

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI :

A „PÉCS-BARANYAMEGYEI MÚZEUM EGYESÜLET“ FEOLVASÓ- ÉS
SZERKESZTŐ-BIZOTTSÁGÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL :

DR. SZÖNYI OTTÓ.

VIII. évfolyam 1916.

KIADJA

A „PÉCS-BARANYAMEGYEI MÚZEUM EGYESÜLET“

PÉCS, 1916.

TARTALOM.

	Oldal
Értekezések és tanulmányok.	
<i>Várady Ferenc.</i> Baranya az utolsó nemesi fölkelésben. — — — — —	1
<i>Szentkirályi István.</i> A csatári pálosmonostor. — — — — —	11
<i>Szentkirályi István.</i> A pécsi jezsuita rendház feloszlata az 1773. évben. — —	14
<i>Dr. Szőnyi Ottó.</i> A pécsi városi múzeum 1915. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés. — — — — —	16
<i>Dr. Szőnyi Ottó.</i> A pécsi székesegyház leírása az 1882. évi átépítés előtti állapotában.	43
<i>Szentkirályi István.</i> Zavargások a siklói szerbek kegyképe körül. — — —	95
<i>Dr. Szőnyi Ottó.</i> A hágai békepalotába szánt vázák. — — — — —	98
<i>Szentkirályi István.</i> A jakabhgyi remeteház lakói 1767. évben. — — — —	101
<i>Szentkirályi István.</i> Római kispapok hazaérkezése Pécsre 1763-ban. — — —	102
Kisebb közlemények.	
<i>Szentkirályi István.</i> Utazás Pozsonytól Pécsig 1771. évben. — — — — —	20
„ „ Klimó püspök Szent István jobbkezeéről. — — — — —	21
„ „ A káptalani uriszek multjából. — — — — —	23
„ „ Régi theologiai tanárok. — — — — —	24
„ „ Mátai Visa János kanonok sérelmei és azok orvoslása (1700.) — — —	24
<i>Dr. Szőnyi Ottó.</i> Weber Xav. Ferenc festőművész két levele. — — — — —	103
„ „ „ Három pécsi színlap 1840-ből és 1835-ből. — — — — —	104
„ „ „ A pécsi városi múzeum köréből. — — — — —	105
Egyesületi ügyek.	
Választmányi ülés 1915. május 15-én. — — — — —	26
„ „ 1915. november 29-én. — — — — —	28
Rendes közgyűlés 1915. november 29-én. — — — — —	30
Zárszámadás az 1914. évre. — — — — —	35
Pénztári kimutatás 1915. november 29-én. — — — — —	36
Az Egyesület tisztikara. — — — — —	37
„ „ tagjai. — — — — —	38

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“

ÉRTESÍTŐJE.

Évnegyedes folyóirat.

Megjelenik március, június, szeptember és december hónapokban 2–3 ivnyi tartalommal, időnként a szöveg között ábrákkal.

E folyóiratot az egyesületi rendes tagok tagilletményként kapják; pártoló tagok részére az előfizetési ár 3 K, nem tagok részére 5 korona.
— Egyes szám ára 1 K 50 fill. —

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“ felolvasó- és szerkesztő-bizottságának közreműködésével szerkeszti: **Dr. Szónyi Ottó.**

VIII. kötet.

1916.

1—2. füzet.

Előj a r ó b a.

Jelen számunkkal ismét felvesszük a Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesületi Értesítőnek egy teljes év e megszakított fonalát. Kérjük t. munkatársainkat és barátainkat, hogy e nehéz időkben folyóiratunkat tudományos dolgozataikkal támogatni és így annak megjelenését lehetővé tenni sziveskedjenek.

A szerkesztőség.

Baranya az utolsó nemesi fölkelésben.

Irta: *Várady Ferencz.*

Az utolsó nemesi fölkelés előszelét Baranyában már 1808-ban megérezték. Ez év különben egyik nevezetesebb időszaka az országgyűlések történetének. Ferencz király saját maga és népei tönkretételének veszélyeztetésével újra háborura készült Napoleon ellen s a mult országgyűlés hatalmassá vált ellenkezése után egy új országgyűléstől keveset lehetett volna remélnie; meg kellett tehát a magyarsággal szemközt, habár csak szinleg is, politikáját változtatni. Az országgyűlésnek a királyné koronázása címét adták és 1808. augusztus 28-án hirdették ki. Végh István Baranyavármegye és Pécs szab. kir. város főispánja, már előzőleg többször megjelent Pécsset, hogy a követeket saját fölügyelete alatt válasszák meg s a helyzet ura maradhasson. A vármegye közgyűlését megnyitó beszédében elmondotta, hogy jóllehet, az országgyűlés célja Mária Ludovika megkoronázása, de azért más munka is vár rá, mert az előbbi országgyűlésről több ügy függőben maradt. Követekül Baranyavármegye, Kajdócsy Antal alispánt és Kapuváry Károlyt választotta meg.

Az ügyes politika eredményét, mely a sallangokért posztót nyert, fény-

sen igazolja ama behatás, melyet a vármegyékre gyakorolt s az itt kezdődő általános lelkesedés. A követek megküldötték a vármegyének ama szép és határozatos beszédeket, melyeket egyrésről az esztergomi érsek és Estei Károly Ambrus, a megkoronázott ifju királynőnek testvére mondott, valamint a király válaszát is, melyet „az ország rendeinnek különös örömevel és meglegedésével fölolvastott“ és melyek külön nyomtatásban is megjelentek. A követek a rövidke országgyűlésről még három jelentést küldtek Baranyának. Elmondották, hogy szerencsésen és minden kitelhető pompával megkoronázott fölséges királyné asszonynak a statusok közös akarattal ötszázezer forintot megszavaztak s csupa aranyban le is tettek. Megemlítik a követek az uj inszurrekció módját és idejét s az uj „Militäris Academia“-t is, fölkérvén a vármegyét, hogy alapjának szaporítására a vármegyebeli birtokosok adakozzanak. Végh István főispán az év végén mégegyszer lent járt Baranyában, hogy a törvények végrehajtására fölgyeljen. Szükség is volt az elővigyázatra, mert az 1809. év sulyos terhet akasztott Baranyavármegyére ugy, mint az egész országra.

A nyakas terv, Napoleon hatalmát megtörni, idézte elő az év történeti eseményeit. A május hó 21. és 22-én vivott asperni ütközet, hol Károly főherceg a mindig győző Napoleon nyabusát elhomályosítottá, a győri csata junius 14-én, melyben Baranyavármegye fölkelő serege is részt vett és a julius 6-iki wagrami döntő csata, mely Ferenc királyt október 24-én sulyos béke rabigájába görnyeztette, ez ama viharos háttér, mely előtt Baranyavármegye nemességének utolsó tevékenysége mozog.

Végh István főispán az események folyama alatt csak a márczius 6-iki közgyűlésen volt jelen Pécsen; azután irt néhányszor, de csak hadi ügyekben, s később már leveleit sem olvassuk, mert nem ért rá írni. A háborura való előkészület és a nemesi fölkelés szervezése vették igénybe tevékenységét. Horváth Mihály említi, hogy mint tábori főbiztos szerepelt, de kedélyét e foglalkozás annyira izgatta, hogy megbetegedett s a nádor kénytelen volt őt e hivatalától fölmenteni s helyére Boros Józsefet nevezte ki.

Baranyában 1809. év április havának 25-én, Végh István főispán elnöklése alatt tartott közgyűlésen hirdették ki a nemesi fölkelést, mert „a monarchia külső bátorsága és méltósága másként nem, csak fegyver által oltalmazható meg, azért mindenek hazafiui buzgóságát provokálja“. A had elég gyorsan állott föl; május 5-én a szükséges lovakat Pécsváradra vezették vizsgálatra és május 15-én Pécsen már az indulásra várták a parancsot. Május hó 20-án el is vonultak.

A baranyai fölkelő csapat a somogyi, tolnai és komáromi csapatokkal egyesülve vonult a harcba. A baranyai csapat utiránya és menetelése következőleg állapított meg: Pécsvárad, Bonyhád, Högyész, Ozora, Lepsény, Veszprém, Városlőd, Nagyszőlős, Doba és Oroszi.

Tisztek: *kapitányok*: 1. Sombereki Sauska Ferencz (Pécs), 2. Sombereki Sauska Keresztély (Pécs). *Főhadnagyok*: 1. Jeszenszky Imre (Pécs). 2. Petróczy László (Pécs). *Alhadnagyok*: 1. Mihálovics Lajos (Pécs), 2. Sauska Lajos (Pécs), 3. Knapp Ferdinánd (Pécs.). *Strázsamesterek*: 1. Spiesz György (Pécs), 2.

Raisz Dániel (Pécs). *Káplárok*: Angyal Alajos (Esztergom) Bálovics László Battina), Beke Pál (Szentkirály), Dömötör Zsigmond, Farkas György, Fridrich Károly, Gaiter Antal, Göcz Ignác (Felső Bükk), Hajmásy Mihály (Pécs), Kisfaludy József (Pécs), Kisfaludy István (Pécs), Körmendy József, Krengel János, Laure József (Pécs), Nagy Dániel (Szentkirály), Ordódy Lajos (Bagota), Rákótz Mihály (Etsed, Kajdócsy alispán állította), Sey József (Pécsváradi), Schaufrey György (Mohács, — Pécs szab. kir. város állította), Szablás János (Kaposvár, — a főispán állította), Szabó István (Pécs), Tomka László (Mágozs), Várady István (Kaposvár, — főispán állította), Vészits András (Pécs, — főispán állította). *Orvos*: Psivrátky János (Mohács). *Kürtös*: Rauzerer József. *Kovács*: Zokoly Ferencz (Vác). *Legénység*: Ács János és Lőrincz (Szentkirály), Bajátz Imre (Pécs, Melczér Ignác áll.), Balázs János (Pécsváradi), Klinovszky Ferencz áll.), Balogh Mihály (Villány), Balogh József ifju és id. György és Ádám (Szentkirály), Balog János (elesett), Basa Miklós (Ózd, Kapuváry család áll.), Beke Ferencz és id. Antal (Szentkirály), Bernard Pál, Antal, id. közép és ifj. Antal és József (Szentkirály), Boross Ferencz, Bosnyák Ferencz (Szekcső, Bészán család áll.), Bózó József és György (Dinnyeberki), Csolák András (Mohács, a pécsi püspök áll.), Csulon Márton (Brtzka, Nyitra m., Stróbl Zsigmond állította), Czindery László (fogságba esett), Dinics Glise (Szekcső, Bészán család áll.), Dömötör János (Szentkirály), Drinóczy János (Hermán, Vas m. megsebesült), Drugovits György (Szent Endre, Pest m., Bészán család áll.), Dulkay András (Árva, Balaskó provisor áll.) Éva József, ör. József, Albert, Mihály, Sándor, János, ifj. János, András, ifj. és id. András, István és Pál (Szentkirály), Farkas András, ifj. András Antal, József, Mihály, Márton, Pál és Sándor (Szentkirály), Farkas János (Mohács, Répásy főbíró áll.), Fekete Mihály (Kaposvár, Mihálovics kir. tanácsos áll.), Ferenczek Antal, Fridrich Károly, Funták György fogságba esett (Mohács), Gaál Mihály megsebesült (Mohács), Gaál Imre (Székesfehérvár), Hersching apát áll.), Geitter Antal, Gersey István (Pécs, kanonok áll.), Göllér József (Kovács, Pécsváradi urad. áll.), Guzits Mihály (Szekszárd, pécsi egyhm. plébánosok áll.), Gyenis Mihály, János, József, 2 József, Máté, István 3 József, András, ifj. András, 4 József. László, és Pál (Kishajmás), Gyetvay Ferencz Pécs, kanonok áll.), Gyurosovits Gergely (Mohács, Mitterpacher kanonok áll.), Hents András (Szentgyörgy, Majer kanonok áll.), Hetinác György (Pécsegym. plebánosok áll.), Horváth id. és ifj. József (Pécs, kanonok áll.), Högye András, (Karancs, karancsi praedicator állította), Jevranek János (Nyitra, Nemetskey András állította), Kaszanitzky Imre, Kata József, Sándor, Albert, ifj. János, Antal, ifj. József, ifj. Sándor, János, id. József, Lőrincz, Gábor és Gáspár (Szentkirály), Katona János, Mihály, ifj. Sándor, József, Antal, id. József (Szentkirály), Kálóczy József (Baksa, Mihálovics kir. tanácsos állította), Kántor András (Vizkelet, Pozsony m. seminarium áll.) Kerss Péter (Mindszent, Petrovszky urod. áll.), Kollár György (Vörösmart, pécsegym. plébánosok áll.), Kontsek János fogságba esett (Vajszlói urod. áll.), Kóssa Márton és István (Siklós), Kotsis József (Husztót, Petrovszky urod. áll.) Körmendy József, Krizsay György (Siklós), Krnya Mihály (Egbéll, Nyitra m. Thanyi László áll.),

Kulin Mátyás, Kürtössy János és Márton (Mohács), Lakits Pál, Lázár Máton (Dárda, Bittó áll.), Lechner János (Sopron, pécegyházm. pleb. áll.), Matók Imre (Téssény, Dömötör Ignác áll.), Mostrovics Antal (Pécs), Mersics Ferencz (Sárvár, Vas m.), Mészáros Antal (Ráczbetse, Csanád m. pécsi püspök állította), Millinovic Ignác (Ráczkozár, Nagy mérnök áll.) Milevetz János (Keszthely, pécegyházm. pleb. áll.), Mohos Sándor (Pécs), Molnár Imre (Pécs, kanonok áll.) Nagy András (Szentkirály,) Nagy József (Borhida, Veszprém m.), Náray Dániel (Siklós), Papenek István (Ném. Militics, Bácsmegeye, székesegyház áll.), Papp András (Baksa, pécegyhm. plébánosok.), Pentz Ádám (Somberek, Sauska Antal áll.), Pesske István (Stomfa, Pozsony m., Melcer Ignác áll.) Petre id. és ifj. János, István (Karácodfa), Pluhás Mihály (Mágocs, mágocsi urad. áll.), Póra György (Pécs, kanonok áll.) Pötz János (Komárom, Pötz praefectus áll.), Purgman Iván (Lancsuk, pécsi püspök áll.), Rozgonyi István (Jász-Telek, Nógrád m.), Sárközy Gábor (Ném. Ótsa, Komárommegeye), Smidt Ferencz (Kassa, Náray Imre provisor áll.), Schuller Márton (Bonyhád, Kardos alszolgabíró áll.), Simon Ferencz (Csúza), Somssits Pongrácz, Spolárics György (Hetény), Staiger Márton (Alsódiós, Pozsony m. Jeszenszky Antal áll.), Stein György (Veszprém, Thanyi Imre áll.) Szabó Mihály (Zalalövő, Jeszenszky Antal áll.), Szily Zsigmond (Pécs, Hegedüs Ferencz áll.) Szombathy István (Vörösmart), Tagliber Antal (Valpó, kanonok áll.) Tanyi Mihály, Theodorovics András (Szekcső, Bézsán család áll.), Ternovics Ádám (Gerde, pécegyházm. plebánosok áll.), Timár József (Egyházbér, Petrovszky uradalom áll.), Tomik Mátyás (Szakolcza, Nyitra m. kanonok áll.), Tomlajtner Ferenc (Pozsony, kanonok áll.), Uj id. és ifj. János, ör. közép. és ifj. József, Ferencz, György (Szentkirály), Vita Gergely, id. és ifj. József (Dinnyeberki), Vitkovics József (Ibafa, Hölbling patikus áll.).

Önként jelentkeztek: Bene János czuni, Berenkó János czinderibogádi, Battyán József pécsi, Biró Gábor szabolcsi, Balassa Mihály csongrádi, Bucsi Mihály budai, Bognár János perkátai, Dietman János Kristóf szászországi, Dávid György hódmezővásárhelyi, Erdélyi János horgasi, Gomor Mihály kölkedi, Grubics György mohácsi, Hág Ádám batinai, Herbert János hetényi, Kun József siklósi, Kiss Mátyás kisharsányi, Kis Matyi József terehegyi, Kis Simon Pál vajszlói, Kovács György harashti, Kovács Ignác, Kaszner Mihály hetényi, ~~László Sámuel~~ kémesi, Marton Ferencz nagyharsányi, Molnár Pál vörösmarti, Mochin István háságyi, Morisits István pogányi, Martina Antal báttaszéki, Podolányi Ignác siklósi, Paulinus György pécsi, Peti Sámuel rádi, Peti Dávid oszrói, Póra József kiskozári, Págyi János móri, Radák János pécsi, Susa István siklósi, Szabó József karancsi, Szűcs Dániel-vajszlói, Sander Flórián kecskeméti, Sellei Sándor kecskeméti, Spet Márcell németországi, Takács Sándor vajszlói, Till József batinai, Tobi Samu hercegszöllősi, Varga Máté kémesi, Vajda János siklósi, Vencel Mihály vókányi, Váradi Mihály mánfai, Vukovics Jakab dárdai lakós.

A nemesi fölkeléshez a baranyai uradalmak és uraságok nagy pénzáldozattal járultak. A belyei uradalom fizetett 47 lovasért 23,500 frtot, a dárdai

22 lovasért 11,000 forintot, a pécsváradai uradalom 37 lovasért 18,500 forintot, a pécsi püspök 34 lovasért 17,000 forintot, a pécsi káptalan 14 lovasért 7000 forintot, a seminárium 6 lovasért 3000 forintot, a székesegyházi uradalom 6 lovasért 3000 forintot, a vicarius 1 lovasért 500 forintot, a németbólyi uradalom 20 lovasért 10,000 forintot, a sellyei uradalom 8 lovasért 4000 forintot, a siklósi uradalom 27 lovasért 13,500 forintot, az üszögi uradalom 13 lovasért 6500 forintot, a Czindery-familia 4 lovasért 2000 forintot, Petrovszky János özvegye 4 lovasért 2000 forintot, Petrovszky József özvegye 4 lovasért 2000 forintot, Sauska-familia 5 lovasért 2,500 forintot, Bonaiani örökösök 1 lovasért 500 forintot, Vajszlói uradalom 3 lovasért 1,500 forintot, szentlőrinczi uradalom 21 lovasért 10,500 forintot, a mágocsi uradalom 6 lovasért 3000 forintot, Mihálovics kir. tanácsos 3 lovasért 1,500 forintot, a Jeszenszky Emánuel örökösei 1 lovasért 500 forintot, Jeszenszky Antal 1 lovasért 500 forintot, Kapuváry 1 lovasért 500 forintot, Perczel 1 lovasért 500 forintot, Kajdocsy 2 lovasért 1000 forintot, Bésán 4 lovasért 2000 forintot, Lengyel báró Boronkaival 1 lovasért 500 forintot, Melczer Ignác 2 lovasért 1000 forintot, Siskovicz Pál, Stankovanszky és Perczel 1 lovasért 500 forintot; összesen 300 lovasért 150,000 forintot fizetett váltságdíj fejében.

A nemesi fölkelés legénységét az alábbi föltételek mellett „szegődtették“ Baranyában:

„Föltételek és kiváltságok, mellyek szerint Helségbül Polgárnak házábul e mostani hadi környülállásokban a Cs. Királyi Nemes Magyar Lovas sereghez ezen Tekintetes Nemes Baranya Vármegyének részéről felszegődtetik:

1szer Szolgálattya és Katonáskodása tsupán a mostan folyó háborunak végezetéig fog tartani.

2szer Az ugynevezett Handgeld, vagyis foglaló gyanánt nyer 100 fr. az az Egy száz forintokat.

3szor Ló adatik alája, mint tulajdona, minden készülettel, mely ha az ellenség előtt elveszne, O Felségének költségén másik fog helyébe adatni.

4szer A hadnak végével szabadon haza bocsájtatik. Ha saját lova még meg lészen, azt magával elviszi, ha pedig a hadnak folyta alatt elvesztette volna, s helyébe Ö Felségétől másikat nyert; tehát ezen esetre az elnyert 100 forintokon fellül még annyi pénz fog nékie fizetetni, amennyivel tudniillik lovának ára mostani Böcsü szerént kitellik: Melly végre mostanság a ló meg is fog böcsültetni.

5ször Azontul a Katonáságtul örökre szabad, és ment lészen.

6szor A táborbul haza bocsájtatván, ha Tisztjeinek Bizonyáság levelei által vitéz és böcsületes viseletét megbizonyította, tehát egész életében szabad lészen fejére nézve az adótul; sőt mindezekon fellül.

7szer Azon ház, mellybül állittatik, ugyanezen katonának élete napjáig, vagy ha el esne, a háborunak lefolyta alatt, minden adótul és egyéb közterhektül kiváltva, és menten lészen.

8szor Haza bocsájtatván, különös érdemjellel meg fog külömböztetni, an-

nak örök emlékezetéül, hogy ő édes Hazájának védelmére szabad akaratból
Katonának fel állott.

Melleyeknek nagyobb erősségére, és bátorságára jelen levő megbátorító
Levél a T. N. Vármegyének pöcsétjével meg-erősítve ki adattatik. — Költ
Pécsett 1809dik Esztendei Junius holnapnak 9-ik napján tartott Köz Gyülés-
bül!

A büdösfai predikátor a baranyai fölkelő csapatok lelkesítésére, a „Mar-
seiles“ dallamára indulót szerzett, melyet itt egész terjedelmében közlünk:

I N D U L Ó M A R S

mely

A Tekintetes Nemes Baranya Vármegyei Felkelő Ns. Seregnek készített

G Y Ö R I M I H A L Y

Büdösfai Prédikátor által

1809-ik esztendőben Martius 27-ik napján.

— : —

M D C C C I X.

I.

Lóra Magyar Lásd mi zavar
Mormol az Olasz Hegyen.
Hiv az Anya. Jer Baranya
A Nemes Kar mind megyen.
[: Rántsd-ki hát halálos Ived,
Bajszod pödörd jó vitéz,
Mutasd bátor Scitha Szived,
Jobbra tekénts, balra nézz. ;]

II.

Puska ropog. Bombi morog,
Rettenetes csattanás.
Mit tehet az, ilyen igaz
Szivnek egy kis pattanás.
[: Rántsd-ki hát halálos Ived sat. :]

III.

Nézd a Haza, melly igaz a
Hogy édes az ő teje.
Mégis egynek, csuda népnek
Rontaná meg méteje.
[: Rántsd-ki hát halálos Ived sat. :]

IV.

FERENCZEDET. JÓ FEJEDET
Ha bus Lánczok szorittyák
Itt a remény. Magyar Legény
A magyarok fel-nyittyák.
[: Rántsd ki hát halálos Ived sat. :]

V.

A Bellona, ládd mit fona
A bátor Vitézeknek.

Hív Magyarok, Scitha Karok
 Örökösök ezeknek.
 [:Rántsd ki hát halálos lved sat. :]

VI.

Hogyha veszély, egy komor éjj
 Testeket temeti,
 Hány maradék. Száz l vadék
 Tetettek emlegeti.
 Azt kiáltjuk: egy hív Magyar
 Fedezget e setét bolt,
 Szép véget ért, Hazájáért
 Vitézi módon meg-holt.
 [:Rántsd ki hát halálos lved sat. :]

VII.

Út az óra. Nosza lóra,
 Induljatok Barátink.
 Az Egeknek, Isteneknek
 Ajánljuk jó Pajtásink.
 Könyörgésekkel késértink
 A jutalom pontyára,
 Kész az érdem, Vitéz Vérünk,
 Szívetek a mit vára.
 [:Rántsd Ki hát halálos lved,
 Bajszod pödörd ki jó Vitéz,
 Mutasd bátor Scitha szived,
 Jobbra tekénts, balra nézz. :]

Nótája ezen Marsnak az, mely a Francia Király megölettetésére készítetett.

Még teljesen föl se volt a csapat szerelve, már hadba kellett indulnia, Alig két órányira voltak csapatainktól az ellenséges hadak s még akkor is a folszerelést sürgette Sombereki Sauska Keresztély a baranyai század kormányzó kapitánya. Bakonyból junius havának 9-én az alábbi sorokkal fordult Baranyavármegye közönségéhez:

„Tekintetes Karok 's Rendeik!

Nagy szív fájdalommal, mind mostansági Század Kormányzó Kapitány szemlélni kénytelenítettem, hogy felsőbb Parantsolatul a mai napon veszem Ellenség eleibe járuló ki költözésünket, melly tsak két órányira tölünk áll, leg inkább a végett, hogy némely Vitézeimmel Ellenséget megtámadni kéntelenítetem, részszerint némely számu darabok roszzaságok, a részint pedig, mint-hogy a valóságos számu darabokat meg nem kaphattam: árra való nézve kérem a Tekintetes Nemes Vgyét méltóztassék Századom után 15. darab jó vasas kardokat és 24. Lodingokat mentül előbb Nagy Szöllősre, a hol az Ezredi Kormány Quártély helyét tartya, megküldeni. A mi a Pisztolt töltd vas veszőket érdekl. már Pápán 2+ darabot a század költségén tsinálttattam. Nem külömben könyörgök a tudva lévő Tsákányok, s övek meg küldése végettannál is inkább, mivel már a tölem kért fekete Űng, és Gatyák

általlyában, elmaradhattnak. Ki Egyébbiránt Magamat Barátságokban ajánl-
ván, maradok

A Tettes Karoknak s Rendeknek
Költt Bakonyban 9-ik Junius 809.

alázatos szolgálja

Somberky Sauska Keresztély
N: Száznak kormányzója.“

Elképzelhető, mekkora bátorság, hősiesség lehetett e csapatban, a mikor hiányos felszereléssel, kezdetleges eszközökkel hadba mert menni s fölvette Napoleon hatalmas haderejével a küzdelmet. Az emlékezetes győri csata, melyben a baranyaiak is részt vettek, a hibás hadvezetésen kívül a hiányos hadi felszerelésnek tudható be. A nemesi fölkelés csapatai hősiességgel, halálmegvetéssel harcoltak, az okosság, a józan ész azonban azt parancsolta nekik, hogy visszavonuljanak, mert a fegyvertelen vagy rosszul fegyverzett embereket jól felfegyverzett túlnyomó erő által lekaszabolgatni: örülség lett volna.

A csatát követő napon olvasták föl Baranyavármegye állandó választmányában Sauska Keresztély második hadi levelét. Ebben a parancsnok a következőket írja:

„Tekintetes Karok és rendek!

E folyó Holnapnak 19-ik napján az harmadnapos veszedelmes ütközet után szerentséssén Bőösre N: Somogyi Ezreddel bé rukkoltunk, noha Közöl-
lünk sokan elvesztek, mindazonáltal még N: Száznak 194 feőből áll, de azok közül 50 hibáznak kik részszerént az Deponál részszerént elosztova és széjel vagynak, kik az ellenség előtt maradtak, két SZ:Kyrályi és Friedrich Károly Káplár sebbe estek, Ordody, Hajmássy káplárok egynehány közvitéz-
zekkel Nyáradon még Veszprim Vgyben, — Az harmadnapos ütközetben sebbe esett Lauro káplár, Jeszenszky Feő Hadnagy Urnak és Zablás káplárnak lovát adjon lütték Győr mellett. Tőbnyire az N: Száznak még ekkoraik jól viselte magát, és semmi exessusokat nem tett, tsak egyetlen azt kívánja, hogy az T: Karok és Rendek az szükséges Csákányokat mentül előbb elküldenék. Festetics János kapitány Győr mellet az Ellenség által agyonlövetetett. Ezek után magamat atyafiságikban és szüvességükben ajánlom, maradok

Az T: Karoknak és Rendeknek

Bőös N: Pozsony Vgyében Tsaló Közben 25-ik Junius 809.

alázatos szolgálja:

Somberky Sauska Keresztély
N: száznak kormányzója.

A fölkelők parancsnoka ugyan Sauska Ferencz volt, de ez lábát törvén, a vezetést Sauska Keresztély vette át.

Hadmozgalmairól még Somogy adott junius hó végén jelentést, Chateler generális Olaszországból visszatérvén, Keszthelyre szállott. Főlsőbb utasítások az élelmi szerek nyerhetése végett föladataul tüzték ki, hogy a győri ütközet

után Kis-Komáromba és Balaton-Hidvégen szétszort s most 5000 gyalogos és 1600 lovas fölkelő sereget összegyűjtse és utját tovább folytassa. Baranyavármegye július hó 3-án tartott ülésében fordul elő, hogy Funták György mohácsi, Kossa Márton siklósi és Vitta József dinnyeberki fölkelőket, a pápai ütközet után visszatérvén, kihallgatták s kiderült, hogy a két előbbi francia fogságba került s onnan menekült meg; Vitta pedig desertált. Hasonlóan ez időből olvassuk, hogy Balog János és Pál Mihály baranyai fölkelők súlyosan megsebesültek.

A katonaaállításán és nemesi fölkelésen kívül nem csekély fáradságot okozott Baranyában az is, hogy a nádor ráparancsolt a vármegyére, hogy küldjön a komáromi várnak megépítéséhez július elsejére 2000 munkást, majd szeptember 16-ára ismét 1000 puttonnyal, ásóval és kapával a földhordáshoz és minden 200 emberhez egy munkavezetőt. Az embereket járásonként szedték össze és egy albiró vezetése alatt Sásdról indultak utnak. Később ismét 40 téglást kértek a várhoz s ezeket is fölküldötték. Ezenkívül Baranyának az eszéki és péterváradai várakhoz élelmi szerezket kellett szállíttatni.

Ehhez járult, hogy a kormány az országgyűlés előleges megállapítása nélkül újabb ujoncozást nem fogantatosíthatván, önkéntes ajánlatra szólította föl az országot s a mindig engedelmes Baranyának sok munkájába került, míg a nagy erőltetéssel elfogadott ajánlatokkal egy kisebb hadat össze birt hozni. Fegyverekben is nagy szükség lévén, a vármegye kénytelen volt minden magánfegyvert összekerestetni, azokat a harc céljaira fölhasználni. Megtette a vármegye azt is, hogy a nem rég elhunyt Czindery Rókus pellérdi uraság leltárát is föltörette s a kiskoru Czindery Lászlót illető fegyvereket térítvény mellett elvette a harc céljaira. Még szeptember 28-áról olvassuk, hogy Baranyából 500 embert rendeltek ki az Ercsinél létesítendő dunai hajóhid megkésztéséhez.

Mindama nehézségek között azonban, melyeket Baranyának 1809-ben elszenvednie kellett, legkellemetlenebb volt a beteg katonák tartása. Már augusztus 10-én a katona kórház igazgatója jelentette, hogy annyi beteg katonát fognak hozni, hogy azok befogadására a már elfoglalt épületek elégtelenek lesznek. A vármegye bizottságot küldött ki, mely megtekintette az egyes, e célra fölhasználható épületeket s úgy találta, hogy a pálosok kolostora (a pécsi lyceum), melyben már voltak is beteg katonák, úgy a dominikánusok szeretháza (a mai pécsi színház helyén) melyben katona növendékek voltak, valamint a pécsváradai kórház volnának az egyedül alkalmas középületek. A gimnáziumot nem lehetett a tanuló ifjúságtól elvenni. Ez épületek mintegy 700 beteget fogadhattak be; irtak tehát a helytartótanácsához, hogy ne küldjenek ennél több beteget.

A fölliratnak semmi haszna se lett. Szeptember 6-án jelentette az állandó katonai bizottság, hogy az akadémia (gimnázium) papnövelde, elemi iskola, a pálosok, dominikánusok, kolostorai és templomai, két nagy magtár és a katonai ujoncok részére tartott épületeket a beteg katonaság egészen elfoglalta, hol 2000-nél több katona feküdt; az ujabban jelzett 200 beteget tehát nem

tudták sehova se tenni, miután a ragályos baj miatt magánházakba a betegeket elhelyezni nem lehetett. Eszterházy herceg pécsi magtárán ablakok nem lévén s mert padlózata is nedves volt, nem merték ezt igénybe venni. A barátok kolostorába növendékpapság szorult. Eszébe jutott a bizottságnak a pécsi püspöki palota is, mely a két szobából álló könyvtár és archivum kivételével a beteg katonák részére elfogadható lett volna. De a püspök, *Király* József, ebbe semmiképpen sem egyezett, hiába igyekezett őt Eszterházy László kanonok rábeszélni. A püspök, ki csak nemrégiben 8000 forintos alapítványt tett a Ludovika-akadémia részére, kinyilvánította, hogy e részben csak az erőszaknak fog engedni. Az újabb 2000 beteget valahogy elhelyezték Pécsváradra, bár a kórházkormányzó kijelentette, hogy a fölügyelet miatt betegek csak Pécssett lehetnek, mégis újabb és újabb szállítmányokat jeleztek s nemsokára el kellett foglalni a bellyei és bükkösi kastélyokat is.

Király József pécsi püspök sehogyan sem akart engedni. Durvább nyilatkozataiért fiscális actioval fenyegették; újabb küldöttség ment hozzá, az alispán is kérte, kidobással is fenyegették, majd erkölcsi oldalára léptek, hivatkozva a néhány nála szorult papnövendéknek adandó engedelmességi példára, de a püspök megmaradt állhatatosságában s ha kidobják, mondá, a keresztet kezébe ragadva ezt fogja imádkozni. „Uram, erőszak alatt szenvedek; felelj érettem.“ Szerencsére valami Müller nevű pécsi kékfestő nagyobb műhelyét sikerült Pécs városának megszerezni s a beteg katonákat oda helyezték. A beteg-ügyet végre elvették a katona-ügy vezetésére rendelt állandó választmánytól, hová az voltaképpen nem is tartozott és Tarody István királybiztosra ruházták. Október 6-án keserves panaszt emelt a vármegye előtt az öreg püspök palotájának a betegek részére történt elfoglalása miatt. Tarody István intézkedésére ekkor a Pécssett lévő négy tánctermet is elfoglalták. Kiüresítendő volt továbbá a városháza s a vármegyeháza is. Király József püspök kihelyezése miatt tovább is a vármegyét okozta s a helytartótanácsnál, a királynál bevádolta, bár a vármegye kijelentette, hogy „a püspök lakásának elfoglalását egyedül az elkerülhetetlen szükségnek tulajdonítsa, s azt el sem is gondolja, hogy a nemes vármegye őt, kinek szentséges személye iránt mindig fogyhatatlan tisztelettel viseltetett, csak messziről megjátszani kívánta volna“. S a jó indulatu püspök el is felejtette haragját s mikor felső helyről is az elkerülhetlenség kifogásával éltek, azt felelte a vármegyének, hogy semmit sem óhajt jobban, mint a rendekkel barátságos békességben élni és nem fogja elmulasztani, mikor egészsége engedi, Pécs városába bejönni, hogy hiveit meg láthassa.

Bár a vármegye a helyszerzés terhétől meg is szabadult, egyéb terhek tovább is a nyakán maradtak. A nagy költség ellen a vármegye azzal védekezett, hogy neki csak katonaadója van, (igy hívták az állami adót) kórházpénztára; mégis minden 8 betegre egy betegápoló katona is esett, ki már a vármegyétől kapta fizetését. Egyéb szükséges dolgok ellátásáról is a vármegyének kellett gondoskodnia. Így az Üszögön lévő magtár további használatát az uraság fölmondotta; helyette a vármegyének kellett másikat szerezni. Ekkor

jónak látták fölhasználni a régebben elvetett Eszterházy-magtárt is Pécssett. A Mohácsra érkező beteg katonákat is a vármegye nyakára tolták. Mitterpacher Dániel kamarás és címzetes püspök háza a korbácz veszélyétől csak úgy volt megmenthető, hogy azt elemi iskolává alakították. E kívül a Bicsérd, Csonka-mindszent, Kacsóta, Szentgál, Szentiván, Gerde, Rugásd, Bodony községekbe elhelyezett beteg katonákról elragadt a kór a népre; gondoskodni kellett tehát a betegek máshova helyezésétől. Őszre az idő is meghűvösödött s jelentést tettek a kormánynak, hogy a magtárakban a betegek nem maradhatnak; de a helytartótanács leirt, hogy a helyeket télre fűtésre kell berendezni s a vármegyének kellett fűtőanyagáról is gondoskodnia.

Az utolsó nemesi fölkelés, valamint a Baranyába szállított francia foglyok elhelyezése annyi gondot okozott a vármegyének, hogy a szervezést vezető állandó választmány működéséről külön jegyzőkönyvet vezetvén, 373 foliánsból álló hatalmas kötetbe foglalva az események legapróbb részleteit, ma is őrzi a vármegye az insurrectió emlékeit.

A fölkelést a békekötés után feloszlatták és az 1810. év január 9-én ért Pécsre. Előző napon közgyűlést tartott a vármegye s elhatározta, hogy „e jeles napot, melyen vitéz fiaink, testvéreink és barátaink a csatapiaczról királyunknak és hazánknak jeles megelégedésével dicsőségesen kebelünkbe visszatérnek, nagy ünnepélylyel fogadjuk“. Az alispán beszédet tartott s a hazatérőket a „városi ebédlő házakban“ a rendek között összegyűjtött pénzen megvendégelték.

Legkésőbb ért haza Éva Pál szentkirályi lakós, ki a győri ütközetnél rabul esett és csak 1812-ben tért vissza, számosan voltak olyanok is, kik a csatában elvéreztek és soha se tértek haza.

Az insurrectio legutolsó epizódja Baranyában az volt, hogy Koller József pécsi prépost óhaja is teljesült, mert egy baranyai fölkelő: Szabó Mihály, bajnok magaviseletéért ezüst érmet kapott. A vármegye közgyűlésére meghivatván, a tudós prépost általános lelkesedés és „örömkialtások“ között maga tüzte a kítüntetett kebelére az érmet és az állandó bizottság előtt tett ígéretéhez képest megadta neki az „első évi 25 frtot“ vitézségének anyagi jutalmául.

Igy áldozott le Baranyában az utolsó nemesi fölkelés napja, mely ha a fölkelő csapatok rögtönzött összeállítása, gyarló felszerelése s teljes képzetlensége és gyakorlatlansága miatt harczi diadalt nem is eredményezett; a személyes bátorság, magyar vitézség és hősiesség fényét veti vissza a multból, melyet hiába akar az elfogultság, vagy rosszakarat elhomályosítani.

A csatári pálosmonostor.

Irta: Szentkirályi István.

A magyar pálosrend a saját szülőföldjén, Baranyában, a török hódoltság előtt elég sok rendházzal és birtokkal rendelkezett. A jakabhegyi (ürögi) első házon kívül nevezetes volt a patacsi; Pécssett a városban volt öt házuk;

hires volt a szentgyörgyi (Mágocs mellett) és különösen a birjáni szt. Lászlókolostor. — Baranyában volt ezen kívül, Baranyavártól keletre, a Duna mentén, Vörösmart és Kiskőszeg szomszédságában a Szent keresztől és Üdvöztől nevezett csatári pálos perjelségi két monostor, melyeknek emléke a XIV. században az oklevelekben elég sűrűn fordul elő. — Ezen okmányok és azok hivatkozásai a következők: 1282. évből: prior eremitarum de Sancta Cruce de insula Danoby — a Dunaszigeten levő, Szent keresztől nevezett (pálos) remeteház perjele (Hazai oklevéltár 94.) — 1320., 1334. 1380. évekből: Frater heremita ecclesiae S. Crucis de insula Baranya — a Baranya-szigeti szt. Kereszt-egyház remetetestvére (Dlugoss. 6667.), — azután az 1334. évből: Fratres heremitarum de Ecclesia S. Crucis — a Szent keresztől nevezett egyház remetetestvérei (Anjoukori okmánytár III. 116.); — az 1337. évből claustrum S. Crucis de insula Danubii — a Szent keresztől nevezett kolostor a Duna szigetén (Dlugoss 6395); — továbbá az 1409. évből említve van a Szent kereszt monostor perjele: prior de Sancta Cruce (Dl. 9570.).

Egyéb okmányok, melyekben a csatári templom, monostor, perjel, és csatári lakosok említve vannak, a következő évekből is ismeretesek és állanak a történetírás rendelkezésére: 1320. évből említve van a csatári plebánia-templom is: ecclesia parochialis in Chatar (Dl. 6667.); — az 1334. évből a Szent keresztől és Üdvöztől nevezett egyházak is, a melyek a pálos szerzetéi: possessio Chatar ecclesiarum S. Crucis et S. Salvatoris heremitarum (Anjoukori O. T. III. 116.); ugyanígy egy 1377. évből származó iratban (Dl. 6395.); említve van az 1341. évből a csatári Hipolitfia Miklós — Nicolaus filius Hippoliti de Chatar (Anjoukori O. T. IV. 130.); — azután a csatári bíró 1400. évből: iudex de Chatar (Zichy cs. o. t. V. 93.); azután egyszerűen maga a birtok, falu 1467. évi, 1478. évi okmányokban Chatar illetve Chataar néven (Muzeumi levéltár 1478; — ugyanott 1497. évi okmány, továbbá Dl. 16577. az 1467. évhez és 18040. az 1480. évhez.)

Az 1377. évből ismerjük a perjelek neveit is: Péter volt a Szent keresztől és Mihály az Üdvöztől nevezett zárdá perjele; tehát tulajdonképen egy és ugyanazon időben két monostor volt ott, két perjel elüljáróval, kik a csatári pálosbirtokhoz tartozó fekvőségek közül néhányat a birjáni Szentlászló pálosmonostor perjelével, illetve vikáriusával fr. Jánossal (a tartományfőnöknek, Tamásnak beleegyezésével) elcseréltek. A szóban levő birtokok ezek voltak: a Szentkereszt zárdáé: Köles, Gomboldos, Keskenhegy és Sztára, — a másik zárdáé pedig: Lapistó, Kosznád, Armán és Feketekrassó. — Az ügyről a pécsi káptalan is állított ki hites levelet. Ezen levélben még fel van említve, hogy Péter magister adott az említett monostoroknak Agyagos nevű birtokrészletet, — továbbá hogy az említett zárdákhoz tartozó jobbágyság a Dunán építhetnek három vagy négy malmot; azonkívül a körülfekvő s a perjelség tulajdonát képező szőlőhegyen szőlőt művelhetnek adó nélkül. — Az oklevél a szokásos határmesgye megjelölést is adja.

Az 1409. évben polgári per alakult ki a pálosmonostor és Herczegh László birtokos között. A generalis-perjel (András) közvetítésével azonban ki-

egyeztek a pörösködő felek s kölcsönösen elengedték egymásnak a követeléseket. A két pálosmonostornak ekkor évenként bizonyos mennyiségű borbárandóságot ítéltek meg; azonfölül nyolc szőlőjük adómentes lett. Ezen ügyre nézve a pécsváradi benzéskonvent okmányt állított ki; a szóban forgó birtokot Béla király adományozta még az 1246. évben Demeter comesnak azon érdekért, melyeket Demeter II. Endre király szolgálatában szerzett a szaracénok ellen való háboruban, midőn a szentföldi expedíció alkalmából Demeter a babilonai hercegnek, Sultánnak, fejét levágta. — Béla király ezen adománnyáról okmányt állított ki, melyet a pécsi káptalan és János prépost beiktatott.

Az 1457. évben nemes Tamásfia Lőrinc ezen zárdának ígért egy telket Szentlászlón és azonfölül 60 hold földet; ezen adományt a bácsi püspökség káptalana okmánnyal igazolta; az adományt ugyanazon évben át is adta Lőrinc nemes, és erről a pécsi és budai káptalanok iratot állítottak ki. — Az 1476. évben pedig Mátyás király évi sómennyiséget ígért 50 frt. értékben (a szegedi kamaránál); ezen adomány fejében a monostorban hetenkint egy szt. mise volt mondandó. (Ezen okmányt Ulászló királynak 1493. évben kelt irata is említi és megerősíti.)

Az 1490. évben Herczegh Bernát nagybirtokos Rebeghen nevű halász-helyet (újból) adományozta nekik, mely adományt egyébként a csatári pálosok már Herczegh Páltól nyerték. — Folytatólagos adományban részesítette a monostort 1498. évben Herczegh Ráfael, azután Herczegh Ferenc és Dorottya urnő, Czobor János özvegye, ki 1497. évben Márokon adott egy telket a monostornak. — Az 1505. évben Herczegh Bernát a vörösmarti szőlőhegyen lévő szőlőjéből rendelt évenként négy nagy edény bort a csatári pálosoknak, kiknek évenként két szent misét kellett az ő szándékára végezniök. Az adományozó Herczegh Bernátnak özvegye és fia, György, később okirattal adták ezen adományhoz beleegyezésüket.

Az 1509. évben a Geréb Mátyástól a sepsei és bodolai szőlőhegyen végrendeletileg nyert két szőlőnek adómentességét Perényi Imre tudomásul vette és abba beleegyezését adta.

Ezen adományokat a pálosok jegyzékben tartották, mert a török uralom megszűntével lassankint polgári perek útján, részint Bécsben a Cancellariánál és Pozsonyban a helytartótanácsnál lépéseket tettek a török uralom előtti birtokaik visszaszerzésére; de azokból a pécsi telkeken, a szentkúti fekvőségen kívül csupán a mágocsi uradalmat nyertek vissza Baranyában, s a harcsi uradalmat Tolnában.

*

Az a Herczegh család, melyről ezen adományoknál szó esik, a baranyai szekcsői Herczegh földbirtokos-család, melynek nagy fekvőségei voltak Baranyában. A baranyai várak közül birtokolták Kőszeg, (Kiskőszeg, Batina) Danolcz (Baranyavártól észak-kelet felé, Kisfalud, Herczegmárok és Csúza községek körül feketett) és Szekcső várakat, melyek már a XIV. század elején — Károly Róbert király idejében — birtokukban voltak. — Birtokukba kerültek még ugyanezen században Egyházas-, Majsza (1351.), Szöllős (1357.)

Kő (1370.) helységek. — Birtokokmányok szerint az övéké volt Izsép (1377.), Csatár (1377.), azután Zenge, Monyorós, — a XV. század vége óta Váralja mezőváros, — azután Veresmart, Szentmiklós, Hagyó, Darázs, Újfalú, Szemgyő, Szénarév (Váralja mellett és ugyanott Zengehalma). — A megfelelő birtokokmányok részint az Anjoukori levéltárban, a Zichy-család okmánytárában és Dlugoss gyűjteményében lettek közzétéve, részint egyes családok levéltárában vannak.

A pécsi jezsuita rendház felosztatása az 1773. évben.

Irta : *Szentkirályi István.*

A templomos lovagok rendjének eltörlése óta nem esett egyházpolitikai támadásnak áldozatul nagyobb egyházi testület, mint a jezsuiták rendje, melyet XIV. Kelemen Dominus ac Redemptor noster kezdetű rendelete a Bourbon udvarokkal való béke érdekében felosztatott. Századok küzdelmének lezáródása, határpontja volt ez az esemény. A Habsburg monarchiában a rendeletet a királyi placetum alkalmazásával léptették életbe; a pápai okirat vagyoni rendelkezését semmisnek nyilvánították, s királyi rendelet kapcsán küldte az akkori magyar kormányhatóság, a pozsonyi helytartótanács végrehajtás céljából a magyar egyházfőkhöz, így az akkori pécsi püspökhöz is, kinek megyéje területén a felosztatott rendnek társháza (a mai ciszt. főgimnázium), gimnáziuma (a mai belvárosi elemi fiúiskola helyén) és temploma (mai belvárosi plebánia templom) volt, hogy a pápai és királyi rendeletnek szerezzen érvényt.

A királyi rendelet végrehajtására, — mely rendeletet a helytartótanács 1773 okt. 1. keltezéssel 4681. sz. alatt küldött meg Klimó püspököknek, — Nunkovics György kanonok jelent meg 1773. okt. 23-án a jezsuiták pécsi rendházában, hogy ott a pápai felosztató rendeletet kihirdesse és annak intézkedéseit végrehajtsa. A kamarai és politikai hatóság részéről vele együtt megjelent Hoitsy Mihály királyi tanácsos, Baranya megye rendes alispánja, továbbá Selley László, horvátországi királyi ügyész.

A rendelet kihirdetése és végrehajtása a következő módon történt.

Előző napon, okt. 22-én, Nunkovics kanonok, püspöki biztos, a két másik megbizottal értekezletet tartott a kihirdetés ideje és módja felől. — Ezen megállapodás értelmében másnap, okt. 23.-án. d. e. 10 órakor hárman megjelentek a jezsuiták kollegiumában, a közös társalgó helyiségben, s ott a rendház összes tagjait egybehívták és a bizottság másik két tagjának jelenlétében (kik mindenre igen élénken vigyáztak) Nunkovics kanonok elővette a pápai felosztató iratot és a hozzákapcsolt királyi körlevelet, és azt felmutatva így szólott: Ezen pápai iratot, minden pontja és rendelkezése szerint, Őfelsége tudomásul vette és elfogadta, de a vagyoni rendelkező pontokat illetőleg a királyi és államjogoknak fenntartásával.

Ezek után a pápai rendeletet a mellékelt körlevéllel együtt pontról-pontra felolvasta Nunkovics, — és így kihirdette, és utána újra kifejezetten hozzátette, hogy a kihirdetés királyi hozzájárulással és a királyi és államjogok teljes fenn tartásával történt, nevezetesen, hogy a feloszlató pápai rendeletnek a rend javait illető rendelkezéseinek semmi hatályuk sincs.

Az okmány felolvasása után, — mit a rendház tagjai teljes csendben, minden megjegyzés nélkül hallgattak végig, — a bizottság a királynak kegyéről és jóindulatáról biztosította a rendház tagjait, ha ők mint az egyháznak és államnak hű szolgálói viselik magukat. Utána felolvasta a királyi rendeletnek azon intézkedéseit, amelyek az egyes rendtagokra vonatkoznak. Ezen intézkedéseket a laikus rendtagok számára Nunkovics magyarul is elmondotta. Azután kezdett érdeklődni az iránt, hogy nincsen-e a rendtagok közt olyan, ki a maga fenntartásáról nem tud gondoskodni. Hármat találtak: Az egyik Lintter János 61 éves, lábán nyílt sebek voltak, amelyek sokszor kiujultak, egyébként is törődött volt, nagyot hallott, — a második Svatonyi János 55 éves, tüdővész, előhaladott stádiumban, lábait is fájlalta és szintén nagyothalló volt, — a harmadik Müller Máté volt, szintén 55 éves, asztalos mesterséget tudott, de sérve volt, mi miatt mesterségét nem gyakorolhatta. — Az idősebb pap-rendtagokat megkérdezték, hogy a királyi rendeletben meghatározott módon melyikük akar a rendházban továbbra is megmaradni; de egy sem jelentkezett, valamennyien azt jelezték, hogy a rendházból távozni fognak.

A jezsuiták által vezetett 6 osztályú gimnáziumra nézve a királyi rendelet 3. pontja értelmében a 3 magisternek (Kőszegi Lászlónak, Kajdocsy Ferencnek és Somogyi Ferencnek) tudomásul adták, hogy a rendelet intézkedése értelmében helyüket el ne hagyják, míg új intézkedés nem jön. Arra a kérdésre, hogy előadásait folytatják-e a magisterek, igenlőleg válaszoltak és kérték, hogy szerzetesi ruhájukban továbbra is megmaradhassanak. — Azt is kérték, hogy azokat a könyveket, melyekre nekik a tanításhoz szükségük van, ne vegyék zárlat alá, a mibe a bizottság bele is egyezett.

Ezek után a kamarai megbízott a kamara nevében a házat, a rendház vagyonát, telkeit lefoglaltaknak jelentette ki. A háznak gondját P. Hegyi József rectorra és két laikus testvérré (gazda és pincefelügyelő) bízták addig, míg új intézkedés nem történik. Hegyi azonban kérte, hogy betegeskedésére való tekintetből a megbízatás alól hamarosan mentsék fel. — Végül ugyanezen napon mindent lepecsételtek.

A pozsonyi helytartó tanácshoz (1713. okt. 31. keltezéssel) Klimó püspök jelentést küldött a helytartótanácsnak (4684. sz. alatt okt. 1. keltezett) rendelet 5. pontjának végrehajtására vonatkozólag. Egy királyi rendelet a jezsuita templomokban levő kultuszra nézve intézkedett, s ennek a pécsi jezsuita templomban való életbeléptetésére nézve tettek az említett rendeletben a pécsi püspöknél kérdést. A püspök válaszában felemlítette, hogy a pécsi jezsuita templom az egész pécsi egyházmegyében a jezsuitáknak egyetlen templomuk volt; a templom a belváros közepe táján fekszik; a városnak a belvárosban plebánia temploma nincs; emlékezik azonban a püspök arra is, hogy ezen temp-

lom helyén valamikor szent Bertalan apostol tiszteletére szentelt plebánia templom állott, sőt a városban még az a hagyomány is tartja magát, hogy a törökök az elpusztított Bertalan templom megtalált kincséből építették a mostani jezsuita templomot, — a török után a templom a mellette levő régi házzal és más telekkel együtt a jezsuitáké lett azon a cimen, hogy plebániai teendőket végeznek (titulo administrationis parochiae). A templomra nézve azt gondolta a püspök legmegfelelőbbnek, hogy a város plebánosának gondjára legyen bízva, hogy az isteni szolgálat benne így meg ne szűnjék, — e gondoskodást a püspök jelentése szerint az eredmények igazolták, mert másnap már a hívők nagy számának kellett a szentségek kiszolgáltatásában a plebánosnak rendelkezésre állania, úgy, hogy a dolog egészen jól indult; azért engedje meg az uralkodó, hogy ebből a templomból a püspök plebániatemplomot szervezhessen, és a felosztott kollégium vagyonából a templom gondviselésére valamely részt utaljon ki (mert eddig a Collégium tartotta fenn a templomot.) ugyanezen alapból jelöljön ki két káplán számára, továbbá a templomi segédszemélyzet ellátására valamely évi jövedelmet. Kéri azonfelül a templomhoz legközelebb álló házat a plebános és káplánok lakásául; mely a jezsuiták birtoka volt, — mert ez a ház eredetileg plebániai lakásnak volt szánva.

Magára a templom felszerelésére vonatkozólag szintén jelentheti, hogy a kamarai és politikai biztossal — felvett leltárral együtt — mindent a templom adminisztrátorának, a városi plebánosnak adtak át. Felvették az „Agonia Christi“ és Mária-kongregáció egyesületek leltárát is.

A gimnáziumra vonatkozó intézkedést is bejelentette, hogy t. i. a három magistert meghagyta, kik a tanévet elkezdik és folytatják, egyenkint 350 frt. fizetéssel; — igazgatót majd az egyházmegyei papság sorából fog a püspök kinevezni. Külön meg akarja említeni, hogy a gimnázium felszerelés nélkül épült, még a török idők előtti korból, sok éven át annyira el lett hanyagolva, hogy a teljes leomlás szélén van, szélnek és esőnek annyira ki van téve, hogy a tanítók és tanulók veszedelme nélkül benne az oktatást folytatni nem lehet.

*

A felosztató okmány kihirdetése után Nunkovich kanonok folytatólagosan még okt. 23. délelőtt (minthogy vasárnap küszöbén állottak) elkészítette a jezsuita templom leltárát is.

A pécsi városi muzeum 1915. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés.

Az egész 1915. évben tartó világháború a muzeum külterjes működését megbénította. Ásatásokat, kutató és gyűjtő utazásokat, a muzeum anyagát ismerető előadásokat tartani lehetetlen volt s ennél fogva számottevő eseményekről beszámolni nem lehet. A vezetőség működése a beérkezett, a múlt évek-

nél sokkal csekélyebb anyag feldolgozására, némi rendező munkára és a gyűjtemények karban tartására szorított. A közművelődési ház megvalósításának ügye, mely a múzeum legégetőbb szükséglete, egy lépéssel sem haladhatott előre. A muzeum-egyesület, mely a múzeum legerősebb támasza, kénytelen volt munkásságát a munkaerők hiánya és előadó helyiségek hadi célokra való lefoglaltsága miatt felfüggeszteni. A közönség érdeklődését sem lehetett a mai idők súlyos gondjai közepette galvanizálni, bár idevágó kísérletek történtek. A gyűjtésnek a háborúval való kapcsolatba hozatala sem sikerülhetett a kívánatos mértékben, mert ehhez hiányoztak az anyagi eszközök és az emlékgyűjtők önzésével bajos felvenni a versenyt.

A múzeum egyes osztályainak gyarapodásáról a következők nyújtanak áttekintést.

A helyiség hiánya miatt még mindig raktározva tartott *könyvtár* állami letétképen nyerte: a Magyar Ádria-könyvtár 4. füzetét, Schoen Arnold, Sfriso és Meller Simon, Az Eszterházy-képtár története című művét, Révai Nagy Lexikonából a X—XIII. köteteket. Pécs városa Körmeny-Ékes Lajos, A mozi c. művét vette meg számára. Az ajándékozók közül említendők: A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda a Pécsi Figyelő 8 évfolyamát. Pécs városa háborús nyomtatványokat; dr. Jóna András Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban c. művét, Petrovics Franciska 2 szláv szertartási könyvet, Pécs városa Pécs háromszögelési térképének 3 példányát, Füchsl Arnold 7 kötet könyvet, ezek közt Grotius Hugó Epistolae c. 1687. évi amsterdami kiadása, szép pergamenkötésű művét, dr. Rajnik Béla, Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulások c. művét. Angyal Samu 2 kötetet, a muz. és könyvt. orsz. főfelügyelősége a Magyar Minervát. Majorossy Imre 69 kötetet, dr. Sztripszky Hiador, Ukrajna és az ukrajnaiak c. művet, a Pécsi Napló egy nyírfakéregre irt hadi levelezőlapot, Győr városa 2 kötetet, Budapest főváros 1 kötetet, a Pécsi Polgári Kaszinó igazgatósága 18 kötetet, a pécsi "Dunántul" napilap 1914. évi rendkívüli kiadásait és 2319 darab hozzá érkezett háborús sürgönyt, Deutsch Lipót 3 kötetet. Egyesületek és intézetek évi jelentéseiket és értesítőiket küldték meg, így: a trencsénvármegyei muzeum-egyesület, a pécsi irgalmas-rendház, a délmagyarországi történ. és régész. társulat, a fejérvármegyei és székesfehérvári muzeum egyesület, a nagyváradi városi könyvtár-bizottság, a pécsi püspöki joglyceum, tanítóképző, a Miaszszonyunkról nev. pécsi rend, a kiskunhalasi főgimnázium, a magyarorsz. kárpát-egyesület, a veszprémvármegyei muzeum egyesület, Wessely Antal pécsi nyomdatulajdonos ingyen küldte a kiadásában megjelenő Világháború Heti Postáját.

A *régiség tárnak* állami letétképen a Berán-féle Vörösmarty-bronz plakett, jutott. Ajándékozók: Angszter József régi, vésett tajtszivarszopókákat, Füchsl Arnold Wertheimer Jakab hagyatékából 9 drb. vésett kövü különböző korbelt gyűrűt, Luther-plakettet, bronzkori tokos vésőt, mesterjegyes ezüst kanalakat dömöckölt vadászkest, 18. századi utazó evőeszköz-készletet, s a II. mohácsi csatából való sarkantyut, római agyagedényt, Forbát (Füchsl) Alfréd római

terrakottákat, méceszt, fibulát, freskotöredéket, bronz edénylábat (állatkörmös) Laky Mária huszárkardot, Fehér Ferenc Klapka-zászlószövetdarabot és Pécs 18. századi képét ajándékozta. Özv. Pyrker Gyuláné hagyatékából régi ezüst fülbevalókat és kisebb ujkori tárgyakat nyert. Özv. Szalai Mátyásné és Herger József cég- emlékeket, dr. Gere Gábor őskori hálósúlyokat ajándékozott.

A *numizmatikai osztályt* gyarapították ajándékaikkal: Özv. Jagicza Vincéné, Scholz Gyula, Bencze Imre, Kovácsffy Kálmán (Valentiniánus kis bronz érem, pécsi lelet), Hónig László (Kisfaludy Sándor érem 1860-ból), Taizs József (Valens-érem, pécsi lelet), Dornis Erzsébet, a pécsi Miasszonyunkról nevezett nőzárda 113 drb. sorozatos magyar-osztrák és római pénzekkel, özv. Fityek Imréné 8 drbbal, dr. Gere Gábor 3 drb. római és bizanci éremmel a régi Sirmium területéről, Weisz Miksáné 292 darabbal, Reeh György 12 darabbal, köztük az 1901. évi Pécs-miholjáci hadgyakorlat emlékérmével és egy albán pénzzel. A *világháborúra* vonatkozó ajándékok közül a könyvtárnál említet- teken kívül Birner Ferenc Sabácról hozott nemzeti lobogója, dr. Gere Gábor szerb komitácsi gyűrűje, dr. Piacsek Emil 8 drb. vasgyűrűje, Hamerli József 3 drb. plakátja említendő.

A *néprajzi tár* Fuchsl Arnold (Vertheimer Jakab hagyatékából való) aján- déka gyanánt egy tulipános fabögrét kanállal; fából metszett és összefűzött koszorút (slavóniai) karcolt diszítésű, madáralaku dobozt; a pécsi Vörös- kereszt-egylet ajándékaul 47. drb. baranyai sokac varottast, ingeket, kosárru- hát, Szinger Frigyes ajándékaul hal és rákalaku sütőtálakat kapott.

A *képzőművészeti gyűjtemény* a Forbát Alfréd által készített és ajándé- kozott vízfestménnyel, az özv. Roger Ferencné ajándékozta 2 fényképpel és Taizs József által ajándékozott plakátokkal gyarapodott.

A *természetrajzi tárnak* ajándékaul adtak: Jakab József a gyüdi határban lelt 136 drb. mammuth- csontot, Fuchsl Arnold Dunaszekcsőn lelt mammuth- fogat és lábszárcsontot, kövületeket, egyiptomi fürtös növényeket, növénylenyo- matos mészkövet Kővágószőlősről, Forbát Alfréd koralldarabot, kövületeket, a pécsi m. kir. erdőhivatal jelentést a vonuló madarokról.

A muzeum gyarapodási naplója 154 számot tüntet fel ez évben.

Jártak a következő folyóiratok: Művészet, Magyar Iparművészet (állam- segítyből,) Archeológiai Értesítő, Numizmatikai Közlöny, Ethnographia és a Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Értesítője (Pécsváros költségén), Muzeumi és könyvtári értesítő, Magyar Könyvszemle (a muz. és könyvtárak orsz. főfel- ügyelősége ajándékaaképen), Erdélyi Muzeum, Erdély, Irodalom történet, (a Pécs-Baranyamegyei Muzeum-Egyesületi Értesítő cserépéldányai gyanánt).

A muzeum az egész évben nyitva volt, 108 ingyenes és 247 fizetési napon összesen 2527 látogató fordult meg benne, kik közül 40 fizetett 40 fillér belépő díjat, vagyis belépődíjakból befolyt 16 korona. Tanárai veze- tésével a pécsi cisztercita főgimnázium 52 tanulója, a pécsi tanítónőképezde 42 tanulója és a budapesti műegyetem 18 hallgatója jelent meg. Legtöbb lá- togató: 350, októberben s legkevesebb: 74, júliusban volt. A csütörtök délu-

táni ingyenes nyitáskor 117 látogató volt, köztük 54 katona. Itt emelkedés mutatkozik, míg a vasárnap délelőtti látogatásokban csökkenés.

Hivatalos látogatás nem jutott a vezetőség tudomására.

A muzeum egyes tárainak állapotát a következő jelentések tüntetik fel.

A könyvtárnál állami letét 12 kötet, egyéb vétel 1 kötet, ajándék 117 kötet, 8 hirlap, 19 apró nyomtatvány, 3 térkép, 2319 háborus távirat. Összes ezévi gyarapodás 130 kötet, 8 hirlap, 19 apró nyomtatvány, 3 térkép 2319 távirat. Összesen: 2479 tárgy. Évvégi állapot 7750 kötet könyv, 72 hirlap, 129 apró nyomtatvány, 16 térkép 88 kézirat, 8 oklevél, 2321 egyéb. Összesen: 10374 tárgy.

A régiségtárnál, ajándék 2 őskori tárgy, 22 római, 33 közép és újabb kori, egy kegyeleti, 440 érem és pénzjegy, 1 fénykép, állami letét egy plakett. Összes ezévi gyarapodás 2 őskori, 22 római, 33 közép és újabbkori. 1 kegyeleti, 441 plakett, érem és pénzjegy 1 fénykép. Összesen 500 tárgy. Évvégi állapot: 4413 őskori, 1122 római, 5198 közép és 14 újabbkori, 14 kegyeleti tárgy, 10027 érem és pénzjegy, 276 fénykép és reprodukció. Összesen 21050 darab.

A néprajzi tárnál ajándék 3 magyar, 39 hazai nemzetiségi tárgy. Ezévi gyarapodás 42 tárgy. Évvégi állapot: 878 magyar, 126 hazai nemzetiségi, 2 rokon népi, 75 külföldi művelt népi, 3 külföldi primitív népi, 79 kép és fénykép. Összesen: 1162 darab.

A képzőművészeti gyűjteménynél ajándék 1 festmény, 2 fénykép, 8 plakát. Összes évi gyarapodás 8 tárgy. Évvégi állapot: 16 szobor, 79 festmény, 433 rajz és metszet, 423 fénykép, 763 modern iparművészeti tárgy, 40 plakát. Összesen 1754 darab.

A természetrajzi gyűjteménynél ajándék 2 állat, 4 növény, 4 ásvány, 1 jelentés a vonuló madarokról, 142 őslénytani darab. Összes ezévi gyarapodás: 153 tárgy. Évvégi állapot: 18897 állat, 32 növény, 1615 ásvány, 7 jelen és a vonuló madarokról, 1004 korall csiga és puhány, 311 őslénytani, 43 állatminta és klisé. Összesen 21909 darab.

Az összes táruk ezévi gyarapodása: 3182 tárgy. Az évvégi összállomány: 5549 tárgy.

A muzeum személyzete: dr. Szőnyi Ottó jogakadémiai tanár, igazgató, dr. Rónaky Kálmán Baranyavármegye árvaszéki ülnöke, a néprajzi osztály tb. őre. Róna Jenő áll. főreáliskolai tanár a természetrajzi osztály tb. őre, Szentgáli Károly főv. tornatanító, a Numizmatikai Társulat II. könyvtárosa, a numizmatikai osztály, tb. őre; Özv. Riba Lajosné szolgál és Farkas Antal teremőr.

A gyűjtemények a Pécsset, Rákóci-ut 11. sz házban bérlelt 7 teremben, folyosón, lépcsőházban és raktárban vannak elhelyezve. A szolgál itt lakik. A könyvtár a városházán van raktározva. Az igazgató lakása Szepessy-utca 3. sz. alatt van.

Pécsset, 1916 évi február hó 1-én.

Dr. Szőnyi Ottó, muzeumi igazgató.

Kisebb közlemények.

Utazás Pozsonytól Pécsig 1771. évben. Egyszer már irtunk arról, hogy egy előkelő állású, püspöki és közjogi teendőkkal és munkával gazdagon elfoglalt főpap a XVIII. század második felében, hogyan utazott Pozsonyból Pécsre. (Dunántúl 1914. husvétii száma). Egy új levelet találtunk közben, amely ugyan-ezen útirányról, de más évből való és más adatokkal adja tudtul Pálffy Miklós gróf országbirónak, hogy Klimó püspök 1771. márcz 9.-től kezdve minő odysseyakon ment át, míg kezdetleges járműveken Bécsből, illetve Pozsonyból Pécsre ért. Az országbiró iránti nagyrabecsülése hozta magával, hogy a püspök évről-évre megírta pozsony-pécsi útját neki; de az 1771. évi tavaszi útjáról annál is inkább be kellett számolnia, mivel az minden eddiginél körülményesebb és fárasztóbb volt.

Bécsben majdnem minden szándékolt dolgát elvégezvén, — amelynek lebonyolítására Pozsonyból Bécsbe utazott, — onnét postakocsin márc. 9. reggel 7 órakor megindult és el akart érní Mosonyig, hová pozsonyi kíséretét (két kocsival) rendelte. Minthogy azonban az utak csodálatos rosszak voltak, a mosonyi találkozásból nem lett semmi. Ő csak Jagendorf nevű német faluig tudott eljutni, pozsonyi környezete pedig csak Oroszvárig és kölcsönösen nyugtalanokdtek és aggódtak egymás miatt. — Másnap azonban Mosonyban szerencsésen találkoztak s ott sz. misét hallgattak és ugyanaznap (10.) utnak indultak azon reményben, hogy elérnek aznap az öttevényi csárdáig, hol az éjszakát volt szándékuk eltölteni, mert arra nem is mertek gondolni, hogy Győrt még aznap megláthassák. De nem látták meg aznap az öttevényi csárdát sem, hanem a jezsuiták Barát földje nevű pusztájánál megakadtak; oda is esti 9 órakor értek. De hogyan!! A csárda előtt egy negyedórai távolságban megsülyedtek. Teljes négy óra hosszáig voltak ott; mind a hat lovat (két kocsin jöttek) a püspök kocsija elé fogták, de hasztalan. A négy óra alatt három fáklyát égettek el és már rászánták magukat, hogy az egész éjet ott töltsék. Végre a csárdás négy ökörrel jött és azokat a két legerősebb ló elé fogta és így sikerült a kocsit a csárdáig vontatni. Az éjszakát ott töltötték el; de reggel az indulással jó sokáig várniok kellett, míg az éjjeli gyenge fagy engedett, mert a fagyos hó a lovak és kocsik pusztulását jelentette volna.

Reggel 8 óra után mégis elindultak; Öttevényig elég tűrhető utjuk volt, mert a gyepen mentek; az út ezen megkönnyítése csak a mezőörnek adott súlyos borralaló ellenében történhetett. — Később az út rosszabb lett és alig tudtak Öttevényig elvándorogni, mert a kocsikerekek nem csak tengelyig sülyedtek, hanem a sárban egyszerűen úgy eltűntek, hogy azokat látni sem lehetett.

Az egész területen oly rossz volt az út, hogy csak d. u. négy órakor értek Győrbe, hol az ebédet és vacsorát egyszerre költötték el. — A következő napon (12.) Győrből elindultak; a remény, hogy jobb utjuk lesz, teljesen eloszlott. — Ebédeltek Őrs községben; éjszakára pedig Ászár helységbe értek;

onnét aznap tovább nem mehettek. Ötödik (13.) napon dél felé Mór városkába jutottak; minthogy nem is gondoltak arra, hogy még aznap Fehérvárra elérkezhetnek, azért megállottak Bodajkon, a mely község a B. Szüz kegyképéről nevezetes.

A Mór-Bodajk között egyébként háromnegyed órányi út két óránál tovább tartott. Ott töltötték a kapucinusoknál a zárdában a hetedik éjszakát. Másnap (14.) az a remény, hogy az út tűrhetőbb lesz, ismét cserben hagyta; mert a következő út rosszaságban és járhatatlanságban rosszabb volt az összes eddigieknél. A lovak átlag minden tiz lépésnél elestek, és majdnem párójukat adták ki. A szolgák azoknak felemelésével igen sokat fáradtak és kimerültek. Semmi mód sem volt arra, hogy a süppedő sarat kikerüljék és így a Fehérvárig vezető két órányi utat hat óra alatt tették meg. A fáradság miatt Fehérvárott kellett maradniok aznap. Az egyik ló lábát kifecamította és sántított; a nap hátralévő részét a városban töltötték. Másnap Szentágotáig elég jó útvonal volt; minthogy azonban délben jó eső jött, tovább Szentmiklósnál aznap nem tudtak menni. Másnap, amely az utazásnak már nyolcadik napja volt, végre elért Tolnamegyébe a püspök a déli órákban. — Minthogy látta, hogy Kölesdnél (melynek már akkor országos vására volt), tovább aznap délután nem haladhat, azért nyolc paraszt lovat kért Kölesdről s e váltott lovakkal sikerült neki este 9 óra után Zombára érkeznie; saját lovait Kölesden hagyta. Zombáról másnap ismét nyolc pihent lóval utnak indult, s kilenc napi fáradozás után végre Nádasdra érkezett, majdnem teljesen kimerülve, ahol néhány napig kellett pihennie míg az utazás fáradalmi elcsitultak annyira, hogy főpapi funkcióit elkezdhetette. — Pécsre márc. 25.-én jött be, a nagy szelek és hóviharak folytán ismét igen rossz úton; fájó lábai miatt, melyekbe az összes régi betegségek visszatértek, gyenge reménységgel, hogy a nehéz szertartásokat elvégezheti. De minthogy ő maga kötelességeit csak igazán végső és leküzdhetetlen esetben meri elmulasztani, úgy most is meggyőződése, — írta, — hogy Isten őneki dolgai végzésére jobb és több egészséget ad, mint amennyit gondolni és várni lehet. — De már a nagybőjti és husvétii szertartásokat szerencsésen el is végezte (a levelet épen husvétii napján zárta le), és reményli, hogy a többi is sikerülni fog, ha csak balkarjának szokatlan bizsergése és bénulása nem lesz akadály.

Szentkirályi István.

✓ **Klimó püspök Szent István jobbkezéről.** Azon ünnepélyekről, melyekkel Mária Terézia királynő kegyelele folytán a nemzet és uralkodó Szent István áldott jobb kezének adóztak, Pray György is megemlékezik. Pray ezen eseményeknek kortársa volt és elég bőven és részletesen írja le a nemzetnek újra kincsévé lett szent jobb iránti hódolat rendkívüli fellobbanását ennek a bécs-budai diadalmenete alkalmából. — Pécsnek nagynevű püspöke, Klimó György, szintén szemtanúja volt azon örömeink és kegyeletnek, mely az ország királynéját és nagyjait a szent jobb hazaérkezése és ünnepélyes üdvözlete alkalmából eltöltötte és arról értesítést küldött római barátjának, Giordani Bernát lateráni kanonoknak, ki neki római ügyvivője és megbízottja volt. A püspök élénk levélváltásban állott a kanonokkal; egyházi és világi ügyeket bőven

és bizalmasan közölt vele; viszont Rómából a legtöbb értesülést az egyház központjának eseményeiről Giordani révén nyerte. — A püspök leveléből, melyet az 1771. év őszén irt, kiemeljük a Szent jobbra vonatkozó következő részleteket.

Szent Istvánnak, a magyarok első királyának romlatlan jobb kezéről, — irta a püspök — majdnem öt évszázadon át a liturgikus könyvek breviáriumi részeket és miseformát tartalmaznak, — s így nyilvános tiszteletnek volt tárgya; a mohácsi vész után közhiedelem szerint Ragusába vitték és ott a közelmultig a dominikánusok templomában tisztelet tárgya volt, — a minap a raguzaiak Mária Teréziának adták oda, ki azt a magyar nemzetnek adományozta. — Csodálatos dolog, hogy ezen nap óta mennyi vigasztalással van a királynő eltelve (*incredibile est, quanto inde solatio affecta sit pientissima Domina*). Ennek maga Klimo püspök is szemtanuja volt, amidőn néhány magyarnak jelenlétében a királynő szobájában a régi tartóból egy művészi kivitelű új tartóba az ereklyét Migazzi bíboros áthelyezte; (*testis ejus ego quoque fueram, paucis cum Hungaris, cum in conclavi ejusdem Dominae sacra haec reliquia per cardinalem Migazzy recognita, e veteri capsula in novam perelegantis operis transponeretur.*)

Részvett Klimo püspök másnap a templomi ünnepélyen (Szent Péter és Pál apostolok ünnepén), mely igazán fejedelmi fényvel volt megtartva a schönbrunni udvari kápolnában. Dél felé magyar nyelven egyházi himnuszt énekelték, — d. u. négy órakor ismét magyar nyelven, este hat órakor német nyelven; és hasonló áhitatgyakorlatokban töltötték el kilenc napot. Ezt a szent kincset azután rábízták Bajzáth püspökre, a magyar udvari kancellária tanácsosára, hogy ő vigye el Magyarországra, melynek társadalmát és kereszténységét ez a szent jobb ültette. Megbízata szerint először Pannonhalmára kellett vinnie, melynek Szent Istvántól történt alapítása és javadalmakkal, kiváltságokkal való gazdagítása a magyar püspökségek szervezését is megelőzte. Pannonhalmán három napon keresztül volt nyilvános tiszteletnek kitéve. Az egész környékről annyi ember zarándokolt Pannonhalmán együvé és oly nagy volt azok áhitata és kegyelete, hogy mindenkinek épülésül és csodálatul szolgált. A magyar népnek oly érzése volt, mintha az első szent király két hosszú évszázad számkivetéséből érkezett volna haza. A hívő nép örömét hangos szóval, igen gyakran könnyek között (melyeket az öröm idézett elő) fejezte ki. — Pannonhalmáról Budára vitték, az ország fővárosába ezt a szent zálogot, hol hasonló tiszteletben és még nagyobb ünnepeltetésben részesült. Elhelyezték a királyi palota kápolnájába és annak őrizetét az angol kisasszonyokra bízták (*Budam, regni metropolim delatum est isthoc pignus praetiosum, parique veneratione et solemnitate etiam maiori acceptum, in domus regiae sacello depositum est, sub cura monialium, quas anglicanas vocant.*)

Egyébként ezen eseményen kívül a következő országos egyházi és magán ügyekről értesíti Giordani kanonokot: A pápai rendeletet, mely szerint némely ünnep eltöröltetik, és az előnap böjtök advent szerdára és péntekeire vannak áttéve, a minap a bécsi nuncius utján megkapta. Ha szabad úgy nyi-

latkozni, nem lett volna felesleges dolog XIV. Benedek pápa példájára előzetesen a magyar püspöki kart megkérdezni, mert ők érzik legjobban, hogy a hívő nép kegyeletének mekkora csökkenésével jár az ilyesmi; mert még most is, még a XIV. Benedek által eltörölt ünnepeken sem akarnak valami szolgai, mezei munkát végezni. Hozzájárul még a másvallásuak gúnyolódása, kik az ilyen változtatásokat a katolikus hívőknek sokszor szemükre vetik. — Az apostoli szék irata szerint minden templomnak megvan ugyan a maga védőszentjének bucsuünnep, de nincsen az egész országra szóló védőszent ünnep a rendeletben elhatározva; azért a pozsonyi királyi tanácson sokat tárgyalták — különösen Klimó kezdeményezésére, — hogy Szent István napja aug. 20 napjára tétetvén, ezen a napon az egész ország ünnepeljen, s ez iránt a királynénál lépéseket is tettek. A dolog sikerült és a kancellár az országos ünnepet az egyes főpásztoroknak tudtul adta. *Szentkirályi István.*

↙ **A káptalani uriszék multjából.** Az uriszéki biráskodás idejében a pécsi káptalan mint-földesur igazította a pécsi Szeminárium és Székesegyház birtokainak alattvalóira nézve is a polgári és büntető pereket; a főtemplom és az intézet nem képezett ugyanis jogi személyt, hanem a mögöttük álló káptalan. — A három klérus-uradalom az 1792. aug. 27.-én kelt határozat szerint közös uriszéket tartott; eddig mindenik uradalomét külön tartották. Volt ezek szerint az uriszéki ügymenetben birtokpör, végrendelettárgyalás, adósságpör, polgári kereset, bünpör, kihágás stb. vegyesen.

Az 1797. évi tavaszi uriszéken a polgári és bünügyek sorában a negyedik pont például Szily Ferenc a jakabhegyi remeteház igazgatója végrendeletének tárgyalása volt. (Dinovinky István papremete ezen időben még a jakabhegyen tartózkodott); továbbá tárgyalták Pantalics Mihály végrendeletét, mely ellen 1786 okt. 18.-án kelt aktus alapján a nyugdíjas alap 400 frt. iránt keresetet nyújtott be. — Tárgyaltak azonkívül egy verekedési pert is. Az 1795. máj. 1.-én encenia (bucsu) volt a jakabhegyen (Fülöp és Jakab apostolok emlékünnepen) mely alkalomból Puzsár Jánost, a nagyprépost ökonomusát (hajduját; a nagyprépost bérelte ezidőben a káptalantól a Jakabhegyet) a mulatozó legények megverték. A dolog igazolása után a tettes legényeket botütésekre ítélték (a Konkoly és Hergyó kővágószöllősi családok legényfiai több taggal szerepelnek a verekedők között). — A 47. szám alatt tárgyalták Bosta, Szilvás és Szőke községek panaszát, a papneveldei uradalom birkalegeltetése miatt, amely az ő földjeiknek állítólag károkat okozott. Ez volt a tárgyalás utolsó pontja. — Hosszasan tárgyalták a kökényi Csobán Pál gyilkossági pörét; javára a Csobán, Ivesics és Bernics kökényi családok tagjai 12 aláírással folyamodványt nyújtottak be az uriszékhez, melyben hosszasan bizonyítják Csobán Pávó ártatlanságát (1796 ápr. 17.) . Ellenben a Tarkovics, Tharagia, Istokovics és Jakobovics családok tagjai 18 aláírással ellátott felterjesztésükben bizonyították, hogy Csobán Pávó a gyilkos. A vallomások során Csobán ellen Ivesics eskü alatt vallott. Boros Ignác kerületi orvos 1796. aug. 8.-án állította ki a látéleti jegyzőkönyvet a holttest boncolásáról; összes honoráriumma 8 forint (ebben 3 frt. boncolási díj).

Az uriszék tagjai voltak: Konya József, a főtemplom számvevője, Rihmer József, az intézet számvevője, Rónaky Péter káptalani ispán; tanuk gyanánt Dömötör Ignác főbíró, Hajmásy Antal esküdt szerepeltek. *Szentkirályi István.*

✓ **Régi theologiai tanárok.** A pécsi Szeminárium tanáira nézve a XVIII. század utolsó évtizedéből a következő két kimutatás jutott kezünk ügyébe.

Az 1793/4 tanév tanárai: Zsivics Mátyás: két év alatt elvégzi az universa theológiát; saját könyvét használja, addig, míg esetleg más szerzőt be nem hoznak; tanítja a III. és IV. éveseket.

Dobits Mátyás adja elő az egyházjogot és történelmet. Az egyik évben röviden az egyháztörténetet (juxta planum) Laur. Berti nyomán. A második évben pedig az egyházjogot Remig. Moschat nyomán. — Tanítja az I. és II. éves növendékeket.

Krebesz adja elő az általános és részletes bevezetést az Ó-és Új Szövetségbe (Hermeneuticam V. et N. testamenti). Egy év alatt elvégzi az ó-szövetségi hermeneutikát, először az elméleti részt, azután az ó-szövetségi nehezebb helyeket magyarázza. A második évben pedig az új-szövetségi hermeneutikát, azután tetszése szerint görög és zsidó nyelvtani ismereteket közöl (iis qui in his linqvis informari desiderant, regulas utriusque linquae exponit). Semmiféle tankönyvet nem használ, hanem jegyzetek nyomán dolgozik auctorem determinatum nullum habet).

1792. aug. 27.-én Zsivics tanárt királyi rendelettel Pestre egyetemi vizsgáló bizottságba szólították; Dobits, Krebesz és Heffling erkölcs-tanári tanárok pedig kiegészítő vizsgálatra mentek fel; napidíjúl ez utóbbiak 2 frtot. kaptak. — Zsivics költségét az intézet akkor nem térítette meg; később kérte a napidíjat azon tény alapján, hogy más tanár, mikor vizsgálat letételére volt behíva, 2 frt. napidíjat kapott. (1793. ápr. 3.)

A hittudományi intézetben működő tanárookra nézve a pécsi egyházmegye részéről 1797 máj. 8. a következő kimutatást és jelentést adták: Tanítanak: Zsivics Mátyás, kanonok, dogmatika-polemika tanára, nagyszombati doktor a theológiából; fizetése 500 frt. az intézettől, étkezés és lakás; tiszttségének jól megfelel: tartalmas és világos előadással; saját nyomtatott tankönyvét használja.

Dobits, nagyszombati egyetemen felavatott doktor, ugyanígy fizetve. Előadja Moschat és Berti nyomán az egyházjogot és egyháztörténetet.

Simon Máté, azelőtt pálosrendi szerzetes és rendi tanár erkölcs-tan és pasztorálist tanít; rendjében is huzamosabb időn át tanított; 400 frt. fizetése és teljes ellátása van; dicséretesen tanít; Antoine szerző nyomán az erkölcs-tan, Lauber József könyve szerint a pasztorálist.

Krebesz József a Szentirástant adja elő; zsidó nyelvből Nagyszombatban, görögből Budán nyert képesítést; Pesten is nyert (jogból és erkölcs-tanból) képesítést; tanítja az ó- és új-szövetségi hermeneutikát váltakozva Tanítói tiszttségének jól és dicséretesen megfelel. *Szentkirályi István.*

✓ **Mátal Visa János kanonok sérelme és azok orvoslása (1700.)** Azon kanonokok közé, kiket a török hódoltság után való első püspök, Radanay

régi ismerősei és barátai közül magával hozott Pécsre, tartozott Mátai Visa János is, ki pécsi kanonok, kövágószöllősi plébános, püspöki külhelynök és baranyai főesperes volt. Pécssett azonban sok kellemetlensége volt. Ellene támadtak; végül is püspök pártfogója kártalanította és rehabilitálta. Utána az ország más részeiben fáradozott; országos kihatású dolgokban munkálkodva; a szatmári béke körül is volt befolyása. Pécsi bajairól szóló panaszáról és azok orvoslásáról a pécsi káptalan levéltára (64. sz.) tartalmaz egy okmányt, melyben Mátai Visa János Radanay Mátyás Ignác, pécsi püspökhöz (1700. okt. 20.) fordul, (a püspök címei között felemlíti: Tolna, Baranya és Valkó vármegyék főispánja, zalavári apát és kapitány, továbbá csász. kir. tanácsos). Jól tudja azt a püspök, — kezdi Visa a panaszos iratot — hogy minő tiszt-ségeiben és javadalmakban (baranyai főesperesség, lectorkanonokság, kövágószöllősi plébánia) lett ő jogérvényesen elhelyezve; azt is jól tudja, hogy mind-ettől meg van fosztva, törvényes idézés, elítélés és bírói elmarasztalás nélkül. Sem az első fellebezési helyen, sem a hercegprimásnál, sem a nunciaturán orvoslást nem nyert; egyik sérelem a másikra lett halmozva. Azért az ország törvényei és kánoni szabványok alapján törvényszerűen az apostoli székhöz küldötte fellebbezését, amelynek eredménye gyanánt a kalocsai érsek nyert megbízatást az ügy megvizsgálására; ez a megbízatás az országos és kánoni törvényeknek teljesen megfelelő. — Radanay püspök Visa ártatlanságát és üldöztetésének alaptalaniságát látva, 1700 szept. 8. Bécsben a nunciaturán Visa javára ünnepélyes mentő vallomást tett. A kalocsai érsek pedig az ügy átvizsgálása után Radanay püspököt megkereste. hogy Visát mint igazságtalanul üldözött és javadalmától megfosztott papot tiszt-ségeibe a javadalmába visszahelyezze; ami meg is történt. Hátra van még az igazságtalan üldöztetésért és elvesztett javakért való kárpótlás a kánonjog alapján.

Névszerint kér a következő sérelmekért kárpótlást. Kapucsy György az országos törvények ellenére behatolt az ő házába, melyet ő (Visa) készpénzen vett és azt mint sajátját birtokba vette és ez idő szerint is birtokolja; több ló is volt a mellékhelyiségben; azok neki hasznot hoztak volna; cselédségének elszállásolása 10 frtba került, — sertésekben, szalonnában, káposztás hordókban szintén kárt szenvedett. (45 frtig), továbbá ludakban, récékben, tyukokban 15, kertben 8, székekben 5, ágyban és egyéb butorokban, házban tömérdek kárt szenvedett; az egész kárt többre becsüli ezer aranyból.

Azonfelül az 1697.-1700. évekről semmiféle tizedet nem kapott és a baranyai tizedek negyedrészt sem kapta (mint baranyai főesperes), kanonoki javadalmának megfelelő teheneket, borjakat szintén nem kapta meg. Nem kapta meg a Skerleczy Miklós nagyprépost hagyatékából Turon, Varjas, Cserdi és Boda faluk árendáját; ez neki 2000 frt. kárt okozott; azonfelül saját jogainak megszerzésében kiadásait, fáradságait, kárait, tartózásait 1000 frtra számítja. Ide számítja azon fáradságokat is, amelyeket a káptalan javainak megszerzésében kifejtett; továbbá nem kapta meg, kövágó-szöllősi plébánosi jövedelmét, valamint a Gyalán malom jövedelmét; végül teljes rehabilitálást kér minden rágalom, mende-monda, támadás, és más bántalom ellen, a mely

öt érte. Visa rehabilitása, tisztségébe való visszahelyezése 1700. október 5.-én Radanay püspök pécsi szokott lakásán történt. Jelen voltak Klajcs Miksa ferences provinciális, Rácz István, a pécsi pálosház főnöke, a kapucinus házfőnök, Klanics István definitör, Blonchics Antal lector, Csanádi Máté licentiatus (és néhány olvashatatlan aláírás.)

Szentkirályi István

Egyesületi ügyek.

LXXXII. választmányi ülés 1915. május 15-én d. u. 5 órakor a pécsi püspöki könyvtárban.

Elnök: Majorossy Imre alelnök. Jegyző: dr. Szőnyi Ottó titkár. Jelen voltak: Cserkúti Adolf, Koszits Kamill, Kenedy Nándor, Kiss József, dr. Ludwig Ferenc, Róna Jenő, Reberics Imre, dr. Rónaky Kálmán, választmányi tagok, dr. Lauber Rezső ügyész, Sziebert Róbert ellenőr, Kisasszony Géza ideigl. pénztáros. Zsolnay Miklós vál. tag kimentette magát.

1. Elnök megnyitván az ülést, üdvözli a megjelenteket s tudomásul adja, hogy a hadba vonult Halász Antal, pénztáros helyettesére sikerült megnyerni Kisasszony Géza urat. A jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Kenedy Nándor és dr. Rónaky Kálmán urakat.

Tudomásul szolgál. Miről Kisasszony Géza, jegyzőkönyvi kivonatban értesítetik.

2. Koszits Kamill napirend előtt felszólalván, a választmány részvétét fejezi ki Majorossy Imre szeretett alelnökünknek az öt ért kettős csapásért, hősi halált halt fia és unokája halála alkalmából s indítványozza, hogy e részvétnyilvánítás a jegyzőkönyvbe foglaltassék. Ugyanígy tolmácsolja a választmány részvétét Erreth János, az Egyesület volt érdemes elnökének halála felett. Mire Majorossy Imre alelnök köszönetet mond a választmány részvéteért.

A részvétnyilvánítások a jegyzőkönyvbe vétetnek.

3. Kisasszony Géza, ideigl. pénztáros betérjeszti az 1914. évi számadást és mérleget.

Jegyzőkönyvi kivonatban felkéretnek Csarsch Jenő, Deutsch Kornél és Taizs József, számvizsgáló urak a számadás megvizsgálására és jelentés tételére. Erről Kisasszony Géza, jegyzőkönyvi kivonatban azzal értesítetik, hogy a számadást nevezetteknek adja át.

4. Kisasszony Géza ideigl. pénztáros felhatalmazást és költségengedélyt kér arra, hogy a vidéki 1914. évre hátralékos tagokat hátralékaik beküldésére és az 1915. évi tagdíj megfizetésére levelezőlapon kinyomatandó felhívással felszólíthassa.

A felhatalmazás és költségengedély e célra megadatik s erről Kisasszony Géza jegyzőkönyvi kivonatban értesítetik.

5. Kisasszony Géza ideigl. pénztáros kéri azokat törölni a tagok sorából, kik az egyesületből való kilépésüket bejelentették.

Az egyesület tagjai sorából töröltetnek: a) Maurer Frigyes, pártolótag. b) Mijátovics Dénes, gör. kel. szerb plébános, pártoló tag, Baranyabán. c) Müller János, tanító, Kácsfalu, pártoló tag, d) Kirchhof Lajos, pártoló tag, Szabolcsbánya-telep. e) Kosztela János, m. kir. bányatanácsos, Lónyay-telep, rendes tag. f) Tóth Sámuel, Drávacsapely, pártoló tag. g) Joszt Jakab, Mohács, rendes tag. h) Lajos Ferenc, főreálisk. tanár, Pécs, rendes tag. i) Frey Tivadar, rendes tag. j) Horváth István, mérnök, Pécs, rendes tag. k) Bálint János, jegyző, Sásd, pártoló tag.

Erről megfelelő intézkedés végett Kisasszony Géza, jegyzőkönyvi kivonatban értesítetik.

6. Kisasszony Géza, ideigl. pénztáros kéri törölni a tagok sorából: Bencze Sándor, városi pénztáros, Pécs, rendes tagot és Halusz László, Pécs, rendes tagot elhalálózásuk miatt, Ullmann Irma és Ullmann Marcell rendes tagokat elköltözésük miatt.

Nevezettek a tagok sorából töröltetnek. Miről Kisasszony Géza, jegyzőkönyvi kivonattal és Virág Gyula az Értesítő küldésének beszüntetése végett értesítettnek.

7. Kisasszony Géza ideigl. pénztáros jelenti, hogy Fazekasboda, Baranyabán, Kovácsbida, Püspöklak és Vejti községek ki akarnak lépni az egyesületből, a meny nyiben részint bejelentik e szándékukat, részint az Egyesületi Értesítő utolsó számát nem fogadták el.

Előterjesztés tétetik Stenge Ferenc, Baranyavármegye alispánjához, hogy a községek e szándékuktól eltérítse és az Egyesület hazafias és kulturális jelentőségére figyelmüket felhívja.

9. Kisasszony Géza, ideigl. pénztáros jegyzőkönyvi kivonatban felhivatik, hogy az összes hátralékos tagokat újból felszólítsa tagdíjhátralékaik megfizetésére. Eljárásának eredményéről a választmánynak tegyen jelentést, hogy a makacs hátralékosok ellen az egyesületi ügyész eljárhasson.

9. Tudomásul vétetett Kisasszony Géza ideigl. pénztáros jelentése az 1915. évi kiadásokról és a megfelelő utalványozás eszközöltetett, miről ő jegyzőkönyvi kivonatban értesítettik.

10. Lauber Rezső dr., egyesületi ügyész jelentést tesz a hátralékos tagok elleni eljárásának eredményéről és 88 korona behajtott tagdíjat beterjeszt.

Köszönettel tudomásul vétetik és a 88 korona Kisasszony Géza, ideigl. pénztárosnak átadatik. Miről dr. Lauber Rezső és Kisasszony Géza, jegyzőkönyvi kivonatban értesítettnek.

11. Knorr Kálmán, ítéltáblai bíró, rendes tagul ajánlja Zupancsics Vilmos, pécsi városi zeneiskolai tanárt.

Zupancsics Vilmos, a rendes tagok sorában felvétetik 3 évi tagsági kötelezettséggel. Miről ő és Kisasszony Géza, ideigl. pénztáros jegyzőkönyvi kivonatban értesítettnek.

12. Határozatott, hogy az évi közgyűlés, tekintettel a háborura és sok tag távollétére, csak az ősszel tartassék meg.

13. Elnök indítványára határozatott, hogy az Egyesület a pécsi Kereskedelmi és Iparbankban elhelyezett vagyonából 2000 (kettőezer) koronát jegyez a hadikölcsönre, még pedig 1000 koronát 5½ %-os, 1000 koronát 6 %-os szabad kölcsönre a m. kir. kormány által közzétett feltételek alapján.

Kisasszony Géza, ideigl. pénztáros felhivatik jegyzőkönyvi kivonatban, hogy e jegyzést eszközölje és erről a választmánynak annak idején jelentést tegyen.

14. Dr. Szőnyi Ottó, titkár jelenti, hogy Arad sz. kir. város közművelődési intézeti könyvtára és a szabolcsvármegyei múzeum számára az Egyesületi Értesítő ott hiányzó egyes számaint elküldötte.

Tudomásul szolgál.

15. Titkár jelenti, hogy a békéscsabai múzeum-egyesületnek a közművelődési ház felavatási ünnepélyére küldött meghívójára válaszképp üdvözlő iratot küldött alelnök aláírásával, mit a testvéregyesület megköszönt.

Tudomásul szolgál.

16. Titkár jelenti, hogy a békéscsabai múzeum-egyesület megküldte történeti emlékkönyvét, azt megköszönte s a városi múzeum könyvtárában elhelyezte.

Tudomásul szolgál.

17. Debreczen múzeuma és az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára megköszönik a Kaufmann, Pécs bogárfaunája c. művét.

18. A délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat meghívója XXIX. közgyűlésére 1914. május 10-én.

Tudomásul, irattárba helyeztetik.

19. A Magyar Néprajzi Társaság és Folklore Fellows meghívója 1914. június 14-iki pécsi gyűlésére.

Tudomásul, irattárba helyeztetik.

20. Titkár jelenti, hogy Mohács nagyközség elüljárósága ajándékba küldte a mohácsi régi takácscéh ládáját, 2 drb. engedély-okmány-másolatát és 3 drb. pecsét-nyomót. Azt megköszönte és a tárgyakat a városi múzeumban elhelyezte.

Tudomásul szolgál.

21. Titkár jelentést tesz Losonczy Ferenc páprádi ref. tanító levélbeli ajánlatáról ormánysági néprajzi fényképfelvételeinek a múzeumi Értesítő fejében, a fényképezési anyagok rendelkezésre bocsátása és a városi muzeumi néprajzi tárgyakat fényképezésére adandó engedély fejében való átengedésére. Azt válaszolta ez ajánlatra, hogy próbából előzőleg tájékozódni óhajt a fényképek színvonaláról és ha beválnak, akkor tesz majd ajánlatot az ellenértékre nézve. Erre azonban még válasz nem érkezett.

Tudomásul szolgál azzal, hogy a válasz bevárandó.

22. Titkár jelentést tesz, Pécs sz. kir. város 34955/1914. számu és gróf Zichy Gyula, pécsi püspök 1298/1914. számu átiratai kapcsán a pécsi Mindenszentek temploma és a pécsi lyceumi templom sirboltjainak elvégzett felbontásáról és tudományos felvételéről, melyet az Értesítőben közzé tett.

Tudomásul szolgál s úgy Pécs városának, mint gróf Zichy Gyula, pécsi püspöknek köszönetet mond áldozatkészségükért a választmány.

23. Elnök hivatkozással Zsolnay Miklós, főrend és nagygyárossal való megbeszéléseire indítványt tesz, hogy kerestessék meg Pécs sz. kir. város polgármestere a kulturpalota ügyének felvétele és az építkezéshez szükséges intézkedések mielőbbi folyamatba tétele végett, mert a múzeumi gyűjtemények sürgős elhelyezésre várnak az eddigi bérelt helyiség szűk volta miatt, az építkezéssel a pangó építőiparnak munkaalikalom adatnék és minthogy a szükséges anyagi eszközök együtt vannak, nincs ok az ügy további halasztására.

Ily értelemben megkerestetik Nendtvich Andor, Pécs sz. kir. város polgármestere.

24. Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

LXXXIII. választmányi ülés 1915. november 29-én, d. u. 5 órakor Pécssett, a püspöki joglyceum tanári szobájában.

Elnök: *Kosziits Kamill*, alelnök. Jegyző: *dr. Szőnyi Ottó*, titkár.

Jelen voltak: *Kenedy Nándor*, *dr. Késmárky István*, *Kisasszony Gyéza*, h. pénztáros, *dr. Ludwig Ferenc*, *Oberhammer Antal*, *Reéh György*, *Róna Jenő*, *dr. Rónaky Kálmán*, *Szieberth Róbert*, ellenőr, *Szuly János*, *dr. Vasváry Ferenc*, *Várady Ferenc*, *dr. Vázy László*, választmányi tagok.

1. Elnök üdvözölve a megjelenteket, megnyitja az ülést, a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri *dr. Ludwig Ferenc* és *Oberhammer Antal* választmányi tagokat. Majd felhívja *dr. Szőnyi Ottó* titkárt jelentései előadására.

2. Pécs szab. kir. város kiutalványozta letétpénztárából azon 150 koronát, mely a városi muzeum 1914/15. évi államsegélyéből az egyesületi Értesítő kiadási költségeire segélyül jut.

Tudomásul szolgál.

3. Győr szab. kir. város tanácsa a múzeumi könyvtár számára ajándékol megküldte *R. Kiss István*: Az utolsó nemesi fölkelés c. mű 2. kötetét és *Kurucz József*: A győri ipartestület és régi győri ipartársulatok c. művet.

Köszönettel tudomásul szolgál.

4. Trencsénvármegye közönsége és tisztviselő kara jelenti *dr. Brancsik Károly* orvos, a trencsénvármegyei muzeum-egyesület alapítójának elhunytát.

A választmány részvétét fejezi ki.

5. J. b. Pintér Gusztávné, sz. Valerián Katalin, a hírlapok jelentése szerint pénzbeli hagyományt rendelt az egyesületnek.

Bevárandó a hivatalos értesítés.

6. A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége az egyesületi Értesítő 5 hiányzó számát kéri könyvtára számára. Ezek már elküldettek.

Tudomásul szolgál.

7. Az egyesület irodalmi pályázatára a kitűzött határidőn belül nem érkezett be pályamű.

Tudomásul szolgál és határozatba megy, hogy a háboru tartama alatt nem hirdetik irodalmi pályázat.

8. Titkár, mint az egyesületi Értesítő szerkesztője jelenti, hogy az Értesítő 1915-ben anyag híján nem jelenhetett meg és egyuttal utasítást kér, hogy milyen módok mellett jelenjen meg az 1916. évben.

Határozatott, hogy az Értesítő az 1916. évben időhöz nem kötött, összevont füzetekben közölje a rendelkezésre álló és még ezután beszerezhető irodalmi anyagot. Minthogy pedig a meglévő anyag dús illusztrációt kíván, tekintettel az egyesület kedvező anyagi helyzetére, a képanyagot lehető teljességében és szép kivitelben közölje az Értesítő.

9. Titkár indítványozza, hogy Erreth Lajos dr., kir. tanácsos, ny. kórházi igazgató kéresek fel, hogy elhunyt fivérének, Erreth János, ny. főispánnak, az Egyesület néhai elnökének arcképét adományozza a városi múzeum számára, a pécsi köz szereplő egyének képcsarnokának gyarapítása végett s egyuttal a boldogult hagyatékából valamely múzeális érdekű tárgyat juttasson a múzeumnak.

Az indítvány értelmében két megkereső levél intéztetik dr. Erreth Lajoshoz.

10. Titkár kéri megújítatni a választmány 1910. november 19-én kelt határozatát, mely szerint a pécsi emlékeket a városi múzeum számára az egyesület költségén lefényképeztethesse.

A választmány megadja e felhatalmazást s azt a megyei emlékekre is kiterjeszti. Erről indítványozót jegyzőkönyvi kivonattal értesíti.

11. Titkár indítványozza, hogy Kisasszony Géza helyettes pénztáros múlt évi tiszteletdíja gyanánt 200 koronát hozzon a választmány a közgyűlésnek javaslatba.

Az indítvány elfogadtatott.

12. Elnök kegyeletos szavakkal emlékezik meg Erreth János, ny. pécsi főispánnak, az Egyesület volt elnökének haláláról és részvételt szól a Majorossy Imre, ny. polgármester, egyesületi alelnököt ért újabb csapásról, mely őt nővéreinek elhunytával érte.

A választmány osztozva elnök érzelmeiben, jegyzőkönyvileg fejezi ki hálás megemlékezését, illetve részvétét.

13. Pénztáros előterjeszti jelentését az Egyesület vagyoni állapotának a legutóbbi választmányi ülés óta történt változásairól és a jelenlegi vagyoni helyzetről.

A pénztárosi jelentés alapján a következő határozatok hoztak:

a) Jóváhagyatik alelnök és titkárnak utólagos jóváhagyás reményében a III. hadikölcsönre az egyesület vagyonából való 3000 koronás jegyzése.

b) Tudomásul vétetik, hogy az Egyesület törzsvagyona jelenleg 12629 koronát tesz ki.

c) Tudomásul szolgál, hogy a vidéki tagok nyugtái, ha csak valaki külön nem kérte, a portóköltés megtakarítása végett nem küldettek el és a postai feladó vevény tekintendő nyugtának.

d) A tagok sorából töröltetnek: Dréher Antal, Dárda, Magda Elek, Vásárosdombó, Magdics Gáspár, Árpád Gyula, Bózsa József, Stirling Károly és Neuber Ernő.

e) A következő hátralékos tagok jegyzéke Lauber Rezső dr., egyesületi ügyésznek azon kérelemmel adatik ki, hogy tagdíjhátralékukat behajtani, illetve ha ez nem sikerülne, őket az egyesületből való kilépésre felhívni sziveskedjék.

Berger Lajos, ügyvéd, Dárda 3 év, 6 K, Drávaszerdahely község 4 év, 8 K, Egyházasharaszti község 8 év, 16 K, Fortvingler István, Baranyavár, 6 év, 12 K, Gruics József, Kácsfalu, 8 év, 16 K, Handwerck Ferenc, Petrosény, 3 év, 6 K, Horváth Panteleimon, Bolmány, 3 év, 6 K, Kácsfalu és Vidéke, Önségélyző Egylet, Kácsfalu, 7 év, 14 K, Kátoly község, 4 év, 8 K, Mándy Sámuel, 4 év, 20 K, Mészáros István, Bellye, 9 év, 18 K, Pecsujlya Szvetozár, Hercegszöllös, 5 év, 10 K, Radó Frigyes, Mohács, 5 év, 10 K, Schwartner Gyula, Főherceglak, 4 év, 8 K, Vejti község, 4 év, 8 K.

f) A Mohács nagyközség, alapító tag által 1914/15. évekre tagdíj gyanánt beküldött 4 korona, adomány gyanánt köszönettel nyugtáztatik.

g) Stenge Ferenc, Baranyavármegye alispánjának a megyei községekhez intézett, itt köszönettel elismert körirata alapján jelentkező, következő községek vétetnek fel a pártolótagok sorába:

Vörösmart, Kácsfalu, Szabadszentkirályi nemesi közbirtokosság, Bellye, Kopács (u. p. Bellye), Versend, Pélmonostor, Várdaróc (u. p. Bellye), Bolmány, Liptód (u. p. Versend), Bezedek, Kislippó (u. p. Bezedek), Lippó (u. p. Magyarbóly), Karancs, Abaliget, Orfű, Mecsekrákos, Bános, Mecsekszakál, Tekeres, Kovácszénája, Husztót, Baranyabán, Sárok, Sepse, Szajk (u. p. Versend), Vásárosdombó, Jágonak, Gerényes, Meződ, Tarros, Dencsháza, Bakócza, Kisbesztercze, Szágy, Tormás, Alsószentmárton (u. p. Siklós), Kistapolcza (u. p. Nagyharsány), Hetvehely (u. p. Abaliget), Kán, Okorvölgy, Szentkatalin, Karáczodfa, Borjád, Rácztöttös, Villány, Virágos, Herczegszentmárton, Pócsa (u. p. Borjád), Herczegmárok (u. p. Darázs), Darázs, Nagynyárád, Siklósnagyfalu (u. p. Nagyharsány), Izsép, Majs, Vókány, Kistótfalu (u. p. Vókány), Dunaszekcső. Összesen 58 község.

A Borjád, Pócsa, Rácztöttös, Dunaszekcső, Vókány és Kistótfalu községek által fölösen beküldött tagdíjösszegek előzetes tagdíjfizetések gyanánt a jövő évekre számolandók el.

h) Kisasszony Géza, h. pénztáros kezéhez kiutalványoztatik: a tagokul jelentkező községeknek adott válaszevelek postai költségére 1.77 K, utalványkézbesítési díjakra 3.68 K, hátralékosok felszólítására postaköltségül 2.20 K, egyéb postaköltségekre 1.14 K, összesen 8 (nyolc) korona 79 fillér.

i) Az 1915. évi pénztári jelentés, mely egyuttal költségvetés, elfogadásra terjesztetik a közgyűlés elé.

Mindezokról Kisasszony Géza, h. pénztáros és az e) pontról Dr. Lauber Rezső ügyész, jegyzőkönyvi kivonattal értesítetnek.

14. Egyéb tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

VIII. rendes közgyűlés, 1915. november 29-én, d. u. ½6 órakor a pécsi püspöki joglyceum tanári helyiségében.

Elnökölt: *Koszits Kamill*, alelnök. A jegyzőkönyvet vezette: *dr. Szőnyi Ottó*, titkár. Megjelentek a választmány tagjai majdnem teljes számmal és néhány egyesületi tag.

1. Elnök rövid beszéddel nyitja meg a közgyűlést. A kultura és harc ellentétes fogalmak. Nem lehet tehát csodálni, hogy most, midőn világszerte háboru dúl, a kultura eszközei: a toll, véső, ecset háttérbe szorulnak, a kultura intézményei bénulást szenvednek. E sorsnak osztályosa múzeum-egyesületünk is. Tagjaink közül sokan a harctéren teljesítik a haza iránti köteleességeiket. E munkából nekünk is, kiket állásunk, vagy korunk itthon tart, ki kell venni részünket. Ezt azért tesszük, hogy a kultura lángját a lét és nem-lét e nagy küzdelmeiben kialudni nem en-

gedjük. Reméljük, hogy a rendes munka korszaka csakhamar ismét felvirrad. E bizakodástól lelkesítve fogjunk hozzá közgyűlésünk megtartásához.

A tetszéssel fogadott megnyitó után elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri dr. Ludwig Ferenc és Oberhammer Antal választmányi tagokat.

2. A tárgysorra áttérve elnök felkéri titkárt jelentésének előterjesztésére.

Dr. Szönyi Ottó titkár a következő évi jelentést olvassa fel.

TISZTELT KÖZGYÜLÉS!

Nyolcadik közgyűlésünket a világháboru által teremtett helyzet nyomása alatt minden külső ünnepélyesség mellőzésével kell megtartanunk és jóval későbbben, mint különben szoktuk. Nem alkalmas az idő most arra, hogy emlékbeszéddel ünnepeljük a mi szelid békességes ügykörünk valamelyik érdemes munkását, mikor minden idegszálunkkal nemzeti létünk és nagyságunk vérrel áztatott, tüztől perzselt, babértermő harcmezőin csüngünk. Az ágyuk világot remegtető bömbölésében, a halálhörgések zürzavarában elveszne a mi szavunk. Arra sem alkalmas, hogy a mi szűkebb hazánk tudományos kutatásának valamelyik eredményét közöljük ünnepi előadásban, mikor a nagy nemzeti érdekek kivívásának hullámzó forgatagán függ minden szem. Most csak egy szebb és nagyobb jövő bizakodó reménységének hangjait hallatjuk, mert tudjuk, hogy ha elvérzik a viszály a csatákon, elérkezik ismét a mi óránk és akkor mi is részt kérünk abban a munkában, mely a kivívott sikereket állandókká, mélyebbekké, gyümölcsözőkké fogja tenni.

Egyesületi életünk a mult közgyűlés óta lefolyt szakának minden mozzanatára ráütötte a háboru bélyegét. Sokról le kellett mondanunk, a mi programmunkban szerepelt. Minthogy a mult év augusztusa óta minden kutató munka lehetetlenné vált, elmaradtak a régészeti ásatások, a megyei gyűjtő és a régészeti, művészeti emlékeket tudományosan felkutató, felvevő és megőrkítő utak. Itthon kellett maradnunk és a városi múzeum csöndességében a meglevő anyagba lehetett csak belemélyednünk. De ennek is megvan a maga haszna, mert úgy eltűnődhettünk arról a boldogabb jövőről, mely a kulturpalotában állandó otthonhoz, jobb elrendezéshez juttatja majd muzeális gyűjteményeinket. Jutott most idő arra, hogy a leendő új otthon képét kialakítsuk elmerengő képzeletünkben, a jövő munkájának, gyűjtésének, berendezésének elveit, irányvonalait megállapíthassuk és mire beköszönt a béke napja, készen legyen terünk, a mellyel kezünkben a munkához láthassunk. A háborus körülmények okozták, hogy szokásos évi hat tudományos előadásunkat nem tarthattuk meg, nemcsak azért, mert a hadbavonulások miatt előadókat nem kaphattunk, hanem azért is, mert a katonabeszállások miatt helyiségünk sem lett volna és bizonyára a háborus események lenyűgöző, a lel-

keket teljesen elfoglaló hatása miatt az előadások iránti érdeklődést csak nagyon kis mértékben tudtuk volna fölkelteni. A mint más egyesületeknek, úgy nekünk is alá kellett vetnünk magunkat e téren a kényszerítő hatalommal jelentkező körülményeknek. Az előadások szünetelésével volt kapcsolatos az egyesületi Értesítő sorsa. Minthogy 1914-ben még a múltból állt rendelkezésre irodalmi anyag, az Értesítő négy száma dr. Szőnyi Ottó szerkesztésében megjelent, de csak 138 oldalnyi terjedelemben a szokott 160 oldal helyett. 1915-ben azonban már nem adhattuk az Értesítőt és erre tagjainkat az 1914. évi utolsó számában figyelmeztettük, kérve szíves türelmüket és elnézésüket azon igérettel, hogy a háboru befejezte után ismét felvesszük az elejtett fonalat és igyekszünk pótolni azt, a mit más egyesületek példájára elmulasztani voltunk kénytelenek. Az 1914. évi négy szám különben a szokott tartalommal bírt: a tudományos előadások közlésén kívül apróbb cikkek számoltak be az egyesület tudományos munkásságáról és az egyesületi élet mozzanatairól. A tudományos kutatások közül főlemlitem a pécsi Mindenszentekről nevezett templom és a lyceumi templom régi kriptáinak megvizsgálását, a pécsi belső vár egyik toronymaradványának felásatását és a pécsi öskeresztény cubiculum körüli befejező kutatásokat. Ezek még a háboru kitörése előtt történtek. Dr. Szőnyi Ottó ismertette őket. Szorgalmas munkatársunk volt Szentkirályi István, theologiai tanár úr, ki a pécssegyházmegyei történet több részletét dolgozta fel. Neki és az előadó uraknak, megismételve tavalyi jelentésemben kifejezett köszönetemet, hálámat nyilvánítom. Az Értesítő nyomdai kiállítása a Wessely és Horváth céget dicséri. Képmellékleteket a tavalyi évfolyamban nem adhattunk.

Választmányi ülést csak kettőt tartottunk, 1915. május 15-én és november 29-én, melyeken folyó ügyeket bonyolítottunk le általában. Innen ápoltuk a testvéregyesületekkel való jó viszonyt, mikor a békéscsabai múzeum egyesületet közművelődési házának felavatása alkalmából üdvözlöttük s a Magyar Néprajzi Társaság és Folklore Fellows Pécssett 1914. június 14-én tartott vándorgyűlésén testületileg megjelentünk. A pécsi kulturház építkezéseinek megkezdését Nendtvich Andor polgármesternél kérelmeztük; így akartunk a pangó iparnak munkaalkalmat kieszközölni. A városi múzeum számára a Pécs belterületéről készített trigonometriai térképet a városi hatóságtól ajándékba kértük és kaptuk. Ébren tartottuk, a mennyire lehetett, a közönség adományozó kedvét a múzeum javára. Ennek eredménye Mohács nagyközönség céhemlékekből és Bock Szidónia régi pénzekből álló adománya. Hazafias kötelességet teljesített a választmány akkor, midőn a II. hadikölcsönre tőkéből 2000 koronát s a III.-ra 3000 koronát jegyzett. Sajnálattal vette tudomásul, hogy a néprajz köréből kiírt pályatételre dolgozat nem érkezett be, a mit különben ugyancsak a háborus viszonyoknak számlájára kell írunk.

Egyesületünk tisztikarából mindjárt a háboru kitörésekor Halász Antal pénztárosnak kellett hadbavonulnia. Helyettesítésére Kisasszondy

Géza urat sikerült megnyernünk. A választmányból csak Myskovszki Emii úr teljesít hadi szolgálatot. Az egyesület szolgálója, Riba Lajos 1914. november 5-én a szerb harctéren hősi halált halt. Hú szolgálataiért nyújtunk neki az elismerés és emlékezet koszoruját. Szolgálatát azóta özvegye látja el.

Az idén vesztettük el egykori elnökünket, Erreth Jánost, Pécs nyug. főispánját. Tagjaink sorából elhunytak Bencze Sándor, Pécs város főpénztárosa és Halusz László postatanácsos. Emlékezetünk élni fog szivünkben.

Tagjaink létszáma ez időszerint így alakul: rendes tag 156, pártoló 166, örökös 6, alapító 6, előfizető 3, vagyis összesen 337. Tagsági viszonyainkat a közelmúltban radikálisan rendeztük: a tagok sorából való törlésekkel és nagy hátraléku tagok ügyészi felhívásával. E rendezés némi csökkenéssel járt természetesen, de viszont Stenge Ferenc urnak, Baranyavármegye alispánjának minden dicséretre méltó felhívása következtében pártoló tagjaink száma Baranyamegye belépő közönségei révén szépen megyarapodott.

Ezekben számoltam be egyesületünk életfolyásáról az utolsó közgyűlés óta. Kitűnik innen, hogy megtettünk annyit, a mennyit lehetett és hogy egyesületünk állapota és működése, bár erősen érzi az idők hatását, egy szebb jövő reményére jogosít.

Kérem jelentésem szíves tudomásul vételét.

A közgyűlés a titkári jelentést köszönettel tudomásul veszi.

3. Elnök felkérésére Kisasszony Géza, hely. pénztáros felolvassa a számvizsgáló bizottságnak az 1914. évi számadás megvizsgálásáról szóló következő jelentését.

TEKINTETES KÖZGYŰLÉS!

Megvizsgáltuk a Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület 1914. évi számadását s azt rendesen vezetettnek és mindenben kifogástalannak találtuk.

A számadás állapotát és eredményeit az alábbiakban tüntetjük fel:

Az 1913. évről áthozott vagyon volt:

törzsvagyon	—	—	—	—	—	—	—	12400.— K,
alapítványok	—	—	—	—	—	—	—	1175.04 K,
készpénz	—	—	—	—	—	—	—	746.34 K,

összesen: 14321.38 K,

Az 1914. évi bevételek:

rendes tagdíjak	—	—	—	—	—	—	—	655.— K,
pártoló tagdíjak	—	—	—	—	—	—	—	182.— K,
kamatok	—	—	—	—	—	—	—	547.12 K,
adomány	—	—	—	—	—	—	—	100.— K,
állami segítség	—	—	—	—	—	—	—	150.— K,

együtt 15955.50 K.

A kiadások:	
tiszteletdíj, inok, szolgálja — — — —	465.— K,
festményvételhez hozzájárulás — — —	10.— K,
utiköltség (soproni megnyitás) — — —	34.80 K,
múzeumi értesítő költségei, nyomtatvány, postadíj — — — — —	987.96 K, 1497.76 K,
	marad 14457.74 K,
hozzá a tőkésített kamatok — — — —	48.11 K,
marad vagyon 1914. december 31-én — — — —	14505.85 K,
És pedig törzsvagyon — — — — —	12400.— K,
Wosinszky-alap — — — — —	490.20 K,
Mátyás Flórián-alap — — — — —	490.13 K,
Németh Béla-alap — — — — —	242.82 K, 1223.15 K,
pénztári maradvány — — — — —	882.70 K,
	együtt 14505.85 K.
Az Egyesület vagyona tehát szaporodott az 1914. év folyamán:	
az alapítványoknál (saját kamatjuk) — — — —	48.11 K,
a készpénz — — — — —	136.36 K,
	összesen 184.47 K,

Meggyőződünk arról, hogy az Egyesület vagyona a fentkimutatott összegekkel a Pécsi Kereskedelmi és Iparbanknál 2203., 2352., 2360. és 2361. sz. betétkönyvekben szabályszerűen és fentartással el van helyezve.

Tisztelettel javasoljuk ezek után a Tek. Közgyűlésnek, méltóztassék Halász Antal, pénztáros úrnak és Kisasszony Géza uraknak, aki az előbbi pénztárosnak hadbavonulása után a számadásokat vezette, ezen számadásokra nézve a felmentést megadni s nekik a számadások gondos és kifogástalan vezetéseért elismerését kifejezni.

Pécs, 1915. május 12.

Deutsch Kornél s. k., Taizs József s. k.,

A közgyűlés az 1914. évi számadást jóváhagyja, Halász Antal hadbavonult pénztárosnak és Kisasszony Géza, helyettes pénztárosnak a számadási felmentvényt a szokásos óvás mellett megadja s nekik munkásságukért köszönetet szavaz.

Ezen kívül Kisasszony Géza, h. pénztárosnak a választmány által javaslatba hozott 200 korona tiszteletdíjat kiutalványozza s erről öt jegyzőkönyvi kivonattal értesíti.

4. Kisasszony Géza, h. pénztárnok előterjeszti az egyesület 1915. november 29-iki pénztári kimutatását, mely egyuttal az 1915. évre költségvetésül is szolgál.

A közgyűlés a kimutatást, illetőleg költségvetést jóváhagyólag elfogadja és erről pénztárost jegyzőkönyvi kivonattal értesíti.

5. Elnök köszönetet mondva a megjelentek érdeklődéséért, a közgyűlést bezárja.

A Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület tisztkara :

Elnök: Szily Tamás.
 Társelnök: Benyovszky Móric gróf.
 Alelnökök: Koszits Kamill.
 Majorossy Imre.
 Titkár: Dr. Szőnyi Ottó.
 Ügyész: Dr. Lauber Rezső.
 Pénztáros: Halász Antal.
 H. pénztáros: Kisaszondy Géza:
 Számvizsgálók: Csarsch Jenő.
 Deutsch Kornél.
 Taizs József.
 Ellenőr: Szieberth Róbert.

Választmány:

Dr. Angyal Pál	Nendtvich Andor
Arnhold Nándor	Oberhammer Antal
Balog Károly	Pilch Andor
Buzássy Ábel	Reberics Imre
Cserkuti Adolf	Reéh György
Erreth Kálmán	Róna Jenő
Dr. Jellachich Károly	Dr. Rónaky Kálmán
Károly Ignác	Stenge Ferenc
Kenedy Nándor	Szentkirályi István
Dr. Késmárky István	Szuly János
Kiss József	Dr. Tichy Ferenc
Lenkei Lajos	Dr. Vasváry Ferenc
Dr. Ludwig Ferenc	Várady Ferenc
Mattyasovszky Jakab	Dr. Visy László
Miskovszky Emil	Zsolnay Miklós

Múzeumi bizottság.

Arnhold Nándor	Majorossy Imre
Dr. Jellachich Károly	Mattyasovszky Jakab
Dr. Késmárky István	Miskovszky Emil
Kiss József	Várady Ferenc
Koszits Kamill	Dr. Vasváry Ferenc

A Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület tagjai:

Örökös tagok

Báró Biedermann Rezső, Szentegát
 Eszterházy Miklós herceg
 Frigyes főherceg
 Montenuovo Alfréd herceg
 Schaumann-Lippe Gy. herceg †
 Dr. gróf Zichy Gyula Pécs

Alapító tagok:

Erreth János, Pécs †
 Mohács nagyközség
 Spies János, Pécs †
 Seifritz István, Pécs
 Walter Antal, Pécs
 Zsolnay Miklós, Pécs.

Rendes tagok:

Andretzky József
 Dr. Angyal Pál, Budapest
 gróf Apponyi Sándor, Lengyel
 Arnhold Nándor
 5 Ábrahám István, M.-Szentiván
 Dr. Aronffy Rókus
 Dr. Bahula József
 Balog Károly
 Dr. Békefi Remig, Zirc
 10 Belvárosi Kath. Kör
 gróf Benyovszky Móric, Siklós
 Buzássy Ábel
 Dr. Cholnoky Ferenc
 Cserkuti Adolf
 15 Csarsch Jenő
 Csukás Zoltán
 Czermák Ede
 Deutsch Kornél
 Deutsch Zsigmond dr.
 20 Döbrössy Alajos
 Eibach Emil
 özv. Eizer Jánosné
 Ember János
 j. Engel József
 25 Erreth Kálmán
 Erreth Kálmánné
 Dr. Erreth Lajos
 Fájth Lajos, Vásárosdombó
 Fehér Ferenc, Bükkösd
 30 Dr. Felber Arthur
 Fekete Mihály
 Fischer Béla
 Fónay Lajos
 Förster Jenő
 35 Fuchs Ádámné Futima Sarolta
 Fürst Gyula

Gábor György
 Gebhardt Ferenc
 Göbelné Éhnn Emilia
 40 Dr. Gyömöreý Zsigmond
 Dr. Günther Mihály
 Halász Antal
 Hamerli Imre
 Dr. Hang Dániel
 45 Hanny Gábor
 Haksch Emilia
 Herbert János
 Hoffer Kálmán
 Hoffmann Lajos
 50 Huszár Sándor
 Igalics Radivoj
 Dr. Igaz Béla
 Dr. Jellachich István
 Dr. Jellachich Károly
 55 Dr. Jellachich Lajos
 Ifj. Jeszenszky Fer. Bükkösd
 Jeszenszky Imre, Gödre
 Dr. Johan Béla
 Dr. Kápolnai Zsigmond
 60 Károly Ignác
 Károlyi Emil
 Kenedy Nándor
 Dr. Kelemen Mihály
 Keserits Ferenc, Mohács
 65 Dr. Késmárky István
 Kindl József
 Kisfaludy Zsiga, Főherceglak
 Kiss József főreáliskolai tanár
 Klein Tivadar, Pélmonostor
 70 Komócsy István
 Koncz Adolf, Mohács
 Dr. Koszits Ákos
 Koszits Kamill
 Dr. Krausz Jenő

- 75 Krausze Gyula, Főherceglak
Krasznay Mihály
Dr. Krasznay Miklós
Kusinszky Ferenc, Baranyabán
Dr. Lauber Rezső
- 80 Lauber Viktor
Lenkei Lajos
Liebelt Ferenc, Rácpetre
Lippe Herman gróf, Máriavölgy
Dr. Ludwig Ferenc
- 85 Lukács Károly
Majorossy Imre
Mándy Samu, Szentlőrinc
Marosi Arnold, Székesfehérvár
Mattyasovszky Jakab
- 90 Dr. Módly Béla
Moldvay Vilmos, Főherceglak
Dr. Mosonyi Dénes
Dr. Müller János
Myskovszky Emil
- 95 Nábráczky Lajos
Nagy Jenő ny. m. t. főügyész
Nagy Jenő, árvsz. ülnök
Nedopil Antal
Nemzeti Kaszinó, Pécs
- 100 Nendtvich Andor
Oberhammer Antal
Dr. Papp Károly
Párkányi Norbert dr.
Pilch Andor
- 105 Pleininger Ferenc
Pécsi püspöki joglyceum
Reberics Imre
Reéh György
Rézbányay János
- 110 Róna Jenő
Dr. Rónaky Kálmán
Rozmanits Timót
Ruh Ernő
Dr. Schaurek Ráfáel
- 115 Dr. Schik Jácint
Scholz Gyula
Schultz Ernő, Bar.-Bán
Schwarcz Sámuel, Baranyalócs
Seh Lajos, Samatovci
- 120 Sikora Gyula, Pécsbányatelep
Sikorsky Tádé
Sikorskyné Zsolnay Julia
Skrkának Agoston
Stájevits János, Mohács
- 125 Szautter Gusztáv
Szentkirályi István
Szieberth Nándor
Szieberth Róbert
Dr. Szilvek Lajos
- 130 Szily Tamás
Szirt Károly, Szentlőrinc
Dr. Szőnyi Ottó
Szuly János
Szücs József, Sásd
- 135 Taizs József
Tabak Lajos
Thassy Elemér, Drávatamási
Dr. Tichy Ferenc
Török János
- 140 Truka József
Ujlaky Dezső, Darázs
Ujváry Kamilla
Várady Ferenc
Varga Nagy István
- 145 Dr. Vass Antal
Dr. Vasváry Ferenc
Végh János
Dr. Visy László
Wannis Sándor
- 150 Wessely Antal
Dr. Wurster József
Zádor Alajos, Bar.-Bán.
Zupancsics Vilmos
Zsabokrszky Ferenc

Pártoló tagok:

Abaliget község	Harkány község
Alsószentmárton község	Dr. Harmos Árpád, Pécsbtelep
Bakócsa község	Himesháza község
Dr. Balogh J. Bp., Sztkirályi-u.35.	Hitre Ödön, Diósvizlő
5 Bános község	55 Horváth Pásztó, Bolmány
Baranyabán község	Husztót község
Bauer Zoltán	Hetvehely község
Dr. Belloncsik Márton, Vörösmart	Herczegmárok község
Beremend község	Hercegszentmárton község
10 Dr. Berger Lajos, Dárda	60 Ivánbattyán község
Bisse község	Izsép község
Brunner Olivér	Jágonak község
Bubregh János	Jantay József, Vörösmart
Buday Klárka	Jeszenszky Lajos
15 Buday Tekla, Kispest	65 Jeszenszky Sarolta
Bellye község	Karáczódfa község
Bolmány község	Karancs község
Bezedek község	Kácsfalu község
Borjád község	Kácsfalu és Vidéke Öns. Egyl.
20 Csarnóta község	70 Kán község
Csonka Nándor, Keszü	Kásád község
Daempf Imre	Kátoly község
Dénes István	Kémes község
Diósvizlő község	Dr. Kerese György, Sásd
25 Domján Izor	75 Keresztény János
Doroszlaj Lajos	Kisbesztercze község
Drávacsehi község	Kisjakabfalva község
Drávacsepely község	Kislippó község
Dráwapalkonya község	Kistapolcza község
30 Drávaszabolcs község	80 Kistóttalu község
Drávaszerdahely község	Kopács község
Driesz Lajos, Pécsvárad	Kovácsszénája község
Ifj. Driesz Lajos, Szilágy pta.	Kosztér Károly
Dencsháza község	Kovács Pál, Kácsfalu
35 Darázs község	85 Kovácshida község
Dunaszekcső község	Kutassy Vilmos, Szászvár
Egyházasharaszti község	Ladányi Vince, Püspökszenterzs.
Fazekasboda község	Légár Hugó
Dr. Feniczky Ignác, Sásd	Leordinay Gizella
40 Feniczky István, Baranyajenő	90 Lippó község
Fortvingler István, Baranyavár	Liptót község
Gállos Ede, Pécsvárad	Luzsok község
Gartner Károly, Pécsbányatelep	Mack Lajos
Geresd község	Magenheim József
45 Gerényes község	95 Majs község
Gianone Virgil	Makay István
Gordisa község	Maráza község
Gruics József, Kácsfalu	Márfa község
Gyüd község	Mecsekrákos község
50 Handwerk Ferenc, Petrozsény	100 Mecsekszakál község

	Meződ község		Schmidt Boldizsár
	Mészáros István, Bellye		Dr. Schwarcz Vilmos, Vasas
	Molnár Ferenc		Schwartner Gyula, Főherceglak
	Nagy Gyula, Dárda		Szaporcza község
105	Nagynyárád község	140	Szava község
	Német Lipót, Mohács		Szebény község
	Németpalkonya község		Szabadszentkirályi nemesi köz-
birtokosság
	Nendtvich Vilma		Szajk község
	Novák Gyula, Bokroshát		Szágy község
110	Old község	145	Szentkatalin község
	Okorvölgy község		Szür község
	Orfű község		Tarrós község
	Palotabozsok község		Tekeres község
	Paulay Ede		Torjanc község
115	Pecsujlya Szvetozár, Hszöllös	150	Tormás község
	Pélmonostor község		Trimmer Lajos, Gyűd
	Petárda község		Turony község
	Pilisi József		Ujbezdán község
	Pócsa község		Vajszló község
120	Püspöklak község	155	Várdaróc község
	Püspökmárok község		Vásárosdombó község
	Püspökszenterzsébet község		Versend község
	Raák Imre, Abaliget		Vejtí község
	Ráczttöts község		Végh Lajos
125	Radó Frigyes, Mohács	160	Villány község
	Rosenbaum Gyula, Baranyavár		Villánykövesd község
	Saághy Ferenc		Virág Ferenc, Paks
	Sárok község		Virágos község
	Sepse község		Vókány község
130	Siklós község	165	Vörösmart község
	Siklósnagyfalu község		Vörösmartí Kölc. S. Egyl.
	Dr. Solt Lipót, Pélmonostor		Werner Ferenc, Pélmonostor
	Spitzer Béni		Wicha József
	Stankovics Döme, Dárda		Wolleszky Károly
135	Stenge Ferenc		

Előfizetők:

Allami főreáliskola, Pécs.
Ciszt.-rendü főgimnázium, Pécs
Honvéd hadapródiskola, Pécs.

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“

ÉRTESÍTŐJE.

Évnegyedes folyóirat.

Megjelenik március, június, szeptember és december hónapokban 2—3 ívnyi tartalommal, időnként a szöveg között ábrákkal.

E folyóiratot az egyesületi rendes tagok tagilletményként kapják; pártoló tagok részére az előfizetési ár 3 K, nem tagok részére 5 korona. — Egyes szám ára 1 K 50 fill. —

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“ felolvasó- és szerkesztő-bizottságának közreműködésével szerkeszti: **Dr. Szőnyi Ottó.**

VIII. kötet.

1916.

3—4. füzet.

A pécsi székesegyház leírása az 1882. évi átépítés előtti állapotában.

— Pályadíjnyertes mű. —

Irta: *dr. Szőnyi Ottó.*

Előszó.

Az állapot, melyben a pécsi székesegyház az 1882. június 9-én elkezdődött átépítés előtt leledzett, nyolc századra tehető szerves fejlődésnek eredménye volt. A XI. századbéli alapítás után a leglényegesebb változások voltak: az 1064. évi tűzvész után javító építkezés; a XII. század végén és XIII. század elején nagyszabású román diszítés és a négy torony kiépítése; a hajóknak XV. századbéli gótstilű átépítése és a kápolnáknak, már mint az északiaknak és déli Corpus Christi-nek betoldása az épület testébe a XIV. és XV. század folyamán; a XVI. század elején történt renaissance diszítés; a török hódoltság után a XVIII. századbéli belső rendbehozás, a sekrestye építése és a főtámasz megalapozása és végre a XIX. század elején a külsőnek átformálása, a Mór-kápolna építése és a belsőnek a század folyamán diszítése, a berendezés kiegészítése.

Mindez az egyes korokat jellemző stílusokban történt és így az 1882. évi átépítés előtt a székesegyház a legváltozatosabb izlésbeli termékek összege volt anélkül azonban, hogy egységhiányról, elaprózottságról, vagyis általánosságban szólva, stílusatlanságról lehetett volna vádolni ezt a történelmi becsű, a századok patinájával bevont, tiszteletreméltó épületet. Mindegyik kor a maga talaján állva, a saját felfogását érvényesítve, simult az előzőhöz, a mennyiben figyelembe vette a helyzet-adta körülményeket, belekomponálta a meglévőbe a saját termékét, nem a történelmi stílus-hagyományok egységére

figyelve, hanem egyedül a belső, művészi harmóniára, vagyis a *stilusra* a szót nem történelmi, hanem művészi értelmében véve. Hogy csak egy példát említsünk, a barokk oltárok a gótikus ívek keretébe a legpompásabban voltak beillesztve és látva a téralakítás, az építészet ez alapelvének kitűnő megoldását, senkinek sem juthatott eszébe, hogy itt két különböző *történelmi* stílus van egymás mellett. Azok az oltárok a helyükön voltak és jól állottak ott. Az épületnek volt történelmi zamata, beszélni tudott sok viszontagságáról és a korok lelkületéről. *E tekintetben* fölötte állt mai purista módon restaurált, történelmi emlékeitől — némi csekélységekkel leszámítva — kifosztott állapotának.

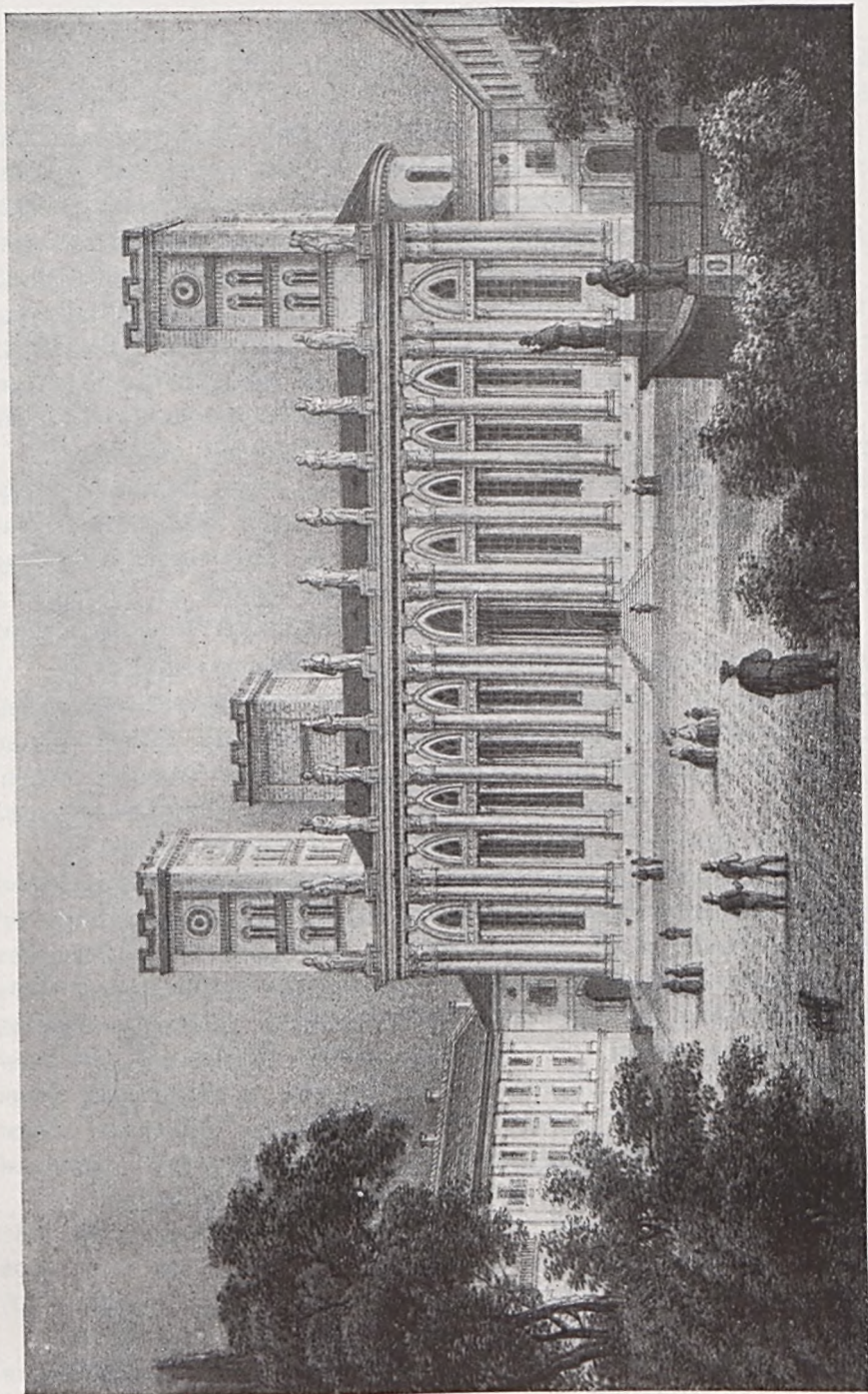
De pusztán *művészi* szempontból mérlegelve a különböző korok termékeit, megállapíthatjuk, hogy mindegyik kor jóhiszeműleg járt el; jót, művészt akart nyújtani úgy az anyagok, mint a formák tekintetében és nem sajnálta a nagyobb költséget, melybe a művészi munka kerül. A márványoknak, a fafaragásnak, ércmunkának, a képfestésnek meg nem vetendő példáit fogadta magába a régi dóm. A restaurálók sem merték a művészi alkotásokat mind kilakoltatni belőle, mert tisztelettel kellett meghajolniok az azokban megnyilvánuló erő és alkotó kedv előtt.

Ez okokból, de azért is, hogy a székesegyház még megírandó teljes monografiájához az anyag ez egyik tekintélyes része összehordassék, kellett leírni a dómot a restauráció előtti állapotában.

Ez a „*leírás*“ természetesen nem lehetett történelmi vagy műtörténelmi monografia, hanem csak részletmunka, olyan leltározás, mely a tényállást igyekszik leszögezni most, mikor még a régi székesegyház külső és belső képe megrajzolható, mikor még elég közel vagyunk a multhoz és közvetlen tapasztalatokat érvényesíthetünk. A történelmi mozzanatok a forrásokban később is megjelölhetők lesznek, de a szemléleti kép végleg eltörlődik az idők folyásával, a szemtanu generációk kihalásával, a legkülönbözőbb helyekre szétszóródott emlékek elpusztulásával. Nehány szerencsésen megmentett fénykép és rajz nem lesz majd elegendő e régi állapot megrajzolására, mikor már most is jelentkeznek hézagok, melyeket senki és semmi ki nem tud tölteni, mert vagy elmulasztották a tényeket feljegyezni, vagy az emberek elfelejtették már azokat.

E kis dolgozat módszerét e szempontok magyarázzák. Az anyag, a mit a székesegyház multjára nézve összegyűjtöttem, hasonlíthatatlanul nagyobb annál, a mit itt nyujtok. De nem azért nyujtom csak egy részletét, mert irtóztam az összeállítás és feldolgozás fáradságától, hanem mert a leírás kiszabott keretén belül akartam maradni és mert ugyis szándékom a székesegyház teljes történelmi monografiáját megírni.

Forrásaimról annyit jegyzek meg, hogy felhasználtam az összes, e tárgyról nyomtatásban megjelent munkákat. Idézéssel azonban nem akartam megzavarni a leírás folyamatosságát. Csak ott, a hol a részletekbe bebocsátkozni feleslegesnek ítélem, utalok az illető munkában található leírásra. A kézirati anyagból kiemelem a pécsi püspöki és káptalani levéltár hatalmas tömegű adatait, melyeket egész teljességükben felkutattam. Ezen kívül felkerestem az egyes emlékeket mai helyükön és gondosan felvettem őket.

A pécsi székesegyház látképe 1882 előtt.

A székesegyház külseje.

1. A környezet.

A dóm környezete nagyjában ugyanolyan volt a milyen ma. A dóm déli homlokzata előtt a maival egyező nagyságu szabad tér volt, melyet Vörös Mihály őrkanonoksága alatt köveztek ki (1864-körül). E teret nyugat felől, a püspöki székház, kelet felől a káptalani levéltári s vele folytonosságban levő, de későbbi *plébánia épület* zárta be. E két épület a templommal össze volt építve egy-egy kelet-nyugati irányban fekvő emeleti folyosóval, melyen át nyugaton a Corpus Christi-kápolna karzatára, keleten a délkeleti torony első emeletére lehetett jutni. E folyosótoldalékok földszintjét félköríves kapu törte át s ezen keresztül lehetett a dóm nyugati és keleti udvarába menni, melyek tehát nem voltak akkor oly szabadon megközelíthetők, mint mostanság. Az emeleten levő folyosóra egy-egy ablak szolgáltatta a világosságot.

A levéltári épülettel kapcsolatos építmény formáiban teljesen egyezett a levéltári épülettel, vagyis annak folytatása volt. Főpárkánya azzal közös. Az emeleti ablak felett ugyanolyan kanellált lap volt, mint ezen, s az ablak alatt ugyanazon téglányalakú lap. Még az emeletválasztó párkány is folytatódott e toldalékon. A levéltári épületet Sartori József 1780 után építette az akkori copf stílusban, e folyosótoldalékot ugyanő építette.

A püspöki palotát a délnyugati toronnyal összekötő folyosóépítmény déli homlokzata gazdag renaissáncé formákat mutatott. A földszinti, félköríves kapuiv mellett két oldalt egy-egy toszkáni fejezetű (dór) és kockaköveket utánzó, rovátkolt törzsű egy-egy pilaszter nyúlt fel, melyen a dór triglyphaszalag és ezen az emeletválasztó párkány nyugodott.

Az emelet közepét az ablak törte át, mely a folyosóra nyílt. Az ablaktól jobbra-balra két-két korinthusi fejű pilaszter egy-egy mezőt szegélyezett, melyben sgraffito-diszítés volt. A diszilmények renaissance formákban bőségszarukat, edényeket és akanthusleveles indákat tüntettek fel. E pilaszterek, mezők és az ablak alatt balusztrád volt. Fejzeteiken pedig a szabályos renaissance tagozatú párkány nyugodott, melyet az ablak felett alacsony háromszögű orom szakított meg. Legfelül egy attikaszerű fal földte el a tetőzet lejtőjét. E fal közepén kerek padlásablak és ettől jobbra-balra keretelt, fekvő téglányalakú egy-egy mező, melyekben egy-egy levélfüzér csüngött. Az attika falát egy párkány koronázta, mely a püspöki palota főpárkányának folytatása volt.

E homlokzat valószínűleg a püspöki palota homlokzatának átépítésekor, 1842 körül készült azzal egyező stílusban. Maga a folyosótoldalék 1780 után épült és eredetileg bizonyára az akkor divatos copf stílus formáit tüntette fel. Az átalakítás ügyes tervezőre vallott és valóban diszes építmény volt.

A plébánia-épülethez hozzátoldva, ugyanott, hol ma a kőbalusztrád és az obeliszk áll, tömör *kőkorlát* volt, melybe, a mai állapothoz hasonlóan volt belevágva az őskeresztény cubiculumba vezető földalatti folyosónak ajtaja. A korlátan a mai obeliszk helyén és az előrehajló korlát rész alsó végén egy-egy kevésbé művészi kőszobor állt: szent Simon és Judás apostoloké. Ugyan-

ilyen, de tárgyukban ismeretlen szobrokkal diszitett kőkorlát a püspöki reziden-
ciához is volt csatolva. A 4 szobrot 1889. november 21-én vették le a kor-
látokról és özv. Majláth Györgynénak adták át elszállítás végéig.

A dóm északi felén néhány ivtámmal áthidalt utca huzódott végig az
északi front és a sáncpart között.

A távolabbi környezet délről a mai *sétatér* felső része volt az ő vad-
gesztenyefa-soraival. A Szepesy-szobor helyén kőcsészés és kővel szegélyezett
medencés szökőkút állt. Az alsó sétatér akkor fásítatlan tér volt, az u. n.
edénypiac, melyen egy „*sandervár*“ állt, vagyis egy kőmedencés közút. A
medence közepéről kiemelkedett szent György kőszobra, gyalogosan állt a
szent és lándzsával szurja le a sárkányt. A kőmedence oldala ivesen kidu-
dorodó, hajtott volt. A víz a közepén álló szobor felől kiágazó két hosszú,
a medencének majdnem a pereméig vízszintesen nyuló vascsövön ömlött ki.

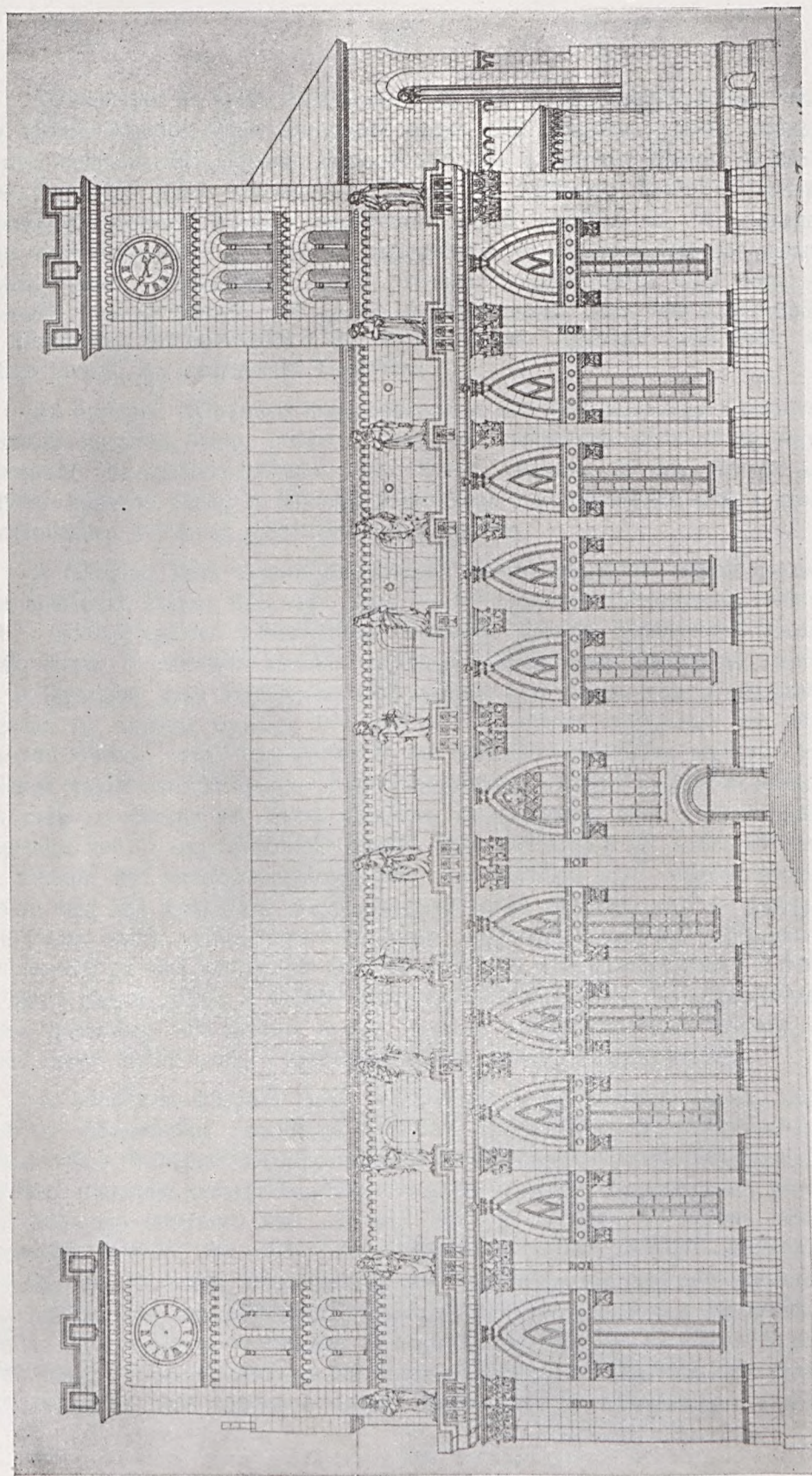
2. A déli homlokzat. Apostolszobrok.

A déli homlokzat elé, vagyis jobban mondva a déli kápolnák (Corpus
Christi és Maurus) és a délkeleti és délnyugati torony elé a Pollák Mihály-féle,
1807-ben elkezdett átépítés egy kőkulisszát helyezett. Ez a fal magasabbra
nyúlott fel, mint a mai: annak a toronyfalsík — négyzetnek, mely a legalsó to-
rony — emeletválasztó párkány alatt kilátszik a homlokzati fal felett, körülbelül
a feléig. A kőkulisszát koronázó apostolszobrok fejei pedig a toronyok alsó,
ikerablakos emeletének alsó párkányát érték el, sőt kissé felül is haladták.

A kőkulissza orma várszerű csipkézettel (Zinne) végződött. A csipkézet
kiálló négyszögletes fokai az apostolszobrok talapzatai gyanánt szolgáltak.
Déli homlokuk párkányos kerettel volt beszegve s a kereten belül levő négy-
szögletes mező nem épen szellemes rajzu, nagy domborművü, ágból kinövő
három virággal volt diszitve. Különbözik e fokok, illetve talapzatok szélessége
különbözött egymástól. A sor két végén, tehát a két torony előtti kettő-kettő
és a közepén, tehát a kapu feletti kettő, szélesebb volt, a többi egyenlő.
Nem álltak egymástól egyforma távolságra sem. A két-két szélső és a két
középső távolabb állt egymástól a többinél. A 12 fok és 11 mélyedés ilyen-
képen rhythmikus hullámzást akart előidézni a méretek különbségével, a mely
azonban nem sikerült. Különösen a két középső talapzat és a rajtuk álló
apostolszobrok nagyobb távolsága bontotta meg azt.

A csipkézet (Zinne) alatt huzódott végig a főpárkány, mely a szokásos
profilokon kívül fogsorral illetve konzolsorozattal volt hangsúlyozva. A konzol-
lok száma 93 volt.

A főpárkány a kulissza alapbeosztását adó 18, háromnegyed mélységű,
oszlopon nyugodott. Elhelyezésük és csoportosításuk megfelelt a csipkézeteknek.
A két torony előtt két-két, a kapu mellett két párososzlop állt. A közöttük
maradt két területet 3-3 egyes oszlop töltötte ki. Az oszloprendek távolsága
természetesen szintén különböző volt. A párososzlopok közötti hézag nagyobb
az egyes oszlopok közt hagyottnál.

Báró Schmidt Frigyes rajza.

A pécsi székesegyház déli homlokzata 1882 előtt.

Az oszlopok az egész homlokzaton (kivéve a kapu megszakítását) végig húzódó kőpadon álltak. Plinthusuk magas, több szögletű, a lábuk attikai, törzsük hengeres volt. Egy-egy oszloptörzset 19—20 körtege alkotott. A fejezetet a törzstől gyűrű választotta el. A tagozott fedőlappal borított fejezetek sajátságos, egyiptomi mintákra emlékeztető alakot tüntettek fel. Az abacus alatt nem szélesedtek ki, mint azt megszoktuk az oszlopfejezetek számtalan fajánál, hanem ellenkezőleg ivesedő vonalban összehúzódtak, úgy hogy a fejezetek fenn az abacus alatt ép oly szélesek voltak, mint lenn a gyűrűnél és közepükön kidomborodtak. Két sorban néhány egyszerű levél fedte a fejezet törzsét. Az alsó levelek kihajlottak.

Az oszlopok kétharmad magasságában az oszlopközökben egy vízszintes falszalag húzódott végig, melyet a főoszlopok mellett jobbról-balról egy-egy vékonyabb, de azokhoz hasonló oszlop tartott. Összesen 22 drb. Szintén az említett kőpadon álltak. A falszalag a szélesebb oszlopközökben 6-6, a keskenyebbekben 4-4 kerek medaillonnal volt díszítve.

A falszalag ketté osztotta az oszlopok közötti falmezőkbe vágott csúcsíves ablakokat, számra tizet, úgy, hogy a felső csúcsíves ablakzáródás fölötté volt, a hosszú, egészen a kisoszlopok harmadáig lenyúló, téglányalakú nyílás pedig alatta. A csúcsíves záródás majdnem a főpárkányig nyúlott fel, orma és a főpárkány közt levéldíszes, alul csúcsba futó konzol volt a közvetítő tagozat. Az ablakok egy-egy középső és a csúcsívben csúcsívesen két felé szakadó kőléccel voltak függélyesen és hét vasléccel vízszintesen tagozva. Az ablakok minden oszlopközben, — a szélesebbekben is, — egyforma méretekkel bírtak, csak az ablaknyílást kísérő csúcsíves keretpárkány, mint a kisoszlopok folytatása volt az oszlopközökhöz simuló, tehát szélesebb a két szélső közben. Az ablakok alsó vonalán párkány feküdt. Az ablakokra mint világítás-közvetítőkre meg kell jegyezni, hogy a nyugati szélső vakablak volt (a délnyugati torony előtt), a tőle keletre következő négynek csak az alsó téglányalakú részéből az alsó kétharmad szolgált be a Corpus Christi-kápolnába, a többi részek vakok voltak. A keletre következő 5 ablak alsó téglányalakú része, egész hosszában volt világító, 4 drb. ugyanis a Mór-kápolnába vezetett, a keleti szélső ötödik pedig a délkeleti toronyba, annak raktárhelyiségébe.

A homlokzat közepén levő oszlopközbe a kapunyílást vágták bele, mely az előcsarnokba vezetett. A térről 10 lépcső vitt a kapunyíláshoz. Az előcsarnok a frontéhoz hasonló oszlopokkal volt tagozva és nyolcszögűre kialakítva. Plafondja keresztboltozatos volt nyolc bordával. Az előcsarnok keleti fala előtt nagy fakereszt állott „Missio“ felirattal az 1855. évi missziós lelki-gyakorlat emlékére. Ez most a nagymányoki (Tolna m.) plébánia templomban áll. Az előcsarnok hátsó (északi) falán egy félköríves egyszerű tagozatú, régi román, fehér márvány keretes nyílás közvetítette a bejárást a déli mellék-hajóba s ezt zárták el vaslemezes fa-kapuszárnyakkal, míg az elülső bejárat nyílt volt, mint ma és pedig a vízszintes párkányig. A félköríves kapu felett egy mérmives késő csúcsíves ablak szolgáltattott be világgósságot a déli

mellékhajóba ¹. A külső, szabad bejárat felett ugyancsak csúcsív alkotta a záradékot. Közben az említett falszalag, vagy nevezzük úgy: szemöldök gerenda. A felső csúcsíves nyílásban egy feketére festett vaskereszt állt.

Az ablakok alatt a nagy oszloplábak irányában kis, vízszintesen elnyúló téglányalaku ablakok törték át a falmezőket. A kaputól keletre levő öt a Mór-kápolna alatti fűtőhelyiségbe szolgáltatott világosságot, ellenben a kaputól nyugatra eső öt semmiféle céllal nem birt, hacsak a szimmetriát nem vesszük annak, mert a Corpus Christi-kápolna alatt nincs semmiféle helyiség.

Az egész déli kulissza homlokzat hossza 31 öl (63 méter), magassága az apostolszobrok lábáig 9 öl (17 méter) volt.

Budafai sárga homokkőből készült.

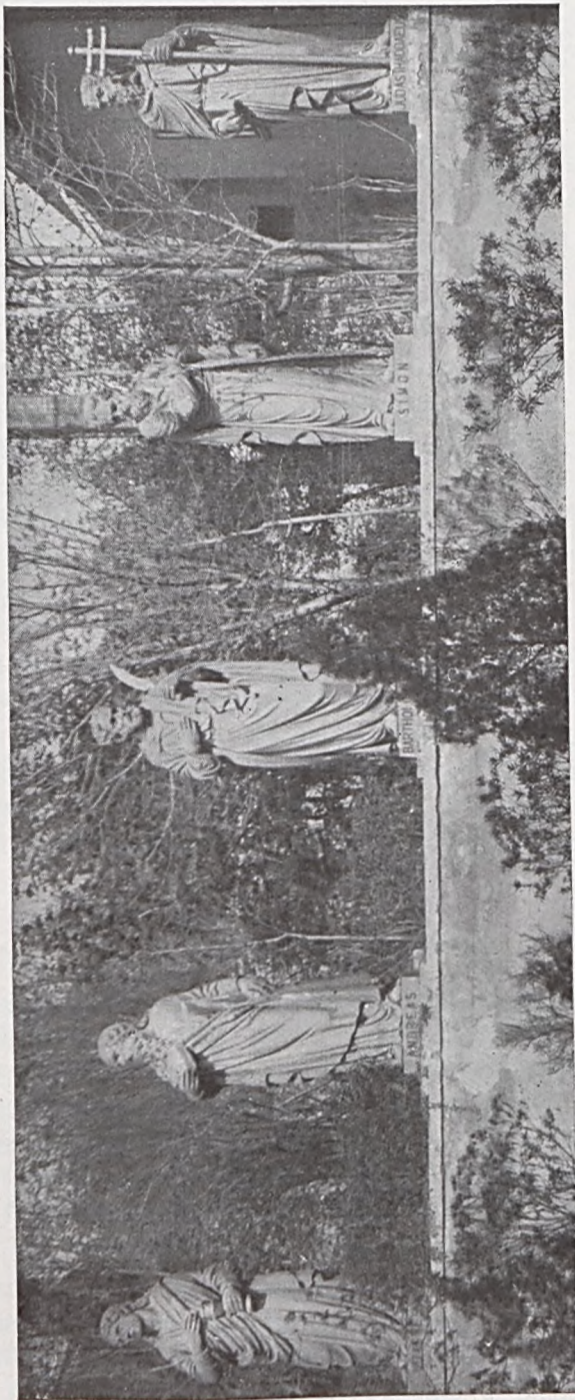
Utoljára hagytam a déli homlokzat legfőbb ékességeit, az *apostol szobrokat*, melyek most a pécsi szeminárium udvarán vannak felállítva. *Bartalits* Mihály művei. Darabjuk 1000 forintba került. Összesen 13720 forintot kapott értük *Bartalits*. Az őket helyükre felvontató *Schultz* Ferenc ácsmesternek 4000 pengő forintot fizettek. 1854. október 26-án kezdték felhuzásukat és már november 12-én *Girk György* pécsi püspök beszentelte őket. Történetükre nézve utalok *Szőnyi* „A pécs-budai külvárosi temető” c. cikkére a Pécs-Barányamegyei Múzeumegyleti Értesítő 1911. évi 77. és köv. lapjain és az ott idézett irodalomra.

A szobrok 24 cm. magas talapatukkal együtt 4 m.-nél egy kevéssel magasabbak. Mindegyik egy egy darab budafai sárgás homokkőből készült. Sajnos olajfestékekkel átmázolták őket, mi igen ártott épségüknek.

Az apostolok ruházata általában az övvel átkötött, ujjas, a nyakat szabadon hagyó bokáigérő tunica, melyre a legkülömbözőkép fel van vetve egy pallium az ő sok ráncával, öblével és szegélye mentén egy mélyített vonallal. A hajak, szakállak szabályos fűrtökbe vannak szedve. A lábak mezitelenek. Arckifejezésük meglehetősen szenvtelen. Meglátszik, hogy a szobrász kerülte az elevebb lüktetésű, egyénibb jellemzéseket, hanem valami klasszikus nyugalmasságot igyekezett alakjaira lehelni. Vagy talán ehhez nem volt elég ereje?

Ifjabb Jakab. Kopasz, hosszú szakállas idősb alak, két kezével melle előtt könyvet tart, mely felett elnéz maga elé. Jobb hóna alatt szoritja a nagy furkót, vértanusága jelvényét. *Fülöp*. Jobbra fordul, jobb térdét kissé felemeli, mert jobb lábával kanellált oszloptörzsre lép, balkezevel a pallium redőcsomóját fogja. Jobbjával hosszú pléhrudon kést tart. Kétfelé van fésülve vállát verő haja. Rövidebb szakállu férfi. *Tamás*. Ballábára nehezedik. Jellemző *Bartalits*ra a bal láb felett a tunica redőinek behuzása. Jobb karjával jó magasan, a feje irányában a pléh lándzsára támaszkodik. Bal kezében föl-emelve könyvet tart és abba néz. Hosszuhaju, szakállas. *Idősb Jakab*. Rendkívül hosszú szakáll és haj. A szakáll szétterpeszkedik. Jobb kezével melle

¹ V. ö. *Koller József* „Prolegomena in Historiam Episcopatus Quinque-Ecclesiarum” című műve VIII. képtábláját, melyen a dóm déli homlokzata látható az 1807. évi átépítés előtti állapotában. Az akkori előcsarnok felett van meg a csúcsíves ablak, tőle keletre 4 félköríves román és közel a délkeleti toronyhoz ismét egy mérműves csúcsíves ablak következik. Utóbbiakat az *András*, illetőleg *Mór-kápolna* építésekor befalazták.

Klie János felvétele.

A Bartalits-féle apostolszobrok.

előtt balra mutat. Bal kezében pléh szekercét tart. *Máté*. Jobbra előre néző, szakálias fej. Jobb karjával pléh botot tart vállához szorítva. Bal keze csipőjéhez szorított, csukott könyvön nyugszik. *Péter*. Merengve lefelé néz, kissé jobbra fordulva. Az őt jellemző hajcsomó a fején. Jobb kezében a pléh kulcsok. Bal kezével csipője alá támasztva nyitott könyvet tart. *Pál*. Hosszu szakáll. Maga elé néz. Erélyes arckifejezés. Jobbjával válláig emelt csukott könyvet fog, baljával a lábához támasztott pléhkardot tartja. *János*. Szakálltalan hosszúhaju ifju alak. Jobb keze a mellén, balkezében a kőkehely. Érzésteljes mozdulat, esengő arckifejezés. *András*. Erősen jobbra fordul a feje. Kopasz a feje teteje, de hátul vállára omlik a haja. Szakálla hosszú. Jobbjával szakálla alatt melléhez támaszt egy nyitott könyvet. Balja az oldalához támasztott, faragott András- keresztben fekszik. *Bertalan*. Tunicája mellén galérszerűleg szét van nyitva. Palliumának balkarjáról lecsüngő végén bojt. Rövid körszakállas fej. Középhosszu haj. Balra néz. Jobb keze a mellén, bal kezével felemeli a kést (nyele kő, pengéje pléh). *Simon*. Középhosszu hajas, szakállas fej. Kissé jobbra néz. Mozdulata erős, a mennyiben a baloldalán levő és balkezével is érintett fűrészre áthajlik a jobb karja. *Judás Tádé*. Erősen jobbra fordul. Szakállas. Haja tarkójáig ér. Jobbjában a köpenyvel együtt csukott könyvet tart, baljával kettős keresztet (pléhből). A köpeny gombbal van összefűzve a nyaknál.

A déli homlokzat mögött kiemelkedett a *középhajó*. Minthogy az épület belsejében a XIV—XV. században csúcsíves boltozatokat húztak a főhajó falai közé, azért félköríves román ablakai a padlásra kerültek. Ezeket befalazták később és csak a falazás nyomai látszottak meg. A főhajó frieze a régi volt, a melyet restaurálva ma is láthatunk ott. A déli mellékhajó rézteteje felnyult a befalazott ablakokig, tehát abból is lehetett egy keveset látni délről, távolabbról.

3. A nyugati homlokzat.

A nyugati homlokzat ugyancsak az 1807-ben elkezdett Pollák Mihály-féle átépítéskor nyerte 1882. előtti alakját. Alapjában véve nem volt más, mint a déli homlokzat formáinak átvitele a nyugati frontra. Ez olyképen történt, hogy az északnyugati és délnyugati tornyok között elterülő, a három hajós főtágozást feltüntető régi fal elé egy a közepén megszakadó, a déli homlokzat kulisszájával egyenlő magas (átlag 17 m.) kőkulissza került, mely a két mellékhajó ferdén leeső tetővonalát eltakarta s csak a középhajó orma emelkedett ki a kulissza fölött.

Részletesen leírva az elrendezést, a következő volt az állapot: középpütt volt a római sirkövekből készült régi, eredeti román márványkapu, melyet nem kell külön leírnom, mert a mai kapu némely részletektől eltekintve, mása a réginek. A régi alkotórészei is megvannak a püspöki muzeumban. Azt Henszlmann (Pécsnek régiségei I. k. 20—22. l.) és Szőnyi (A pécsi püspöki múzeum kőtára 45. lap) leírták. Csak azt jegyzem meg külön, hogy az 1881.

évi leltár szerint a kapu márvány szarain még 1881-ben láthatók voltak a török felirások, melyekről Haas Mihály „Baranya“ című műve (Pécs, 1845) 302. és köv. lapjain hoz tudósítást.

A kapu felett a kőkulissza felső végződésénél is magasabban nyult fel egy 11·5 m. magas és 3 m. széles csúcsíves ablak, melyet mérőművek (mérteni ablakzatokba szerkesztett kőpálca tagok) díszítettek és az orgonakórusnak szolgáltatta a világítást. A főhajó kiemelkedő orma alacsony (16 m. szélességhez képest 5·20 m. magasság) háromszögben végződött. Csúcspontja a talaj felszínétől 26 m.-nyire feküdt. Az orom-háromszög ferde párkányait egy lépcsőzetes vonaldiszitmény kísérte, közepén kerek ablak szólt a padlásra. A háromszög-ormo csúcsán kőkereszt ült, mely egy virágos ághoz hasonlított, a mennyiben szarai végén egy-egy 6 szirmú rosetta volt. A közép hajófalnak a háromszög-ormo alatti része (már t. i. a mennyi a kulissza felett kilátszott) lisenákkal mezőkre volt osztva. A középső mezőbe nyult bele a nagy ablak csúcsíve, a két szélső mezőt egy-egy kör élénkítette. A mezők felső határszegélye félkörök sorozatával volt tagozva.

A kőkulissza, mint mondtam, a délihez hasonlított. Két részlete volt itt, a mennyiben a front közepén, az ajtó és ablaknyílásokkal áttört fal előtt megszakadt. A középső rész mellett jobbról-balról egy-egy oszloppár állt, ezeken túl, oszloptengelytől-tengelyig számítva 3·5 m. távolságban két-két oszlop következett. Az oszlopközökben egy-egy ablak volt, összesen négy, de csak a két szélsőnek csúcsív alatti, téglányalaku része volt igazi ablak, ezek vezették a világosságot a mellékhajókba, a másik kettő vakablak volt. A részletek tehát: az oszlopok alakja, a felettük fekvő párkány és az oromcsipkézet, az ablakok alakja, az őket elválasztó szalag mindenben egyeztek a déli homlokzat megfelelő részleteivel. Csak a főoszlopokat kísérő kisebb oszlopok hiányoztak. Az oszloppárok felett természetesen az oromcsipkézet itt is szélesebb volt és 3—5 ügyetlen mintájú virágos ág díszítette mezejét. Itt a kulissza nem fődte el a tornyok nyugati oldalát, mint délen a tornyok déli oldalát. Ez már csak azért is lehetetlen volt, mert a délnyugati torony nyugati oldalával kapcsolatos volt a püspöki székházba közlekedő folyosóépítmény, mely maga is 11 méternyire emelkedett ki a talaj felett.

Megjegyzem még, hogy a nyugati homlokzat előtt a talaj felszíne északról délre meglehetősen lejtett. Az északnyugati torony északnyugati sarka és a délnyugati torony délnyugati sarka közt a nivó-külömbőség majdnem 1½ m. volt. Egyébként a tér ma a nyugati homlokzat előtt 0·43 m.-el le van szállítva, mert a dóm néphajóját ennyivel mélyítették a régihez képest.

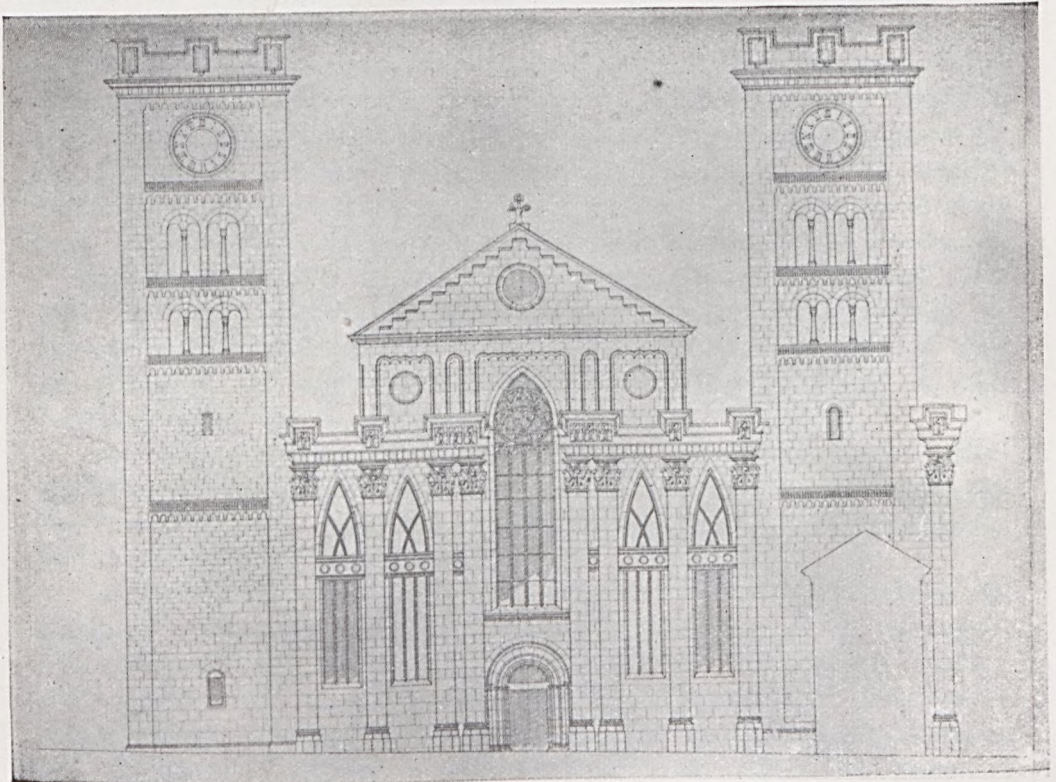
4. A keleti homlokzat.

A keleti homlokzaton a három, félköríves fülke, az apsisok alkotják a jellegzetes építészeti tagozatokat. A középső-főapsis még a XV. században, a gótikus átalakításkor változott meg, a mennyiben a szentély boltozatainak magasságáig emelték fel és a régi három kerekívű ablak helyébe két nagy,

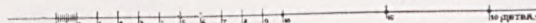
Klie János felvétele.

A Bartalits-féle apostolszobrok.

Báró Schmidt Frigyes rajza.

A pécsi székesegyház nyugati homlokzata 1882 előtt.

ugyancsak kerekivü, de mérőművekkel (mérési alakokat feltüntető kőbordázat) ellátott ablakokat vágtak falának keleti és délkeleti részébe. A keleti külső nyílásának magassága 9 m., a délkeletié 11.5 m. volt. Érdekes, hogy az előbbi apsis párkányzatán volt szörny fej-faragványokat meghagyták és így a megmagasított főapsisnak két párkánya is volt: egy a teteje alatt 20 m.-nél magasabban: a másik, a régibb, a dereka felé, az előbbinél majdnem 7 m.-el mélyebben. A felső főpárkány alatt két sor kockakő látszott erősen a fehér vakolathézagok miatt. Így volt ez 1882-ig. Utóbbi párkányzatról Szőnyi „A püspöki múzeum kőtára“ c. művében 199—201. lapokon közöl ismertetést.

A két mellékapsist nem forgatták ki eredeti román mivoltából. Ezeknek alakja tehát a mai megújított formában kényelmesen tanulmányozható. De már a szintén kerekivü ablakaikat megnagyították 4 m. magasra és 1.20 m. szélesre és ezekbe is gótikus mérőművek voltak beleillesztve.

Az apsisok lába felé voltak, mint most is, a kriptá ablakai: a főapsison három, a mellékapsisokon egy-egy.

A homlokzat háromszögű ormán a főapsis-csúcszáródása gyanánt aranyozott rézkereszt állt.

5. Az északi homlokzat.

Az északkeleti és északnyugati két torony között elhelyezett front igen egyszerűen volt tartva. Kiugró részei kváderkőfalazással birtak, a kiugrások közti mezők vakolva voltak. Az egész fronton bemélyített csúcsíves mezők sora vonult végig (10 drb.), melyekben az ablakok foglaltak helyet, még pedig keletről kezdve négy mezőben négy félköríves sekrestyeablak, azután a fájdalmas Szűz kápolnájának két nagyobb, félköríves, eredetileg gótikus, mérőműves ablaka és végre az Imre-kápolna négy nagy téglányablaka. Az ablakok tengelyvonalai nem estek egymástól egyenlő távolságra és a mezőket elválasztó kiugrások sem voltak egyenlő szélesek, nagyobb szélességűek voltak a sekrestyét a Mária-kápolnától és a két (Mária, Imre) kápolnát elválasztó falak előtt. Az ablakos, csúcsíves, mélyített mezők felett, a talajtól 8—9 m. magas az egész fronton végig párkány húzódott s ezen egy 2.915 m. magas attikaszzerű fal, melyet ismét léctagozású párkány koronázott. A teljes frontmagasság 12.555 m., a hosszúság 45.17 m. volt.

Az attikaszzerű falba a 2-ik, 4-ik, 7-ik és 9-ik csúcsíves mező felett egy-egy a kápolnák, illetve a sekrestye padlására szülő kerek ablak volt belevágva. A fal alján az 1-ső, 2-ik és 4-ik fülkében egy-egy négyszögű ablak szolgált a sekrestye alatti fűtőhelyiségbe.

A front bizonyos pontjairól, így a két sekrestyehelyiséget elválasztó fal irányában a sekrestyét a fáj. Szűz kápolnájától, e kápolnát az Imre-kápolnától elválasztó faltól kiindulólág és az Imre-kápolna két pontjáról a szemközti magas partig, tehát az északi front és a sáncpart közt fal-átívelések voltak létesítve. Valószínűleg teherhárítás céljából. Az északnyugati toronynál levő ívet kapuval is ellátták és így a templom északi részén levő sikátort el lehetett zárni. Ma ezeknek nyoma sincs, a templomot körül lehet teljesen

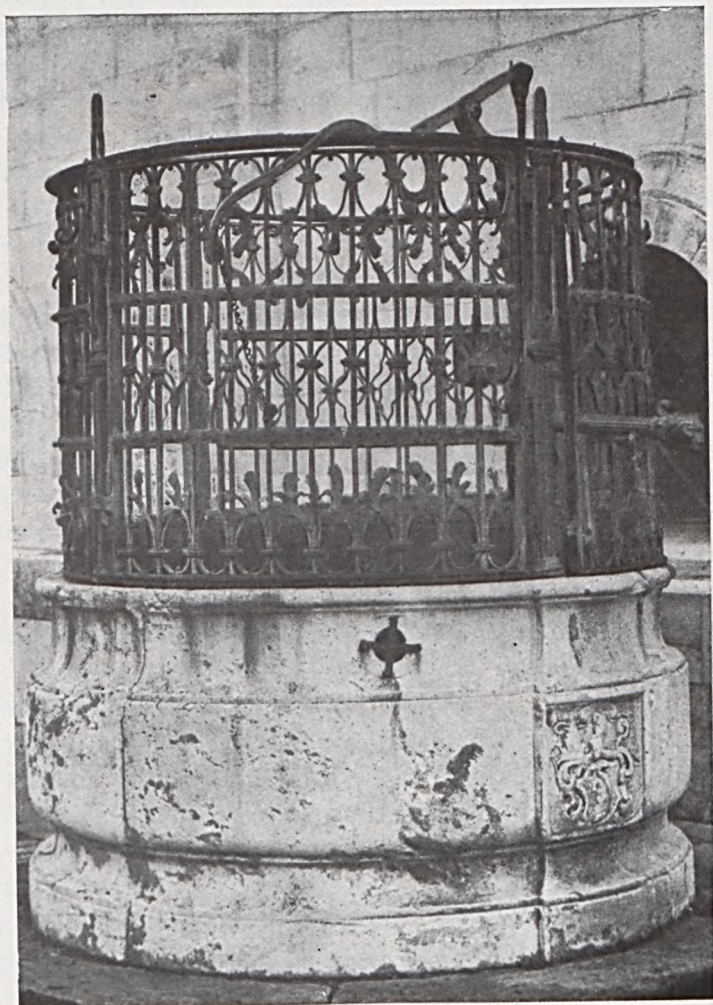
járni. Végül megjegyzem, hogy az északi front mögötti talajszint akkor a mainál jó 1 méterrel magasabb volt és mai helyén ott állt a gróf Berényi Zsigmond-féle (1739 – 1748) rococo rácsos, kőalapzatu kut, melyet a püspök, pajszában mókust feltűntető cimere díszít.

6. A tornyok, harangok, levéltári kapu és tetők.

A székesegyház négy *tornya* ha nem is egykoru az épülettel, de mindenestre már álltak az Árpádkorban. De a tornyok az idők folyamán alapos változtatásokon estek át felső részeikben, főleg 1815. körül. Az 1882. évi restauráció előtti állapotnak megértéséhez azt kell előrebocsátanom, hogy a tornyok mai nagy hármasság nyílt ablakai alatt levő két sor ikerablak már 1882-ben megvolt. Tehát e részt és a többi a tornyok tövéig vegyük számításba, mikor azok 1882. évi előtti alakját elképzeljük. Az ikerablakos felső emelet felett ugyanis 1882. előtt nem volt más, mint még egy emelet, mely a nagy kerek óralapokat foglalta magában mind a négy oldalon. Az óraemelet felett aztán egy fogdiszes párkány feküdt és e felett a déli és nyugati homlokzat kőkulisszáján már látott, várszerű oromsipkézet, (de virágos faragványok nélkül) egy-egy oldalon három-három mellvédő fogazattal, — alkotta a torony felső lezárását. Sisak nem volt. A torony tetején, mint egy nyílt erkélyen sétálni lehetett. várszerű pártázat adta a kerítést, az esővíz lefolyásának biztosítása végett a középpont felé egy kissé lejtősen csinált plateau-hoz. Eredetileg a középpontra nagy keresztet akartak felállítani, sőt a sisak is szerepelt tervként, de ezek mind elmaradtak. A toronymagasság 57 m.-re rugott a mai 60 m.-el szemben. Feketeszinű, arany számbetűs *óralap* ugyan mindegyik tornyon volt, de csak a délkeleti toronyban volt óraszerkezet, mely 1893-ban a magyarszéki plébániatemplom tornyára került. Ez dél-kelet és nyugat felé mutatott. 1000 frtba került. Műve hajtotta a Maurus-kápolna ajtajától keletre és a Maurus-kápolnában a falra alkalmazott óralapok mutatóit. Talán nem is kell mondanom, hogy a tornyok ma hiányzó felső része is az alsónak sárga budafai homokkő anyagából készült annak idején, 1815 körül. Az északkeleti és északnyugati torony *villámhárítóval* volt ellátva.

A délnyugati és délkeleti toronyban ugyanaz a hat *harang* függött, a melyek ma is ott vannak,² ugyanazon, de kiegészített és kijavított tölgyfa állványokon. A *délkeleti* toronyban középpüzt függ 1. a *Péter-Pál harang*, melynek alsó átmérője 1.50 m. súlya : 30 régi mázsa. Alul a peremén keskeny levéldisztmény fut körül. A harang testén a főhelyen (ez most a keletioldal) kagylós, cikornyás rococo-keretbe foglalva sz. Péter és Pál apostolok domborművű képe. Álló alakok. Sz. Péter a két kulcsot. sz. Pál a kardot tartja. Ezzel ellentétten oldalon (nyugati) hasonló keretezésben a feszület domborműve. Északoldalon épp olyan keretben nepomuki sz. János. Kanonoki ruhában van, a feszületet tartja, lábainál kis angyal ül. A délioldalon assisi sz. Ferenc, kezében a kereszttel. A harang felső szegélyén a felirati szalag fut körül. Ezen ; SOLI

² 1916. július 19-én két harangot hadi célokra elvittek, mint alább a szövegben jelzem.

Goldberger Jenő felvétele.

Gróf Berényi Zsigmond püspök kútja
a pécsi székesegyház mögött.

DEO LAVS HONOR ET GLORIA. FUSA SUM PER FRANCISCUM MILLNER BUDAË 1804. E szalagról domborművü babérlevél-füzérek függnek karikára akasztva. A füzérhullámok közepén egy-egy rozetta, összesen hat. E diszitő motívum a XVI. Lajos-stílus akkor még erősen ható hagyományaira vall. A szalag felett hajladozó levélfriz fut. A harang kettős kereszt alaprajzu akasztó horgai (korona) hat fejjel vannak diszítve. E nőies fejek felfelé néznek. Tulajdonkép egy másik fejből nőnek ki, mely utóbbi indiánok toll-fejdiszéhez hasonlóan van levélcsoomókkal övezve és ebből bujnak elő a felső fejek. Az utolsó perem felett még egy felirat van, a melyet azonban végig nem tudtam olvasni az ott felgyülemlett kenőolaj-kocsonya miatt. E felirat évszámot adó kronosztikon. Ennyit olvastam el: SANCTI PETRVS AC PAVLVS APOSTOLI TVTE LARES ATQVE PROTECTORES PRACLARISSIMI SVPEROS PRECATI ONE SVA ICNSVQVE TRIBVANT. A harang 2700 forintba került.

Ettől délre függ 2. a *Mária-harang*. Átmérője: 1.10 m., sulya: 20 régi mázsa. Alsó peremén stilizált növényfriz. Keleti oldalán rococo-keretben e felirat: SZEPLŐTELEN SZENT SZÜZ | ISTENNEK ANNYA | ANGYALOK KIRÁLYNÉJA | HAZÁNK NAGYASSZONYA | ESEDEZZ ÉRETTÜNK. Nyugati oldalán a kígyóval körülcsavart, felhőkkel övezett földgömbön kezeit összekulcsoló Szűz Mária. Északon a lóhátról a sárkányt lándzsával leszűrő szent György. Délen a lóháton köpenyét elmetsző szent Márton; lábainál ül a koldus. A felső peremén a felirati szalag, melyen mutató kéz után: RUEPPRECHT JÁNOS PÉCSETT 1860. A szalag alatt ismétlődő minta gyanánt két-két, felhőgomolyagból kiemelkedő harsonás angyal látható lobogó ruhákban. Az akasztó koronán hat diadémós női fej, melyeknek nyakát kendő övezi. A harang ára 1800 forint volt.

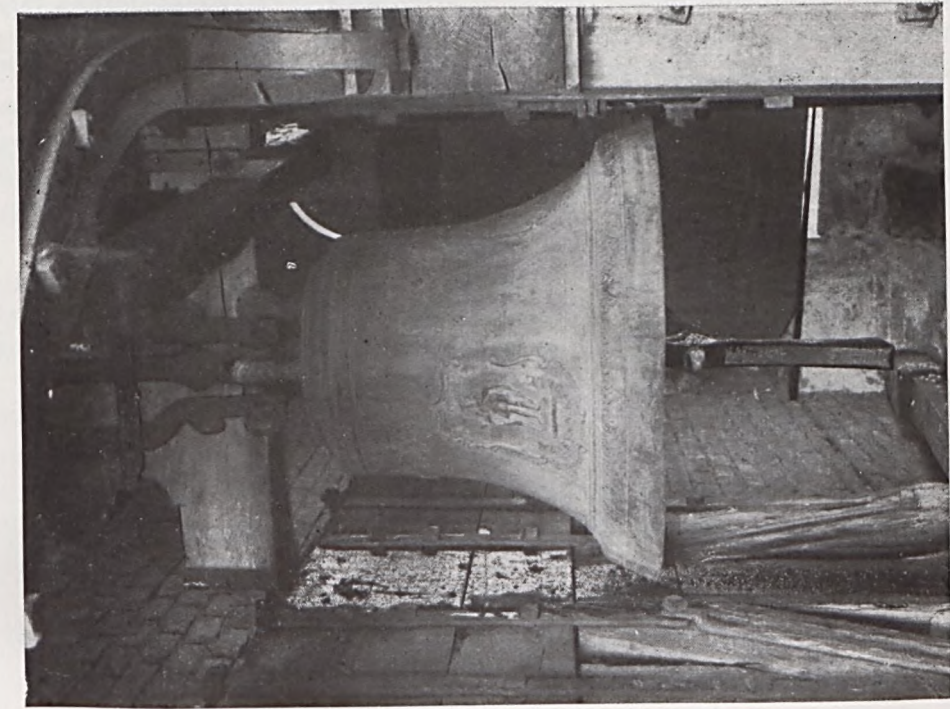
Az 1.-től északra függ³ 3. a *szent István-harang*. Átmérője 1 m., magassága korona nélkül 68 cm. Súlya: 531 kilogramm. Becsértéke 1800 korona. Felső szegélyén e felirat: „Ruepprecht János 1860.“ Szőlőlevél és fürtökből alakított ghuirland fut körül a felirat alatt. Az alsó peremen szív alakú diszitő motívum. Testén rococo-cikornyás keretben három domborművü kép. Az első: szent István király, ki jobbában kormánypalcát, baljában országalmát tart, fején a magyar korona. Ruházata a zsinóros, övvel átkötött attila, lengő palást és csizma. Körirata: „sz: Isvan király.“ A második (balra elsőtől): Szűz Mária mellén imára kulcsolt kezekkel. A harmadik (elsőtől jobbra): Szent Mihály arkangyal, jobbában lángpallossal, baljában két serpenyős mérleggel. Mind a három alak szembe néz és talapzaton áll. A szent Istvánnal ellentétes oldalon rococo-keretben e felirat: „SZENT ISTVÁN KIRÁLYNAK | A MAGYAROK APOSTOLÁNAK | DICSŐ EMLÉKÉRE S TISZTELETÉRE“. A harang ugyancsak hat emberfejes horogból áll.

A *délnyugati* torony közepén függ. 4. a *nagy, szent Péter-harang*. Átmérője: 2

³ Ezt összetörve hadi célokra elvitték 1916. július 19-én.

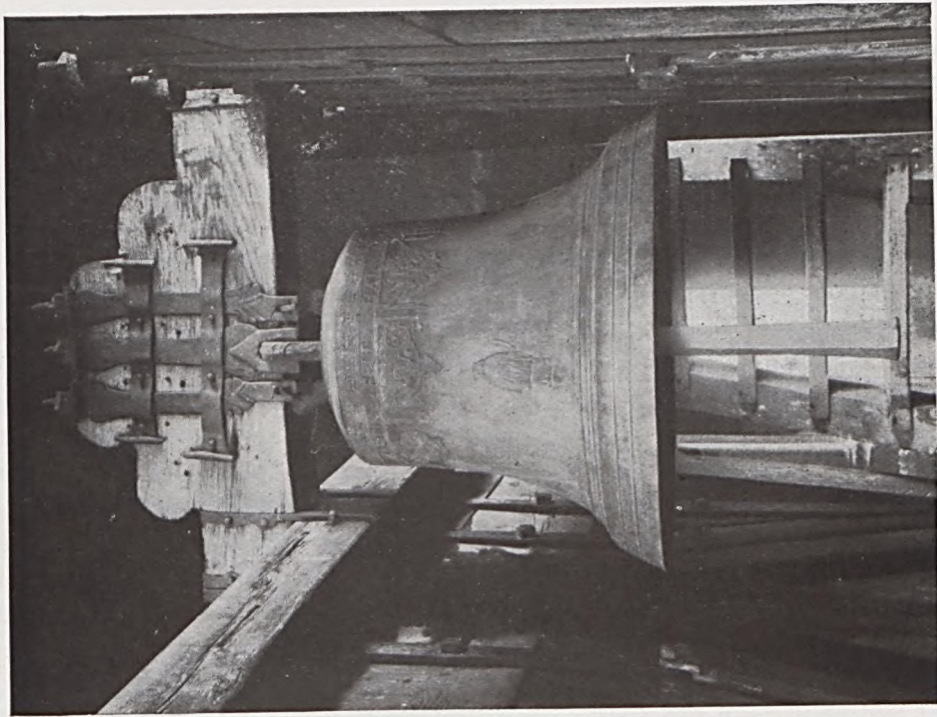
m. Súly: 69.53 régi mázsa. Hangja: as. Vasszive 2.10 m. hosszú, 0.30 m. széles, 0.11 m. vastag. Alsó peremén akantusszerű levélfriz, a levelek közt 5—5 porzó. Feljebb egy másik diszitményi szalag fut körül, melynek motivuma a felhők közül kibukkanó naptányér, melyből félkörben sugarak lövellnek ki. E motívum huszszor ismétlődik. A harang testén, a keleti oldalon egy rhombusokba fonódó, kerek szalagkeret, melyre felül egy szentségmutató (monstrancia) van állítva. A keret által bezárt tér felső részén egy három oszlop által alkotott árkád, melyet koszorúk és levélghuirlandok ékesítenek, van térkitöltő diszitmény gyanánt alkalmazva, persze domborműben, mint a harangokon általában minden diszitmény és felirat. Ez alatt, benn a keretben e felirat: „PIO PP. VII. PONT. MAX. | FRANCISCO I. AUSTRIAE | IMP. HUNGARIAE REGE | APOSTOLICO | JOSEPHO KIRÁLY | EPISCOPO QVINQVE ECCLESIENSI | 1819.“ E felirattól jobbra haladva körül, a következő domborművü képeket találjuk. Szent István király álló alakja, korona a fején; magyar huszáruha; köpeny; jobbában a kormánypálca, baljában az országalma. Talapzaton áll; keret nem övezi alakját, mint a következőket sem. Feje felett iratszalon: „APOSTOLUS HUNGARIAE.“ E felett sugaras csillagban és koszoruban Mária nevének monogrammjá: . Aztán jön szent Péter apostol összetett kezeiben a kulcsokat tartja. Az iratszalon feje felett: „PRINCEPS APOSTOLORUM.“ Majd Mária mennybemenetelének jelenete következik. A szokásos felhőgomolyagok övezik. Itt már a Mária-monogram alatt egy új diszitmény is jelentkezik, de felirat nincs. A diszitmény áll egy párkánygerendából, melyről kendők és szalagok csüngnek le és levélkoszorúk koronázzák azt. Az először leírt felírtos mezővel ellentétes oldalon van a Szentháromság, felhőgomolyagban. Felette ismét a monstranciák, felirat itt sincs. Azután következik az angyali üdvözlés, melyet szép mintázásáért kiemelek. Mária imázsámmolyon térdel. Feje felett a Szentlélek galambja, melyből sugárkéve hullik a Szűzre. A lilomágot tartó angyal térdelő helyzetben felmutat a galambra. A csoport felett a Mária mennybemenetelénél leírt párkánydisz. Erre következik Szűz Mária mint Magyarország Védőasszonya. Kigyóval körültekert földgömbön és holdsarlón áll az összekulcsolt kezű Szűz felhők között; fejét csillagkoszoru övezi. E mintára készült a Mária-harang Máriája. Ruepprecht János harangöntő ugyanis, mint Weinbert Péter utódja, átvette ennek mintakészletét és felhasználta.⁴ A Szűz feje feletti iratszalon: „PATRONA HVNGARIAE“. Végre a felírtos első mezőtől balra van Szent József. Karján a gyermek Jézus, a másik kezében lilomszál. Feje felett az iratszalon: „JOSEPHVS CVM JESV“. És e felett a már ismert Mária-monogram. E képek felett a harsonás angyalokból kialakított friz fut körül, mint a Mária-harangon. Ismét átvétel Ruepprecht részéről. Legfelül van a felirati

⁴ A pécsi harangöntő-dinasztia így alakult ki. Fischer János özvegyét, Katalint. ki már 1780-ban önt Pécsen harangokat, elvette Weinbert Péter. Ennek halála után második felesége, Klára, folytatta mesterségét, míg 1850-ben Ruepprecht János harangöntő, R. Lajos kempteni (Bajor o.) rézműves fia, elvette Weinbert Péter és neje Arnold Klára leányát, Máriát.

Zelesny K. felvétele.

A pécsi székesegyház sz. István-harangja.

Zelesny K. felvétele.

A pécsi székesegyház nep. sz. János-harangja.

szalag, melyen egy mutató kéz után: „PETRVS WEINBERT ME FUDIT QVINQVE ECCLESII ANNO MDCCCXVIII“. Az akasztó horgokon (korona) a Mária-harangnál már látott, de itt nagyobb, hat diadémós női fej. E gyönyörű hangú harang diszitésén meglátszik a mester törekvése a legnagyobb művészi tökéletességre. Csak harmadik öntésre sikerült a remekmű. Ára 6750 forint volt.

Ettől északra függ 5. *a második Mária-harang*. Átmérője 1.10 m. Súlya: 20 mázsa. Került 1800 forintba. Alsó pereme diszitetlen szalagtagozatokból áll. A nyugati oldalon rococo-keretben Szűz Mária a kis Jézussal karján. Korona a fején, kormánypálca a kezében. Vele szemben a keleti oldalon hasonló keretben a feszület. S ettől jobbra (észak) valamely zászlós római katonaszent, talán Flórián, mit a hely szűke miatt nem lehetett megállapítani. Balra Krisztus az olajfák hegyén. Fenn a felirati szalagon: „ZV GOTTES EHR HAT MICH GEGOSSEN MARTIN FELTL IN GRAZ 1753“. Legfelül még egy szőlőleveles, bogyós csüngő kendős diszitményű szalag megy körül. A korona hat feje szakállas férfi fej, Feltl mester kisebb fejeket alkalmaz a horgok diszitésére, mint Weinbert és Ruepprecht.

A nagyharangtól délre lóg a 6. *a nepomuki szent János-harang*⁵ Átmérője 87 cm. magassága korona nélkül 65 cm. Súlya: 346 Kgr. (615 font). Ára egy másik 1225 fontos haranggal együtt 1104 forint volt; 1832-ben 1800 koronára becsülték. Hangja: a. Legfelül a felirati szalagon: „MARTIN FELTL HAT MICH GEGOSSEN IN GRAZ 1753“. Alatta szalagokból, csüngő kendőcskékből, szőlő, körte, dinnye és levelekből álló, ismétlődő csoportok alkotnak egy frizt. A gyümölcsök közül angyalfejek kandikálnak ki. Az alsó perem csak álcástagozatokkal van körülvonva. Testét négy dombormű disziti. Nepomuki szent János álló alakja. Jobb kezében a feszület, a balban a vértanui pálma. Ellenkező oldalon szent István király ülő alakban egy alacsony talapzaton, melyre felírva van: „ST. STEPHANVS“. Tőle jobbra páduai szt. Antal a gyermek Jézussal karján és balra szent Flórián, ki jobbjaival vederből vizet önt egy égő házikóra, baljával zászlót tart. Öltözete a római katonai. Ez a harang valamikor a pécsi belső vár 1819-ben lebontott kaputornyában függött.

Angszter József orgonaépítő véleménye szerint a székesegyházi harangok akkordja: 1.: h, 2.: d, 3.: f, 4.: g, 5.: dis, 6.: g volt, a mit más zenészek nem ismernek el, mondván, hogy a nagy harang hangja: ás és nem: g és ehhez képest a többi harang hangja is más; így a 3. harangé: as és a 6.-é: a.

A székesegyház egyes tornyaiba a templomból így lehetett bejutni. Az északkeleti toronyba az északi mellékapsishoz közel levő esztergomi vörös márványkeretes ajtón át, mely kettős vasráccsal és egy fa és üveg ajtóval záródott, mert a torony szobája káptalani hiteles helyi levéltárul szolgált. Benne állt az 1879-ben vett Wertheim szekrény az értékesebb szerelvények és okmányok megőrzésére.

Az említett áttört művű, *vasráccsos ajtó* most a káptalani levéltári épület alá helyezett püspöki és kanonoki sírbolt (a déli mellékapsis felé nyílik) kapuja,

⁵ Ezt is összetörve hadi célokra elvitték 1916. július 19-én.

a vaskovácsolásnak hazánkban egyik legszebb alkotása. Stilusa barokk. Rococo-elemek még nem jelentkeznek rajta. Ebből itélve a 17. század végéről vagy a 18. sz. elejéről kellene datálnunk. De a keltezést történelmi adatok híján egyelőre függőben tartjuk. Áll pedig két részből: A 2.37 m. magas és 1.59 m. széles derékszögű, a két ajtószárnyat magában foglaló részből és az ezt koronázó, csak 1.37 m. széles, 0.52 m. magas, nyomott félköríves oromrészből. A kettő közt 5 cm. vastag vízszintes vasléc van. Ez oromrész közepén egy teljes kerek plasztikával kialakított, nagy, az osztrák császári koronához hasonlító korona van, a mellyel valószínűleg az ajtó által zárt helyiség hiteles helyi minőségét akarták jelezni. A korona alsó abroncsa felett levelek sora, s a kétszer hasított sapkán golyóból kinövő kereszt. Az orom többi területét két vízszintes lécs, nagy indaspirálok és ezekből kikovácsolt petrezselyemszerű levelek és bogyófüzerek töltik ki. Az egész két nézetre van kidolgozva, vagyis kifelé és befelé is ugyanaz a látvány. A leveleken az erek és rovátkák ki vannak mélyítve. Az indahajlatokon itt-ott gyémántmetszésű göbecsek láthatók. Az indák erőteljesek, 1 cm. és 7 mm. közt ingadozik a vastagságuk. A vízszintes lécen az orom alatt 9 rozetta és két csavarfej van. Maga az ajtó két szárnyu. A balszárny belső szegélyét 6 cm. vastag függélyes lécs alkotja, melynek felső vége kikunkorodó levelekből áll. Alsó vége profilos talp párkányon nyugvó két voluta és a párkány alatt kis baluszter van. A lécs felületén ismét rozetták. A szárnyak függélyes és vízszintes pálcákkal keresztalakban vannak beosztva több hosszukás mezőre. S e mezőkben hajladoznak az indák, az indákból levelek nőnek ki, az orombeliekhez hasonlóak, melyek csaknem gótikus stilizálásuk és sűrűen ellepik a tereket. A keresztalak közepén rozetta, a végeken erősen kunkorodó voluták. Ismét bogyófüzerek. Az indák és levelek függélyes tengelyek körül vannak csoportosítva. A levélcsoportokat a pálcákhoz gyűrűk kötik. Itt-ott a szegecseles is meglátszik. Egyébként a munka teljesen anyagszerű, a mennyiben a levelek a szárazra nem felforrasztva, sem felszórólva nincsenek, hanem a szárazból, tehát egy darab vasból vannak kikovácsolva, kiverve, kihasítva. A két szárny már csak egy elülső főnézetre van kidolgozva úgy, hogy a belső oldalon a fonódó és egymást metsző indaszárak láthatók csak, a külső oldal felé ágaznak ki e szárazból a levelek, rozetták, bogyók, voluták. Tehát ez az oldal a diszesebb, mert ezt látja az ajtóhoz lépő; a belső oldalt a belépő nem szokta megnézni, mert nem fordul vissza az ajtó felé. Az indák nem valami filigrán dolgok, a pálcák még kevésbé, 2 cm. vastagságot és 4 cm. mélységet is elérnek. Egyáltalán az egész alakítás erőteljes, de nem vaskos; tömött a minta és mégis szellős. Mintha a jobb ajtószárny indái és levelei egy kissé soványabbak volnának, bár a minta elrendezése mindkét szárnyon egyforma, szimmetrikus. Közel a középléchez a felső régiókban mindegyik ajtószárnyon egy-egy 31 cm. magas angyalka szobra ül egy vízszintes pálcán; Egy kis szalagon lóg egy kis ágyéktakaró kendőcskéjük, egyébként mezítelenek. Pufókos az arcuk, a balnak göndör a haja, rövid a szárnyuk. Mindkét kezükkel egy-egy leveles ágat (pálma babér?) emelnek maguk fölé, a korona felé. Ezek ólomból vannak öntve. A

Goldberger Jenő felvétele.

A pécsi káptalani levéltári, most sirboltkapu.

kulcspajzsok egy-egy 20 cm. oldalnagyságu négyzetes vaslemezéből alakulnak. Egy-egy korona, indahajlatok és bogycók vannak rajtuk kidomborítva. A zár nyelvei a jobbik pajzs mögött elhelyezett dobozból csapnak bele a bal pajzs mögötti dobozra. A függélyes középlécre alkalmazott pálca fenn a vízszintes gerendába és lenn a küszöbköbe csaptatható le. Egy-egy szárny 3—3 sarkon forog.

A délkeleti toronyba a déli mellékapsishoz közeli (ma is ott van a bejárat) vasajtón át van a bejárat. A belül levő toronyszobában huzzták a harangokat. E szobából a vasráccsal erősített ajtó vezetett a tornyot a plebánia házzal összekötő folyosóra. Falépcsők vezettek fel a harangokhoz. A toronyszoba falfülkéjét faajtó zárta el. Ide elavult szerelvényeket raktároztak el.

Az északnyugati toronyba az Imre-kápolna ajtaján nyiló faajtón át lépünk be. E bejárat ma is meg van, de új ajtókerettel és szárnyal. E torony földszintjén tartották e tárgyakat: 2 db. vörös selyem damaszt és 2 db. zöld selyem damaszt körmeneti zászlót (1913-ban javították őket), a főoltár elé való bőjti lepelt (fekete alapon fehér kereszt), az olajszenteléshez való vaskarszéket, és 3 asztalt, 2 db. 8—8 üveges misebor-pincetokot, a husvéti diófa gyertyatartót, a nagyszombati háromágu gyertyatartót, a zörgő vecsernyékhez való háromszögű gyertyatartót, 1864. óta a nagy ravatal (castrum doloris) gyertyatartóit, 78 darabot, a főoltárra való 6 fekete fényezett gyertyatartót, a püspöki misék alkalmával a főoltár antipodiumára helyzetni hozott 4 db. aranyozott réz- és 2 db. ezüstözött réz gyertyatartót, az alkolythusok 2 db. violaszínű, 2 db. vörös, 2 db. fekete fagyertyatartóját, mely utóbbiak az 1864-ben készültek.

Vége a délnyugati toronyba a Corpus Christi-kápolna kórusára vezető csigalépcső folytatásában lehetett feljutni; földszintje a Corpus Christi-kápolna sekrestyéje volt.

A középhajó a déli mellékhajó, a három apsis és a déli kápolnasor *teteje* vörösréz lapokkal, az északi mellékhajó vaspléhvel volt födve, míg az északi kápolnák fölött márvány lapok voltak elhelyezve, a melyeknek hézagain sokszor becsurgott a víz és okozott a menyezetekeken kisebb-nagyobb károkat. A főhajó födele 1818-ban, a déli mellékhajó és kápolnasor rézfödele 1831-ben készült. A tetőszerkezet ácsmunkáját Schell Mihály pécsi ácsmester, [kinek háza a sétatérnél levő egyházi alapítványi háznak (kathol. kör) a dr. Tolnai-féle ház felé eső nyugati felén állt], a rézfedést Bandler Ferenc rézműves, a márványlapok elhelyezését Gianone Péter kőfaragómester végezte. A főhajó tetejének lejtőjét délről 4 padlás ablak szakította meg.

A tetőkről és tornyokról a vizet rézből készült sárkányfej alaku vízöntők okádták le.

II. A székesegyház belseje.

1. Áttekintés. Alaprajz. Mennyezetek. Padló.

Az *alapraxzi beosztás* ugyanaz volt, mint most. Három hajós pilléres bazilika. Az északi oldalon keletről a sekrestye, aztán a néphajóval egy szín-

ten a fájdalmas Szűz és utána nyugaton a sz. Imre-kápolna. A déli oldalon keletről a Mór-kápolna, aztán a néphajóval egy szintén a déli előcsarnok és tőle nyugatra a Corpus Christi-kápolna. Ezek a helyiségek ma is megvannak. Ennélfogva csak a mai állapottól való eltéréseket jelzem.

A *mennyezetek* boltozottak voltak. A főhajó keleti, szentélyi része (gótikus) csúcsíves kő-bordás csillag-tégla boltozattal volt ellátva (faltömege 405 köbméter volt) olyképen, hogy a diadalív pillérei és a szentély következő 2 pillérpárja elé a XV. században a szentélybe néző oldalakon, tehát az északi pilléreknél a déli, a délieknél az északi oldalakon félkörű pilasztereket építettek, a melyek fejezet nélkül mentek át a boltozati heveder bordákba. Minden pillérív feletti mezőbe két boltozati cikkely illeszkedett bele.

A néphajóban ugynevezett gótikus „Kappengewölbe“, vagyis egy olyan tégla-tonna volt, melyet háromszögű cikkelyek, bevágások szakítottak meg. Elrendezése hasonlított a szentélyéhez, azzal a különbséggel, hogy a pilaszterek egy torzfej-faragványos konzólból csak a régi pillérek vállköveiből indultak ki és egy vállkő közvetítésével mentek át a plafond-boltozat heveder-bordáiba. Itt is 2 boltcikkely volt egy pillérív-mezőben. A két boltcikkely találkozásánál vállkő volt, míg a szentélyben csak csúcsba futottak össze lefelé a cikkelyek végei a pillérek közti archivoltok feletti falmezőben. A boltozati bordák ugy a hajóban mint a szentélyben zárókövekben futottak össze. A szentélyben — az apstist is hozzávéve — 4 zárókő, a hajóban szintén 4 volt.

A szentély boltozatának csúcsa a néphajó padló felett 20.40 m.-nyire volt.

A mellékhajók bordás keresztboltozattal voltak fedve. Két-két pillér között 1—1 hosszukás mező. A néphajó padlója felett 12.5 m. magasán volt a boltmezők záróköve.

Hogy a főhajó boltozatának oldalnyomását ellensúlyozzák, a mellékhajók boltozata fölött majdnem 4 m. magasságra a tető alá felnyúló még egy boltozat volt behuzva, mely félkörívesen hidalta át a teret a főhajó kiemelkedő falaitól a templom eredeti kör-, vagyis a mellékhajók zárófaláig. Ugyanilyen nyomáshárító boltozat feküdt a kápolnák északi és déli sorának boltozatai felett, tehát a mellékhajók fala és a kápolnák külső fala között. A főhajó boltozatának szilárdsága ez átboltozásokkal biztosítva volt, de a mellékhajó falai vagyis a kápolnák létesítése előtt: a templom külső falai megsínylették e terelhárításokat s azért a déli fal 32 cm.-nyire kihajolt a függélyes irányból.

Minthogy a főhajó eredetileg lapos mennyezettel bírt, a csúcsíves boltozatnak ez alatt történt behuzása után a főhajó félköríves ablakai — mint említettem — a padlástérbe kerültek s minthogy már gyakorlati-célt, a templom megvilágítását, nem szolgálták, befalazták őket. Egyáltalán a templom 1882. előtt rosszul volt megvilágítva. Csak az apsisok megnagyobbított ablakai és a nyugati homlokzatái engedték be a világosságot. Ilyképp a templom közepe táján nagy homály borongott.

A pillérek a néphajóban akkor még nem voltak megtoldva nyugati és keleti oldalukon egy-egy félköríves pilaszterrel, mint most, hanem hasáb ala-

kuak voltak. Egyes pillérfejezetek, melyeknek hű pótlásáról az 1882. évben kezdett restaurációkor nem gondoskodtak, Szőnyi „A pécsi püspöki muzeum kőtára“ c. műve 48—59. lapjain vannak leírva.

A szentély alatt altemplom lévén, az a néphajónál 2.60 m.-rel magasabban feküdt. A szentélybe vezető 15 fokos lépcsőzet mind a három hajón végig volt vezetve. A sekrestye és Mór-kápolna felől vasrácsos könyöklő korlát kísérte a lépcsőzetet. Az altemplomba a középhajó lépcsőzetében vágott ajtó szolgált.

A szentélynek keleti végén, vagyis a főapsis előtti pillérpár nyugati felén ismét három lépcsős, vasráccsal⁶ elkerített emelkedés volt, mely az apsis előtti ivmező és az apsis szintjét adta és végighúzódtott a mellékapsisok előtt is. Itt volt a főoltár, ezt kellett kiemelni az emelkedéssel.

A nyugati fal előtt, a pillérpár közében az orgona karzat volt beépítve. Padlója a néphajó padlója felett úgy 5 m. magasán feküdt. Keleti homlokzata kissé előre hasasodott s ott még külön két toszkán oszlop tartotta. Egyébként keresztboltozatokkal alá volt boltozva. Magán viselte XVIII. századbeli keletkezésének ismertetőjeleit. Ajtóval elzárható csigalépcső vezetett fel rája a mai lépcsőzet helyén.

A templom három hajója nem volt festve, csak meszelve. A főapsis boltozati cikkelyeiben és két nagy gótikus ablakának béléteiben azonban néhány levél és virágfüzért festettek fel plasztikusan, sőt az arányosság kedvéért az apsis északi felére egy harmadik ablakot festettek fel a meglévők mintájára mérművekkel.

A padlózat az egész templomban négyszögű kőlapokkal (Kehlheimiek) volt kirakva. A főoltár előtti plateau váltakozva elhelyezett kehlheimi és vörös márvány lapokkal ékes volt. 400 db. padlólap a hetvehelyi templomba került.

A templom belsejének részletes leírásához elsősorban felkinálkozik annak szíve:

2. A Szentély.

A főoltár, öröklámpa, püspöki szék, Esterházy-retable, oratorium, faldíсторum, credentia, kanonoki stallumok, zenészek kórusa, szentélyorgona, püspöki stallum, szószék, sz. István oltár, ker. sz. János-oltár, keresztoltár.

Az 1741-ben Krail János Péter pozsonyi kőfaragómester által 12000 rajnai forintért készített óriási méretű (felső szélessége 3.50 m., lépcső szélessége 5 m., magassága 9 m.) *főoltárépitmény* a főapsis egész öblét elfoglalta. A barokk mestereket jellemző térbetöltő képesség itt is jelentkezett, a főoltár impozáns látványt nyújtott a főapsis öblében, melyet a bűvös világítás csak fokozott.

Négy vörös márvány lépcsőn megközelíthető óriási alépitményen négy karcsu, korinthusi, az 1881. évi leltár szerint rózsás sárgára stuccoval már-

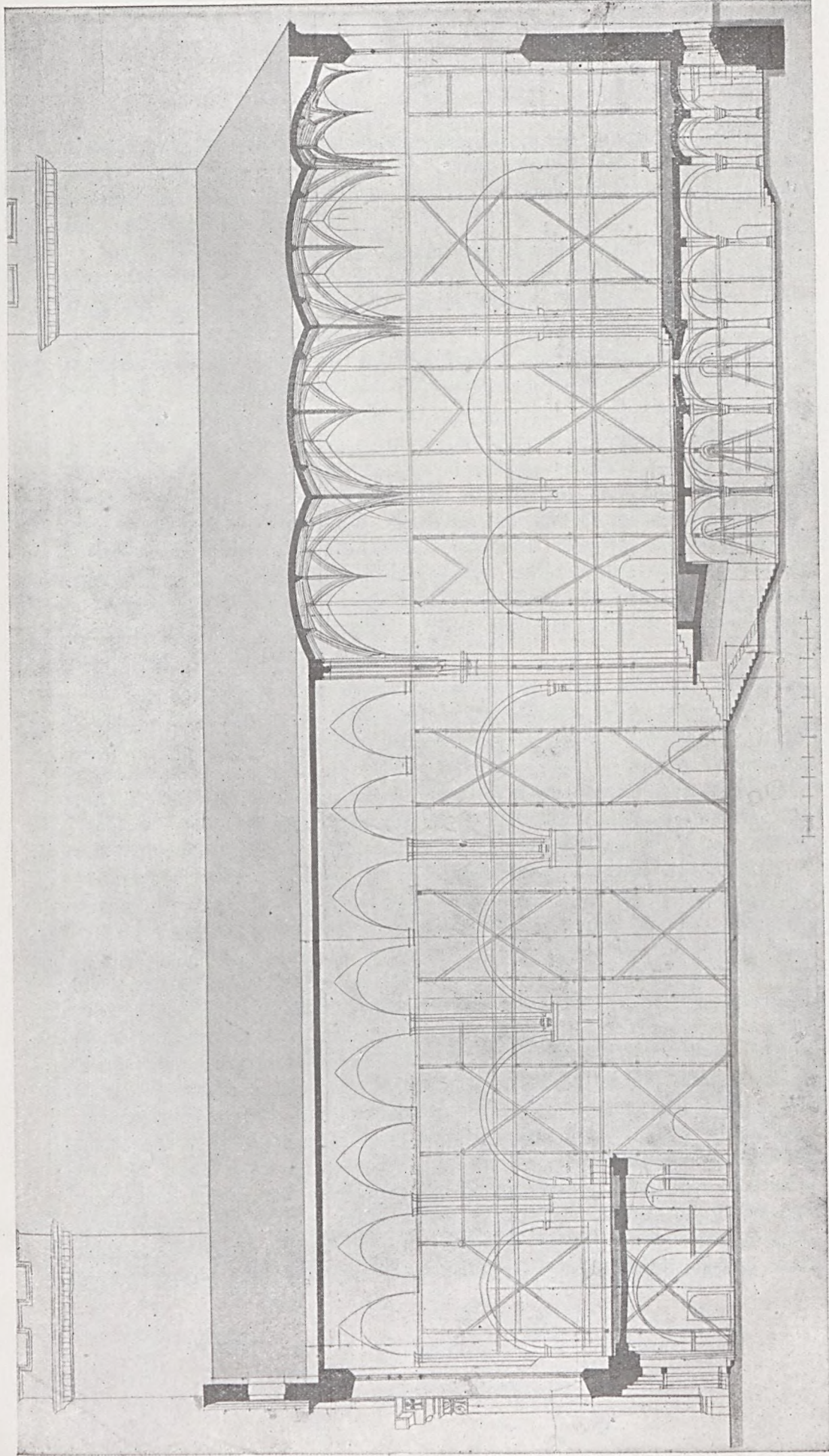
⁶ E vasrács vagy legalább egy része a hetvehelyi plébániatemplomban most szentélyválasztó korlát. Hajladozó vasszalagok között golyók és napraforgó virág rozettás pajzsok vannak rajta. Alakja korát a XVIII. század végére teszi. (Copf-stilus).

ványozott homokkő oszlop nyult fel. A hátuk mögött egy-egy megfelelő pilaszter foglalt helyet. Felállításuk ferde, illetve befelé mélyülő köríves alaprajzu volt. A korinthusi oszlopfejek és attikai lábak aranyozva voltak. Két-két oszlopon azután az ismert Vignola-rendszerű többszörös tagozatu, konzolokkal diszitett barokkarchitrav (homokkő?) nyugodott. A két belső oszlopot már nem kötötte össze ez az architrav, csak azért, hogy az apsis falába vágott két nagy gótikus ablakon keresztül minél akadálytalanabban özhölhessenek be a viláosság. Az architravokra nehezedett a négy csigás görbületekben volutákban végződő homorodva, vízszintesen megtörve és végre domboruan hajló, némely pontokon kagylós cikornyákkal diszitett gerenda, mint egy szellős baldachin (az 1881. évi évi leltár szerint fából). Ezek a csúcsban való találkozásuknál, közel a boltozathoz egy nagy pápai tiarát tartottak. Az architrav két külső végén egy nagy urna állt. Az oszlopok közeit gipsz-felhőzet töltötte ki, a középső nyílásban pedig sugaraktól övezve egy a Szentleket jelképező galamb lebegett, köröskörül felhők és angyalocskák gomolyogtak. Az építmény csúcsáról jobban mondva az apsis csúcsíves bordájáról, tehát a templom boltozatáról (ott három csomózással felerősítve) két oldalt szétváló, rojtos szegélyű, kék függöny omlott le majdnem az oltároszlopok lábáig, melyet két kis gyermek angyal emelt az urnák tájékán. Persze mindez gipszből. Ez a függönyözés igazi barokk gondolatot fejezett ki: angyalok széthúzzák a függönyt, mely a Szentek szentjét takarja.

A középső oszlopközben nagy, 2.50 m. magas finom szemcséjű fehér homokkő szobormű állt. A nézőtől balra álló *Üdvözítő* az aranyos kulcsokat nyújtotta át a térdelő s alázatosan meggörnyedő *szent Péternek*, a templom védőszentjének, mialatt baljával az ég felé mutatott. A jobb oszlopközben *szent Adalbert* püspök 2.50 m. magas homokkő szobra állt. A szakálltalan, alba, pluviale és mitrába öltözött alak sóvárogva ég felé tekint. Lábainál egy angyal két lándzsát, a szent vértanusága jelét, tartotta. A bal oszlopközben *szent Márton* homokkő szobra. Szakállas alak. A püspöki díszben levő szenttől egy koldus kért alamizsnát.

A szobrok nem jelentős művek, de igazi barokk felfogásuk. Az alakok állásának kontrasztja, az olvadékony, extatikus tekintetek, az egyszerű lobogó (Krisztus), máskor csomózott ruharedőzet (a püspökszenteknél) alkotásuk koráról jellegzetesen beszél. E négy szobor a kis angyal és a koldus nélkül jelenleg a püspöki székház kertjének nyugati végében levő kerek vártorony belsejében van felállítva. Már erősen romlásnak indultak. Sz. Péter feje hiányzik. A szobrok a földbe süppedvén, a lábak nem láthatók már. Mindkét püspökszobor kezébe egy bádog pásztorbot volt adva. Ezek már nincsenek meg.

E nagy építmény előtt szabadon, körüljárhatólag állt az esztergomi vörös márvány oltárasztal. Az asztalra volt helyezve a bükkösi fehér eres, fekete szürke márvány tabernakulum, melyet fekete márvány oszlopok diszitettek. A Szentség számára két fülkéje volt; mind a kettőt aranyozott ércajtó takarta. A felső előtt, hol a monstranciát zárták el, feszület állott. Az alsó ciborium

Báró_Schmidt Frigyes rajza.

A pécsi székesegyház hosszmetsete 1882 előtt.

A restaurálás állványai bele vannak rajzolva.

őrzésére szolgált s rajta domborműben Krisztust a két tanítvánnyal (Emmausi jelenet) lehetett látni. A tabernaculum ormára kereszt volt tűzve, melynek 4 sarkából aranyozott fasugarak löveltek ki. Oldalából két, 2-2 águ aranyozott réz gyertyatartó kar nyult ki.

A tabernaculum mellett két oldalról egy-egy gipszurna (1881. évi leltár szerint: fa!) állott és egy-egy adoráló angyal fordult feléje térdelő helyzetben. Ezek előtt 3-3 aranyozott nagy (á 60 forintos) és 6 darab kisebb érc gyertyatartó és a mensán a három kánontábla hasonló anyagból, ugyanott egy aranyozott réz és egy ezüstözött réz ereklyetartó. Megjegyzem, hogy a főoltársztal és a tabernaculum jelenleg a hetvehelyi plébánia templomba vannak.

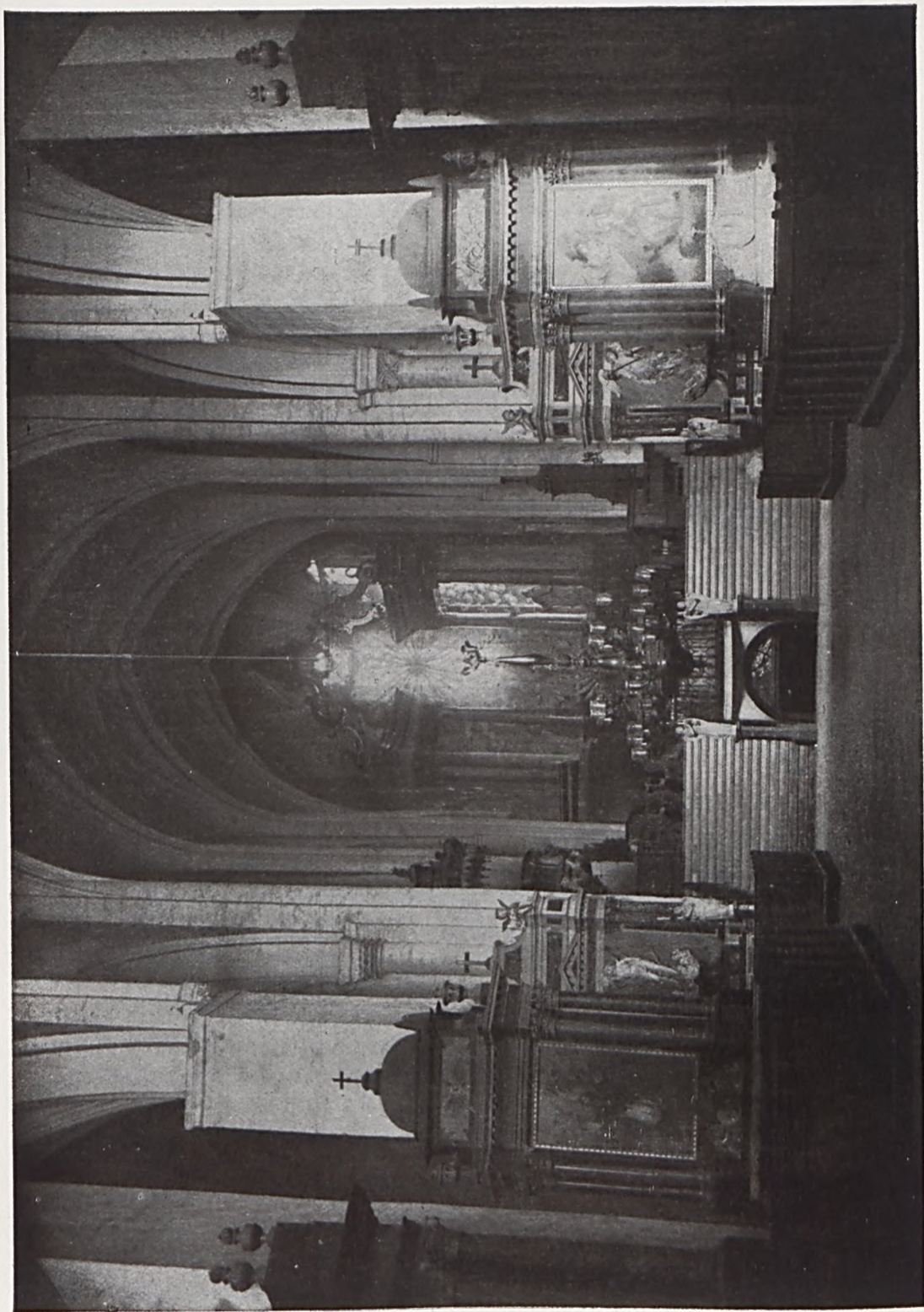
A főoltár jobb és baloldalán két, 6-6 águ zománcozott (?) réz állványos gyertyatartó állt. Előtte pedig a boltozatról csüngött le aranyozott göbcecsekkel diszitett vörös selyem fonalon és alul 3 aranyos rézláncon a ma a nagybicsérdi (Baranya m.) plébániatemplom szentélyében levő örök lámpa aranyozott vörösrézből (bronzból?), Damninger bécsi ötvös műve 1839-ből, mely alakjával emlékeztetett azon 94 font súlyú ezüst lámpára, melyet a főoltár gyertyatartóival és más ezüst szerelvényekkel együtt a királyi kincstár vett el a templomtól 1799-ben, a francia háború költségeire. Közben 1838-ban ismét szereztek egy nagy ezüst lámpást, de azt 1839-ben ellopták s csak a fele került meg. Ezután készült a rézlámpás.

Ugy formáinak és arányainak klasszicitása, mint technikai kivitelének jósága és finomságai révén elsőrangú műnek ítélendő. Alakja nagy általánosságban jellemezve egy ampulla, melynek magvát egy félgömb alkotja, melyet a belőle kiágazó három görbületes kapocsnál fogva hordoz a három lánccal, melyek fenn egy koronában futnak össze. E félgömb lefelé csucsosodó tagozattal és ennek alsó végén a lámpa fel és lehuzására szolgáló karikával, felfelé többrendbeli, ifjodó tagozattal van ellátva, melyek lángokat utánzó kehelyben végződnek fenn és ebbe teszik az örökmécses olajtartó üvegedényét. A félgömb átmérője 57 cm. A kapcsok közti távolság 77 cm. a lámpa testének teljes magassága 83 cm. A részletekből: a három kapocs akanthuslevelek csomójából, melynek alján egy-egy angyalfejecske kandikál ki, kiinduló görbületből áll, mely egy többszirmu rozettát ölel át. A görbület alsó feléből öt gombocskára áll ki. A félgömb felső peremén alul és felül többszörös domború, homorú és egyenes profilú léctagokkal keretelt abroncs fut körül mely 12 cm. magas. A keretek közti abroncs-szalagba három, 21 cm. hosszú és 7 cm. magas ezüst, vagy legalább is ezüstözött érclap van beillesztve, melyek domborművű, öntött és cizelált munkában Krisztus életéből jeleneteket tüntetnek fel. Ezek: Krisztus kereszteltetése szent János által. 13 alakos jelenet. Sz. János a Jórdán jobb felőli partján egy kőre féltérde ereszkedett helyzetben önti a vizet a folyóban álló Krisztus fejére. A háttérben három angyal térdel, jobbról-balról három-három nagy palástú férfialak áll, jobbra ezek közt egy karján gyermeket tartó nő. A másik reliefen Krisztus mint a betegek gyógyítója van ábrázolva. A lapot elfoglaló 14 alak között mankós béná-

kat és vakokat látunk, kik felé az Üdvözítő áldólag nyújtja ki kezét. Nézők, is vannak jelen és ismét egy karján gyermeket tartó nő. A harmadik dombormű: Lionardo da Vinci „Utolsó vacsorájának“ másolata. Ugy sejtem, hogy a két előbbi relief is másolat. Plasztikus kialakulásuak és cizelálásuk mindenestre kitűnő munka. — E domborművek közti tereket az abroncson egymás mellé állított 5—5, levéllel díszített csúcsív-motivum tölti ki. Az abroncs alatt a félgömb öblét kilenc, háromujju, nagyon finom mintázású akanthuslevél borítja, melyeknek felső végei kifelé görbülnek és így a félgömb vonalait nagyon hatásosan élénkitik. De az alapon is van egy minta a levelek mögött. A félgömb alján négyes léctagozatu gyűrűből lefelé bővülő levélszerű friz nő ki s ez alatt keskenyebb virágkoszoru, majd egy lefelé csúcsosodó rovátkolt kúp, melybe a karika van befűzve. A képes félgömbabroncs felett pedig egy vájt ifjodó gyűrűtag következik, melyet vonalak közé rakott elliptikus alakú szalagok díszítenek gyenge reliefben; azután egy lécpofilos gyűrű, majd egy lefelé bővülő, illetve kigömbülő kehelytagozat mely háromujju hegyes levelek sorából van kialakítva és végre a lángokat utánzó, az előbbinél kisebb átmérőjű kehely a mécs számára. — A láncok egy-egy szára 2.20 m. hosszú s igen díszes, a mennyeiben rajta két gyűrű közé foglalt rozettából álló tagozattal egy-egy szárnyas angyalfejecske váltakozik. Az angyalszárnyak két vége 10 cm. távolságra van egymástól. Egy láncon 12 angyalfej van. Fenn a korona, melyből a láncok kiindulnak, egy öblével lefelé fordított lapos félgömb, melynek peremét lecsüngő bojtok és felső felületét leveles díszítmények ékesítik. Három görbülő, levélcsozó kiinduló horogba akasztva csüngnek le a láncok. Az öröklámpa zöme öntve van, némely részek azonban vert műveknek látszanak. Minden porcikája precíz, éles, szabatos kidolgozása.

A főoltártól északra az apsis öblének északi kezdete és a tőle nyugatra álló pillér között a *püspöki trónus* állott, egy nagy (felső szélessége 2 m. mélysége a lépcsőkkel 2.40 m., lépcső szélessége 3.50., hátsó falának magassága 4.50 m.) baldachinos faalkotmány, melyet szövetek borítottak. Három szőnyeggel borított lépcsőn lehetett feljutni rája. A püspök karszéke faragványos, aranyozott diófa volt, borítása arany paszománttal szegélyezett piros selyem-damaszt, mellette jobbról-balról két, részben aranyozott piros hárszennyal borított diófa karosszék és 8 darab hát nélküli ülőke foglalt helyet a segédlet számára. A székeket az egyes ünnepek jellege szerint vörös selyembársony, viola damaszt, sárga ripsz, zölddamaszt, fekete pamutbársony takarókkal fedték be. Ugyanigy a térdeplőt is.

Közel a püspöki trónushoz a pillérhez támaszkodott egy vörös márvány oltárszerű asztal, melyre a püspöki misék alkalmával az egyházi szerelvényeket rakták ki. Az asztalra felállítva a *gróf Eszterházy László* pécsi püspök (1780—1799.) által Olaszországban 100 aranyon, Haas Mihály szerint („Baranya“ c. műve 306. lapján) 4000 pengő forintért, az 1881. évi leltár szerint 1780-ban, Rómában 12000 forinton vett fehér alabástrom-faragvány, (2.40 m. magas, 1.16 m. széles), mely jelenleg a Mária-kápolna nyugati falánál van fehér márvány talapzaton felállítva. Az eddigi vélemények szerint olasz, ámde egyes

A pécsi székesegyház belsejének látképe 1882 előtt.

Zélesny K. felvétele.

stilus-sajátságok miatt valószínűleg németalföldinek tartandó renaissance-re-mekmű három egymásfeletti magas domborműben Krisztus születését, keresztre feszítettetését és feltámadását adja. Legalsó szalagján Éva teremtetését, a paradicsomi fára vonatkozó tilalomnak az Ur által való kihirdetését, Ádám és Éva bűnbeesését és a paradicsomból való kiűzetését látjuk alacsony domborműben, oldalt apró urnákon Jézus körülméltetése és Jézus kereszttelvetése látható. A keresztre feszítés domborműve keretén egy felől nyitott könyvet, más felől horgonyt tartó nőalak fekszik. A fölfelé keskenyedő puttókkal diszitett, gyümölcsökkel és szalagokkal keretelt művet egy golyókra állított obelisk koronázza. Megérdemelné a kritikai ismertetést és mesterének kipuhatólását. Haas (Gedenkbuch 202. lap) azt állítja, hogy a keresztfeszítés jelenete Fra Bartolomeo utáni és a Krisztus születése Correggio utáni kópia. Ez azonban tévedés.

A régi dómban köréje vörös függöny volt festve.

Vele szemben tehát az oltártól délre a pillérhez még 1829-ben magas *oratorium* volt támasztva, melyet az említett Eszterházy László gróf püspök készíttetett magának és vendégeinek mikor az istenitiszteleten megjelentek. Vörösre és zöldre márványozott faalkotmány volt copf-stilusban, itt-ott aranyozott faragványokkal diszitve, melyek a stílusból következtetve, valószínűleg rozetták, levél-füzérek és hullámosan fonódó szalagok voltak. Világosságot ez a zárt szekrény a kétoldalára alkalmazott ablakokon át nyerte. Hátul volt az ajtója. Az 1881. évi leltárban már nem szerepel ez az oratorium. Hogy mikor távolították el, nem sikerült kipuhatólni.

Nem messze tőle a püspöki trónus pendentjekép állt a süveges miséket mondó kanonokok fölépítményes széke, *faldistoriuma*, (szélessége 2.25 m., lépcsőszélessége 2.75 m., mélysége 1.65 m., magassága 4 m.) és a *credentia*, a miseszerelvények asztala.

A főoltár körüli szentély rész vert vas korlátján kívül,⁷ tehát az apszon és a legközelebbi két pillérig terjedő részen kívül, a két keleti pillértől kezdve a nyugat felé következő két pillérig terjedő közök elé voltak a tölgyfa *kanonoki stallumok* felállítva, jobbról-balról 6–6 elrekesztett ülőhely, melyekhez a sorok két végéről és a középső feljáró közön lépcsőkön lehetett eljutni. 1762-ben készültek Schwerer József asztalosnál és Speth Ferenc szobrásznál Pécsen.

A stallumok jelenleg a hatvani kath. plébániatemplom szentélyében vannak két oldalt felállítva. Sajnos, egy részüket, mi nem fért be, a hatvani kegyur elvitette s állítólag butorokat készíttetett belőlük. Az itt lévők is nagyon mostoha sorsukak, például az orompártákat és mellszobrokat durván aranybronzolták a régi becsületes, de talán kopott aranyozás helyébe. Nagy kár értük, mert kiváló, gazdag munkák, a régi pécsi iparművészet gyöngyei. Két sor pad van egymás mögött, a hátsó lépcsőzetesen magasabb az elülsőnél. A hátsó sornak, az igazi stallumoknak 2. m., illetőleg az oromdiszkekkel együtt 2.85 m. magas hátfala van, mely az egyes kanonoki ülőhelyek szerint pilaszterek által van részekre tagozva. Mindegyik rész a pilaszterfejeket összekötő párkánnyal, mely

⁷ E korlátról már a dóm belsejének áttekintésekor fentebb szóltam.

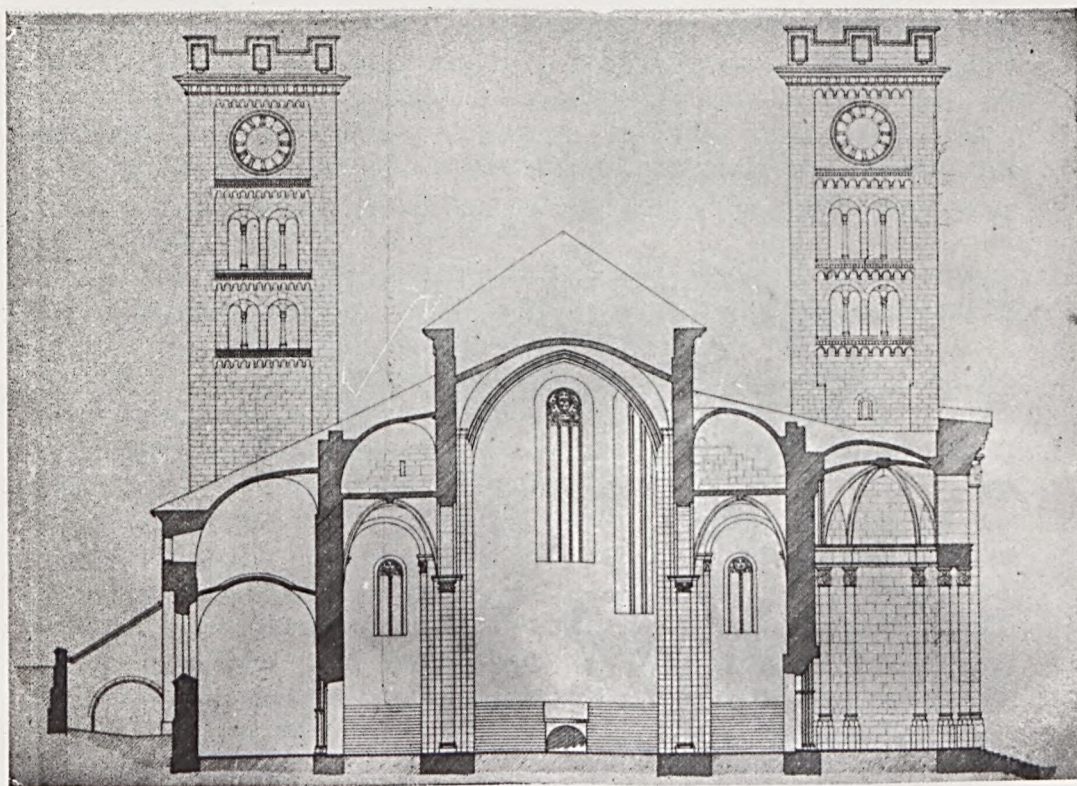
egyszer félkörívesen, majd szögletesen megtörve fut végig a soron, van külön kiemelve. E párkány ormoszatokon ül egy-egy áttört faragású orompárta, melyeknek kétféle mintájuk váltakozik. Egyiknél egy pikkelyes rácsozatot levelek, görbülő és csigákban végződő szalagok vesznek körül és legfelül egy ötujjú legyezőalakú levél alkotja a csúcsot. A másiknál levelekkel kísért, volutákba görbülő szalagok fonadékát látjuk. A pilaszterek fejére fából faragott mellszobrok vannak állítva, melyek a 12 apostolt és a 4 latin egyházatyát ábrázolták. Hatvanban már csak kilenc van meg s ezeket a következőkben irom le jelen felállításuk sorrendjében. 1. János apostol. Ifjú, csupasz arc, hosszú haj, tunica és ezen köpeny. 2. Püspök-szent (egyházatyá Ambrus). Magas infula. Nagy haj, hosszú szakáll, csatos pluviale, mely alól a mellnél az alba kilátszik. 3. Apostol. Nagy szakáll. Haja homlokára és vállára lóg. Arca ráncos. Szája félig nyitva. Szemei behunyva. 4. Apostol. Lefelé néz. Középhosszu fűrtös haj. Rövid szakáll. Tunicája mellén fel van hasítva. Palást. 5. Péter apostol. Tipikus fejről, hajáról lehetett felismerni. Lefelé néz és tekintetében fájdalom tükröződik. Nyaka szabadon van. Átvetett palást. 6. Apostol. A 3. nak típusában. Haja és szakállá hosszú. 7. Ifjabb Jakab apostol. Lefelé néz, Haja és szakállá középhosszú. Galléros köpenyén két kagyló, a mi ismertető jele. 8. Püspök-szent (Egyházatyá). Fölfelé néz. Magas infula és csattos pluviale. Szakállas. (Ágoston?). 9. Apostol. A 6. típusában. Maga elé mered a tekintete. Szakállá oldalt kileng. Tunicája nyakánál fel van hasítva. E mellszobrok fel fogásban a barokk szellemét éreztetik. Faragásuk mesteri. Az apostolok 0. 44 m., az egyházatyák 0.66 m. magasak. A vállsúlyosság 0.40 m. A vállak alatt ki vannak kanyarítva s a talpvonalnál 0.14 m. szélesek. — A pilaszterek közé eső mezőkben többféleképp megtörő kerettel övezett lapokon három típus diszitményi faragás van. Egyik virágkosarat, rácsozatot és ez alatt bojtos, három karélyos terítőcskét, a másik virágfüzereket és hajladozó szalagokat s a harmadik szalagokat és vékony füzereket tüntet fel. Ezen kívül a hátfalat még szabadon függő füzerek diszitik, melyekben rózsákat, körtéket, gránátalmákat, almákat, szőlőfürtöket, cseresznyéket, napraforgószirmokat, szilvákat és leveleket látunk pompás domboru faragásban. Egyik hátfalrészen nincsenek ilyen füzerek, hanem egy virágziromból kinövő erőteljes levélhajlat. — E felső padsor térdeplős elejének homlokát, a mely most az elülső padsor háta, pikkelyes fejű, majd levélfüzerekkel diszített baluszterszerű pilaszterek mezőkre osztják. E mezőkben 65 cm. hosszú, 53.5 cm. magas téglányalaku keretelt kasszétában egy szalagcsokorról a lapközepére csüngő rozettából kinövő csipkéslevelű indagörbületek vannak domborműben. Az elülső padsor térdeplős eleje ismét baluszterekkel van mezőkre tagolva. A baluszterek tetején nyolc helyen levélcsonóból kinövő angyalfejecske (39 cm. széles és 19 cm magas az egész) ül kerek faragásban a padfej felső élvonala fölé emelkedve, míg négy helyen levélcsonóból és bogyókból alakított feltét van. A baluszterek és a köztük levő mezők hajladozó keretekbe foglalt szalagfonatokkal, görbületekkel és gyér levéllándzsákkal vannak borítva. A padok oldalfalai úgy a felső, mint az alsó sorban a többi részek jellegéhez simulva hajladozó, gör-

Sz. Adalbert
szobra a pécsi
székesegyház

1882 előtti fő-
oltáráról. :::

Ifj. Wessely Antal felvétele.

Bárá Schmidt Frigyes rajza.

A pécsi székesegyház keresztmetszete 1882 előtt.

bülből körvonalakat tüntettek fel. Némi növényi diszitmény is látható rajtuk. A könyvpolcok rézsüi is ki vannak vájva, hiven a barokk elveihez. A faragások általános stílusa a rococót megelőző barokk. Itt-ott, csekélységekben csendül meg egy rococo-akkord. Elég különös ez, ha meggondoljuk, hogy az alább leírandó sekrestye-szokrényeket hat évvel korábban faragta ugyanaz a Speth szobrász — rococoban. Nem tudok mást elképzelni, mint hogy a megrendelő, a káptalan valami mintához ragaszkodott, vagy pedig a tervező nem a szobrász volt. A stallumokat és szokrényeket nem ugyanazon asztalos készítette.

A kanonoki stallumok sorai elé azoknál alacsonyabban két sorban négy-négy tölgyfa pad volt felállítva a növendékpapok részére. Egy-egy pad 2.96 m. hosszú, a homlokfal 0.93 m. magas, az oldalfal felső szélessége 0.36 m. A homiokfal (térdeplős) két végén egy-egy baluster alakú, összefonódó szalagokkal diszitett féloszlop van. Közben a két felső perem alá helyezett két konzol három mezőre osztja a felületet. Mindegyik mezőben két téglány alakú lap van egymás felett. A felső lapon egymást metsző, ívesen görbülő és végeiken begörbülő szalagok töltik ki a teret. E diszítés stílusa a XVIII. század elejére vall, ha nem is akkor készültek a padok, de mintáit a faragó onnan vette. E padokból négy a hatvani kath. templom hajójában áll most. A püspöki szék előtt is állt egy pad és még egy távolabb a kanonoki padok stílusában.

A kanonoki stallumok közt függött le a menyezetről a 12 gyertyára berendezett, 6 ágú, üvegburás, aranyozott vörösrézcsillár.

A szentély déli oldalán a kanonoki stallumok felett levő ívközben a pillérek közé felfüggesztve volt a *zenészek kórusa*, egy faerkély. Alatta járkálni lehetett, sőt ott 4 pad is volt felállítva a hivek részére. Az 1881. évi leltár szerint a pillérek közé függesztve a kanonoki stallumok mögött azoknál magasabban faragványos rácsozatu, aranyos szobrokkal diszitett *karzat* volt a közönség részére. Alatta 12 ruhaszokrény és öltözőhely volt a karénekesek számára. Ilyen erkély az északi kanonoki padsor felett is volt, a mint szemtanuk állítják.

A déli diadalív-pillérhez volt csatolva egy 10 változatu *orgona*, aranyozott rococo-faragványokkal, zenélő angyalok szobraival voltak ezek diszitve, felületeik zöld és vörös márványozástól tarkállottak.

Ezt az elrendezést Klimó György pécsi püspök (1751—1777.) inaugurálta s az első orgona csúcsán az ő cimere volt, a restauráció előtti, 11 változatu kúprendszerű orgona azonban 1879-ben készült Angster József gyárában Pécsen 7000 forinton. Ez a Mór-kápolna előtti pillér keleti oldalán függött. Magassága 9.40 m., szélessége 2.10 m., mélysége 1.70 m. volt. Természetes tölgyfa színében volt hagyva. Oldalain, a sipok alatti mezőben Rifesser tiroli szobrász által faragott és gyengéden olajfestékkel színezett domborművek voltak elhelyezve. A domborművek tárgyai voltak: Szűz Mária öt éneklő angyal között; doboló, mandolinon játszó és cintányért verő egy-egy angyal; három angyal egy csoportban fuvolával, lanttal és iratszalaggal a kezükben és az orgonáló szent Cecília. Igen szép finom faragások, főleg a ruharedőzés szabályossága

emeli ki őket. A diszitő faragványi részletek a román stílus elemeit tüntetik fel. Az orgonaház tervét Baldauf János pécsi építész készítette, Angster József megbízásából. Az orgona ki volt állítva Székesfehérvárott 1879-ben s azért Angster arany érmet kapott. Ennek egyik használható szerkezeti része most Karancson van, szekrénye és említett faragványai pedig az Angster-gyárban Pécssett.

A déli kanonoki padsor nyugati részére 1839-ben Scitovszky János püspök rendeletére egy *stallum* került, melyet Schönberger pécsi asztalos készített. 4.70 m. magas, alul zárt építmény volt, elül ajtócskával, két korinthusi oszlop közé foglalt hátlappal, melyet a Jó Pásztor reliefje diszített. Alul a püspök cimere, fenn az Isten szeme. Oromzatán urnák és cirádák voltak. Belül egy mozgatható karos szék állt. A püspök e stallumot azért készítette, hogy az istenitiszteleteken való részvétele alkalmával legyen külön helye. Valószínűnek tartom, hogy az alább leírandó és jelenleg Kurdon a plébánia templomban levő szószék jelenlegi hátlapja e stallumról van levéve.

A kis orgonával szemben az északi diadalív pillérhez volt hozzáragasztva a *szószék*, mely jelenleg a kurdi plébánia templomban van. Fennlógott a pilléren, hangfogójának csúcsa elérte a vállkövet. Rococo-falkotmány volt; a szónok 2.50 m. széles álló kagylója, természetesen úgy alaprajzában, mint metszetében több öblöt, hajlást, külsején pedig párkányt és pántot tüntetett fel s ezek alul csúcsban futnak össze, hol egy toboz, vagy gránátalma adta a végződést. Kívül az öblön volt körül sorba rakva a négy evangelista aranyozott fa jelvénye: a sas, ember, ökör és oroszlán egy-egy fejszoborban kialakítva. Az evangelista-jelvények feletti mezőben volt domborműben látható szent János evangelista, a patmosi látnok, a mint hanyatt dülve írásba akar fogni. Bal kezében könyvet tart, jobbában tollat. A baloldalon áll a sas. A szószék hangfogómenyezete fából faragott bojtos rojtokkal volt övezve alsó szegélyén, belső lapján a Szentlélek galambja sugarak között; a csúcs felé hajladozó pántok, párkányok és ezek közt levél és kagyló-faragványok közvetítették a hangfogó menyezet átmenetét; csúcsán a 7 pecsétetes könyvön ülő zászlós Agnus Dei-faragvány volt. A szónok mögötti hátfalon a Jó Pásztor domborművé képe van most (kurdi templomban) elhelyezve. Ruhája tunica, rövid nadrág, kalap. Mezitláb. Oldaltarisznya. Balra négy bárány áll, jobbról egy bárány sziklára kapaszkodott fel. Egy fa és felhők egészítik ki a domborművé képet. Szinben egyezett a zenészkarzat és orgona színével (vörös volt, most szürkés) és ugyancsak dúsan volt aranyozva. A szószékre vezető lépcsők a sekrestye felőli irányból indultak ki s a pillér körül hajladoztak. A karfa át-tört munkájú volt. A lépcsők alá egy pad volt helyezve a hivek számára.

*

Az északi mellékapsisban volt *Szent István király oltára*, mely jelenleg a sumonyi plébániatemplomban áll a belépőtől balra, a hosszfal előtt. Két piszkei vörös márvány lépcső vezetett hozzá. Mensájának alja koporsóalakra van fel-építve s ez két pánttal van megerősítve vörös márványbetétű szürkés-kék

pécsi márványból. A koporsó teste is ilyen fehér eres, kék, pécsi márvány, ellenben talapzata és a mensa lapja vörös márvány. Méretek: az oltárasztal magassága 0,98 m., szélessége 2,245 m., mélysége a gyertyapadig 0,61 m. A gyertyapad zöldes siklósi márvány.

Az oltárasztal mellett, illetőleg mögötte egy nagy, 3,50 m. széles, sarkain lekerekített, a mensalap felett 0,75 m.-nyire kiemelkedő márványtalapzat volt. Ezen állt a szemléltől jobbra szent László király 1,50 m. magas, valószínűleg homokkő (most fehérre festve gipsznek látszik) szobra a XVIII. század magyar nemesi viseletét jellemző öltözetben. Lábain csizma és vitézkötéses, sujtásos nadrág. Derekan zsinóros attila, melyet zsinóros, paszomántos öv köt át. Vállaira királyi palást borul, melynek szegélyén a magyar koronát s alatta SS-t, majd felismerhetetlen jelenetekkel ékes pajzsocskákat feltüntető himzés vonul végig. Nyakán láncon egy rendjel (Szent István-rend) medaillonja lóg le, ezen a kettős kereszt és ST (Stephanus) betűk. Két kezét hosszú, egyenes kardon és földig érő pajzson tartja, melyen a magyar cimer látható. A bajszos, szakállas szép férfi tekintete jobb felé szegeződik.

Tőle jobbra áll szent Imre herceg homokkő (most gipsznek látszó) szobra. Ruházata: csizma, dolmány, felette tunica, melynek alsó szegélye és ujj-szegélye virág-leveél himzéssel van díszítve; köpeny, melynek szegélyén szent Péter apostol és koronák SS betűkkel vannak behímezve; hermelinszegélyes hercegi korona a fején. Nyakában láncon kereszt, melynek közepén a kettős kereszt ST betűkkel, vagyis ismét a szent István-rend jelvénye. Jobb kezében nyitott könyvet tart, bal keze a köpenybe süllyed. A hosszuhaju, szakálltalan ifju szentimentálisan balra néz.

Középen vörösmárvány feltét, melyből egy bronzfüzérrel övezett bronz kereszt nő ki. Felette mint egy hátteret alkotó kulissza 1,75 m. magas: márvány hemiciklus. Ez előtt a fehérre festett homokkő szobrokból álló nagy jelenet. A térdelő szent István király a magyar állam jelvényeit: a koronát, országalmát és jogart két kezében tartott vánkoson ajánlja fel Szűz Máriának. A szent király hosszú szakállal van ábrázolva, zsinóros öves dolmány, hermelines palást és csizma a ruházata. Tőle balra egy zsinóros mentébe, csizmába öltöztetett apród a király palástját tartja. Egy guggolva térdelő főúr egy dobozból egy heverő, ágyékánál lepellel övezett, fején szalagot viselő, kezeit kulcsoló, bajszatlan koldusnak pénzdarabot nyújt.

A hemiciclus tetején jobbról felhőkön ül a kendője felett az osztrák császárhoz hasonló koronát viselő, jogart tartó Szűz Mária, ki mereven tekint szent Istvánra. Ölében a kis gyermek Jézus golyóval a kezében. A felhőkből két angyal-fej bujik elő. Balról két gyermek-angyal integet le. A jelenet ilyen felépítésében ugyan szinpadias és a plasztika klasszikus szabályaival ellentézik, de azért hatásos. A részletekben, főleg az egyes alakok megmintázásában gyakorlott kézre ismerünk. Például a koldus alakjában feltűnik a jó barokk hagyományoknak követése.

A mű alkotóját *Fischer Márton* bécsi szobrásztanárban keresem eddig talált hézagos adataim alapján (*Annalen der bildenden Künste*-ben *Fuessli*

ir róla és az Österreichische Nationälencyklopaedie, 1835-ben is ezt olvasuk). Fischernek Klimó György pécsi püspök óhajára Pécsett kellett volna letelepedni, hogy itt ifju szobrásznezmedéket neveljen. De egészségi okokból csak félévig maradt Pécsett. Fischer egy sorozat anatomiai szobor kivételével nem dolgozott gipszben, hanem kőben. A leírt szobrokat átfestették fehérre s azért gipszes a megjelenésük.

Az oltár-épitményhez még négy, 4 m. magas, zöldes szürke márvány korinthusi oszlop tartozik, melyek 1.83. m. magas talapzaton állnak. Az oszlopfejek és lábak aranyozott bronzból vannak. A törzsek 0.34 m. vastagok. Két térdelő gipsz angyal van felettük.

Az összmagasság 6.30 m. volt, a Szűz Mária feje csucsáig 5.50 m.

Az oltár felszereléséhez tartozó aranyozott rézfeszület, három aranyozott fakeretű kánontábla és a 0.71 m. magas bronz gyertyatartók a XVIII. század végének izléséről tanuskodnak. A gyertyatartók levélfüzérekkel vannak díszítve, lábaik szögletes begörbülésekből (csiga) vannak megalkotva.

*

A déli mellékapsisban, a mellékhajó padlójánál 3 lépcsővel magasabban a sz. István királyéhoz hasonló felépitésű (négy szürkeszinű, aranyozott korinthisáló fejű márványoszlop, és ezeken aranyos rozettákkal díszített ives párkányzat), anyagu és felszerelésű oltár állott, melynek középső gipszes külsejű, homokkő szobor csoportozata Krisztus kereszteltetését ábrázolta ker. sz. János által. *Keresztelő szent János* volt az oltár titulusa. A lecke-oldalon egy férfialak zsidó főpapi ruházatban füstölőt tartott; nyilvánvalóan ker. sz. János atyját, Zachariást ábrázolta. Az evangélium oldalára hosszú köntösbe öltöztetett nőalak volt odaállítva: Erzsébet, ker. sz. János anyja. A főszoborcsoport felett a ketté osztott párkányzat közében a Szentháromság gipszcsoportja foglal helyet. Hogy e szobrokkal mi történt, nem sikerült megállapítanom.

Az oltár szobrok nélkül Kurdon a plébániatemplomban áll főoltár gyanánt, de felső része már nem fért be az alacsony szentélybe. Tabernaculum aranyozott bronzajtaján Krisztus az olajfák hegyén van domborműben ábrázolva. Kérdéses, hogy e tabernaculum eredetileg ez oltáron állt-e. Az oszloptörzsek 2.00 m. magas, rózsás szürke márványmonolittek, melyek 1.53 m. magas, pettyes sárgás márvány alépitményen állnak. Ezt vörös esztergomi márványpárkány tagozza. A koporsóalaku mensa teste fekete márvány világosszürke pántokkal. A középén fehér kereszt. A mensa talpa és felső tagja ismét vörös márvány. A gyertyapad is az.

E két oltárt Országh András segédpüspök konzekrált, ki 1776—1788. volt felszentelt püspök. Tehát ez időközben készültek ez oltárok, de már 1766-ban gondol a káptalan az oltárok megrendelésére, s a káptalan kérelmére Klimó György püspök 1775-ben megengedte az oltárok megkésztetését. Ha Klimó haláláig (1777) elkészültek, akkor Fischer Márton 1775—1777 közt volt Pécsett.

*

A szentély elején, a krypta lejárata felett a szentélybe vezető lépcsőzet közepette hagyott és Rozinger István pécsi lakatosmester által 1760-ban készített, vaskorláttal övezett (Csukás Zoltán pécsi bádogosmester vette meg és alkalmazta a kémesi temetőben atyja sírjához kerítésül) terecskén állt a *szentkeresztoltára* egy lépcső magasan. Mensája trinitási szürke és gyertyapadja fekete pécsi márvány volt. Tabernaculum aranyozott bronz, melyben egy keresztalakú, részben aranyozott 150 gramm súlyú ezüst tartó volt Krisztus keresztjének egy szálkájával, amint az 1881. évi leltár mondja. E tartó ma is megvan a székesegyházban. Az 1829. évi visita-okmány szerint mensájára egy üveg ládika volt helyezve, melyet Coster Gáspár által 1759-ben aranyozott érc-oszlopok, rács és kupolácska vettek körül. Ebben volt kitéve a fentemlített ezüst kereszt a kereszttereklyével. Az üvegthéca felett fafeszület állt a fájd. Szűz és szent János kis faszobraival. Négy aranyozott réz gyertyatartó és hasonló anyagu 3 kánontábla egészítette ki még az oltár felszerelését. A keresztoltár előtt egy pad állt, a háta mögött három.

3. A sekrestye.

1748 körül épült, legalább is ez évben „új“ sekrestyének említi a káptalani jegyzőkönyv. Az északkeleti torony és a fájdalmas Szűz kápolnája között terült el 9-öl (16.58 m.) hosszúságban, 3 öl (keleti végén 5.54 m., nyugati végén 5.765 m.) szélességben és 4 öl (8.51 m.) magasságban. Ma a keleti fele kisebb, mert közte és a torony közt a closethelyiség van beékelve. Ajtónyílása sem a mainak helyén volt, hanem a nyugati sekrestye-fél déli falának közepén.

Két egyenlő nagy helyiségre osztotta egy ajtóval áttört közfal. Mind-egyiknek plafondja ellyptikus kosárboltozat volt, melyet gipszstucko díszítmények (valószínűleg csak lécezetek) borítottak. Meszelve voltak. Két-két ablak szolgáltatta a világítást. A padló kelheimi lapokkal volt fedve. A padlót részben törte át, melyet vasrács övezett. Ezen jött fel a fűtés melege a souterrain-helyiségben volt kályhából.

A keleti helyiség keleti falához három rekeszes szekrény támaszkodott a szerelvények befogadására. Felső lapja oltármensát alkotott s azon a betegeskedő papok miséztek. Azért állt rajta egy fafeszület, a boldogságos Szűz faszobra, a földgolyóra tekerődő kigyót taposólag ábrázolva, és két kis fagyertyatartó. Az oltárka fülkéje felett, melyre feszület volt felállítva, a kis Jézust ölében tartó Szűz Mária olajfestésű képe volt, melyet az Urnapi körmenetkor a várhoz legközelebbi oltárra szoktak tenni. Az oltár mindkét oldalát magas szekrények foglalták el az értékesebb szerelvények megőrzésére. A szekrények melletti sarokban egy-egy gyóntatószék volt. Ezekkel szomszédosan helyeztek el egy-egy rococó-faragványos diófa-*térdeplőt*, melyek 1758-ban készültek 140 forinton, egyik a térdelő szent Péter apostol, másikon

a térdelő és kezeit összekulcsoló sz. Magdolna finom olajfestésű képe (0.98 × 0.42 m. mérettel), páter Donátus szentferencrendi szerzetes, szerzetbe lépése előtt Mária Terézia udvari festőjének, 1770-ből való művei-másolatok. E térdeplők ma is a sekrestyében vannak. Magasságuk az ormon áttört kagylócirádás rococó-faragvánnyal ékes hátlappal együtt 2.80 m., szélességük 0.74 m. A térdeplőben szekrény van, melynek ajtaját ugyancsak kagyló-cirádás rococo-faragás díszíti.

E keleti helyiség északi és déli hosszfalához támaszkodtak a kanonokok miseszerezvényeit magukba fogadó, stílusban a térdeplőkhöz hasonló, rococo-faragványos, 5-5 rekeszes tömör diófa-szekrények, melyek ma a nyugati sekrestye helyiség déli és nyugati falához vannak illesztve. Polacsek András pécsi asztalosmester készítette őket 1756-ban, a szobrászmunkát Speth Ferenc pécsi szobrász, a lakatosmunkát Herberth József pécsi mester végezte. Az 450 frtot, Speth 250 frtot, utóbbi 7 frtot kapott. Páratlan olcsóság. Egy szekrény sor 4.40 m. hosszú, magasságuk 2.80 m. Alul kidomborodó 5, rococo kagylódiszitményekkel ékes ajtó, pilaszterekkel elválasztva egymástól. Fenn ugyancsak 5 rekesz, volutás lécezzettel elválasztva, alattuk egy-egy fiókkal. A rekeszajtók itt is kagyló rococo-faragványosak és kidomborodók. A két rekesz között rövid oszlopkák által tartott üreg, mely a ruhák kirakására szolgál. A szekrények felső záródása csipkeszerű áttört rococo diszitményes pártából áll. Ezeken túl egy-egy faragványos *térdeplő*, egyik a felfeszített Krisztus, Szűz Mária és sz. János olajfestésű képével, a másik „Krisztus levele a keresztről“ olajfestményel, Rubens híres képének másolatával. Ezeket is pater Donátus festette. E térdeplők a fent leirtakkal azonosak méretben és formában. Stílusuk az előbb leirt szekrényeké. Ma a nyugati sekrestyeteremben állnak.

A nyugati sekrestyerészben, az északkeleti szögletben 9 rekeszes szekrény állt a kanonoki rochetumok és mucetumok számára. A déli szögletben közönséges asztal volt elhelyezve, melyen a kanonokok votív-miséik elvégzését jegyezték fel protocollumban és ott, mint hiteles helyi káptalani tagok, fassiókat vettek fel. Az asztalhoz közel szekrény állt a kanonokok kabátjainak felakasztására. A rája akasztott tábla az alapított misék jegyzékét tüntette fel. A tulsó oldalon hasonló tábla a templomnak, mint a vatikáni basilikához aggregált egyháznak engedélyezett bucsukat tartalmazta. E tábla ma is meg van a dóm ruhatarában. Fekete deszkára van ragasztva az Engel János Józsefnél Pécsen 1778-ban nyomtatott papírlap, melynek címfeliratából megtudjuk, hogy e bucsukat a római szent Péter-templom főkáptalanja külön pápai engedéllyel 1777. január 19-én adta meg, az erről szóló okmányt 1777. március 13-án adatta ki és Pécsre 1778-ban küldte meg. Az okmányt a pécsi káptalanban, a dómban és a pécsi egyházmegyei templomokban 1778. szeptember 6-án, vagyis ez évben Pünkösöd utáni 13. vasárnapon, mint a dóm felszentelésének ünnepén hirdette ki az akkori káptalani helynök, Nunkovits György. A déli fal közepe táján volt a gyüdi márványkeretes ajtó ki az északi templomhajóba. E márványkeret itt kétszer volt alkalmazva, a fal két színén, a templom és sekrestye

felé, kifelé és befelé.⁸ Ajtószárnyai belül fából, kívül kovácsolt, szép művü vasrácszatból álltak. Az ajtóval szemben az északi falnál a szép gyüdi márványmosdó volt elhelyezve, mely kettős viztartóból és alája tett márvány medencéből állt. Kétoldalt a törülköző kendők egy-egy tartója. Az ajtóhoz közel nyugat felé szerelvény és ereklje őrző szekrények, aztán két fatérdeplő volt, Krisztus megfeszítését és a fájdalmas Szűzet ábrázoló olajfestményekkel díszítve. Talán szintén P. Donatus művei. Az jelenleg Glatt Teréz kisasszony birtokában van (Pécsett, a székesegyházi énekiskolában), ez legutoljára Beck Lajos bicsérdi esperes-plébánosnál volt, ki azonban már tovább adta. Előbbi 0.88×0.45 m. méretű, felső része ives. Vásznonra van festve. A jászolba helyezett kis Jézust imádják a pásztorok. A kis Jézusból, úgy mint Correggio drezdai képén, fény indul ki, mely az összes alakokat megvilágítja. A kép felső felén még külön sárga felhőgomolyag ontja a fényt. A XVIII. századbéli francia festők, illetőleg Tiepolo színezési módjának hatásait érezni a képen. A nyugati rövidebb falnál ismét diófa-szekrény állt a mise-szerelvények befogadására. Most a keleti sekrestyerészben van.

E leírásban foglalt helyzetet az 1829. évi visita-okmány alapján vázoltam. Az 1881. évi leltár némi eltéréseket tüntet fel az elrendezésben. Így ekkor már az egyik, a belső terem, mely a másiktól fallal volt most elválasztva, csupán a kanonokok használatára szolgált. Ebben állt a 10 rekeszes diófa szekrény. Középen egy oltárt képező 3 fiókos szekrény, felette fafeszület és Mária faszobra foglalt helyet. Tőle balra volt egy csinos faragású gyóntatószék, jobbra egy írószekrény és 3 imazsámoly (Krisztus levétele a keresztről, feszület és Magdolna festményekkel.) A külső sekrestyeteremben a klérus részére volt egy 7 fülkéjű és 9 fiókos öltöző-szekrény. Ettől jobbra-balra egy-egy imazsámoly (Pietá és Krisztus születése festményekkel). Ezek mellett 2 szekrény, márványmosdó és ismét 4 fiókos ruhaszekrény. Ezekkel átellenben csinos faragású gyóntatószék, mellette a térdeplő (szt. Péter apostol képével), 2 karosszék, három hát nélküli szék és kis puhafa-asztal. A két terem elválasztó falba vágott gyüdi márványajtó mellett 2 fakeretű táblán volt a sekrestyések 1851. november 1-én Vörös Mihály őrkanonok által adott szabályzata és a mise-alapítványok jegyzéke a káptalani istenítisztelet rendjével. Az ajtó fölött egy negyedeket ütő, aranykeretű óra függött és fölötte egy nagy üvegezett ablaknyílás törte át a választó falat. Mindegyik terem mennyezetéről egy-egy petroleum lámpa függött le. A kanonoki teremben egy nagy fekete fakereszt aranyozott rézfeszülettel, 12 db. nagy rézgyertyatartó és 8 db. kisebb rézgyertyatartó volt elhelyezve. A sekrestyeszekrények közül egy a babarci plébánia-templomba került.

⁸ Ezen márvány ajtókeret és a Mór-kápolnáé — a mennyre a márványdarabok, urnák, korinthusi oszlopfejek, gipsz angyalszobrok stb. nagy zűrzavarában megállapítani lehetett — a székesegyházi plébánia fakamrájában még megvan. Itt jegyzem meg, hogy az 1882—1891. évi restauráció leltárai szerint egy ilyen márvány kapukeretet megvett Pécs városa valami iskola számára. Hogy melyik ajtószár volt ez és hogy hová került, nem tudtam megállapítani. Annyi tény, hogy egy városi iskolánál sem láttam ilyent beépítve.

4. A néphajók felszerelésének leírása.

a) A Szent Mihály-oltár.

Leírását alulról kezdve, a déli diadajiv-pillérhez támasztva nyugatról, egy szürke márványlépcső felett találjuk az oltárasztalt, mely 2.085 m. széles, 1 m. magas és 0.595 m. mély a gyertyapadig. A mensalap alatti, másodosztályú kékes fehér karrarai márványépitmény előoldalán aranyozott, keskeny bronzlemezek, mint keretek közé foglalva sárga, fehér, vörös és kékszinű, erősen pettyes brocatelló márvány betét van. Két szélén egy-egy pilaszter hasonló márvány betéttel. E pilaszterek felett egy aranyozott bronz párkány fekszik, mely szalaggal átkötött babérlevélfüzér mintájára van alakítva. A mensalap belseje szürkésbarna márvány, kerete fehér.

Az oltárasztal egy nagy kulissza előtt áll, mely a mensa mellett két oldalt 0.35—0.35 m.-nyire kiugrik. Tehát összesen 2.78 m. széles. Ennek részei alulról: a mensára állított, 1.50 m. széles, okkersárga-márvány gyertyapad, melynek előoldala fekete márványszalaggal keretelt brocatello-betéttel ékes.

A gyertyapad közepén foglal helyet az okkersárga nápolyi márványból faragott, felfelé ifjodó (alul 1.30 m. széles, felül 0.65 m., magassága 0.735 m.) szobortalpazat. A 2.20 m. magas, 1.30 m. széles szoborcsoportozat fehér alabastromból van kifaragva. Szent Mihály arkangyalt ábrázolja, a mint a bukott angyal felett diadalmaskodik. A hosszuhaju, szárnyas angyal római katonaruhába, sisakba, börmellvértbe, köpenybe, szandálba öltöztetve, kardjával dő a lábai alatt lángokba fetregő, szakállas, szárnyas torzférfialak felé. Sárkányfarka a lábára tekerőzött fel. Karjait réműletében kilöki. A gonosznak hatásos szimboluma. Érdekes, hogy az arkangyal, ki balkezével még külön lemutat a gonosz lélekre, közönyös arckifejezéssel nem néz oda, a hova mutat, hanem oldalvást. Lehet, hogy a szobrász szép ifju arcának klasszikus profilját akarta a szemlélő számára hozzáférhetővé tenni. Különben a szobor jó, olasz barokk művészeti hagyományoknak szószólója. Van itt lendület, nemes póz, formai iskolázottság, de hiányzik a nagy érzés, a lélektani mélység.

A szobor háta mögött kékes szürke sicíliai márvány fal adja a kontrasztot fehérségéhez. A falat két oldalt egy-egy vörös márványbetétes, aranyozott bronz lábbal és hasonló anyagú korinthusi fejezettel ellátott pilaszter szegélyezi. Ezekről oldalt pedig ferde felállításban két-két 2.30 m. magas oszlop nyújtja a keretet. Az oszloptörzsek fehérrel tarkított, hússzinű márvány monolithek. Az attikai lábazatok és korinthusi fejezetek ismét aranyozott bronzok.

Az oszlopokon és pilasztereken, ezek töréseit követve, nyugszik a vörösmárvány betétekkel diszitett architrav, melynek felső párkánya s a közepen abból kinövő háromszögű orom fehér márvány. Bronz konzolok sorával vannak diszitve. Ezek felett a nagy tömör attika, mely ugyancsak fehér márvány hússzinű betétekkel, s elülső lapján két szögről csüngő bronz szalag diszitással ékes. Az attika közepén felfelé ifjodó, vízszintesen lezárt oromfal van. Vörös márvány betétjén a sugarakkal körülvelt „Isten szeme“ aranyozott bronzból. Az ormon áll az aranyozott bronz kereszt. Ezzel van kapcsolatba hozva az a

két alabastrom angyalka (putto), kik az attika két végén foglalnak helyet. A bal felőli ülő helyzetben a kereszt felé fordul s imára kulcsolja kacsóit, a jobb felőli térdel s kitarja karjait.

Az egész oltárépítmény magassága 5.50 m.

Megkészítésének ideje: az „1781.“ a mensa baloldalába van bevésve.

Az oltár felszereléséhez tartoznak a három fakeretes kánontábla és a 4 drb. 0.685 m. magas aranyozott bronz gyertyatartó. Utóbbiakat levélfüzérek, virágghuirlandok és gombok diszítik a XVI. Lajos-stilus szellemében. A gyertyatartók közt állt az aranyozott ércfeszület. Az oltár mellett jobbról-balról, a mensánál magasabb, nyulánk (1.45 m.) talapzaton egy-egy angyal 1 m. magas homokkő szobra állott. A talapzatok feketés pécsi márványból készültek s végig nyolcszögletesek voltak. Oszlopszerűen levén kialakítva, magas talpköre egy domboru vánkostag következett s ebből nőtt ki a keskenyebb törzs, melyet gyűrű övezett s e felett a törzs függélyes vájt vonalakkal volt kanelálva. Ezen nyugodott a párkányszerű fedőlap, abacus.

Az angyaloknak hosszas, fürtös hajzatuk, kétszer felkötött, bokáig érő tunicájuk volt. Meztelen karjaikkal acolithusok módjára gyertyatartókat emeltek és pedig szép arányosan, egyik jobb karját, másik a balt emeli a tartó felső csészéjéhez, amíg másik kezükkel alul fogják a tartót.

Az oltár maga a gyertyatartó angyalszobrok nélkül most a sumonyi (Baranya m.) plébánia templomban áll. Itt vizsgáltam meg.

b) A Szent Sebestyén-oltár.

Az északi szentély-választó pillér előtt, az előbbi oltárnak megfelelőleg állt a most a székesegyházi plébánia fakamarájában raktározott *szent Sebestyén oltára*, mely minden tekintetben egyforma volt az előbbivel, csak a szobra különböztette meg tőle. Ez is fehér alabastromból készült. A „Sebastianus Christianus“ feliratu táblácskával diszített ágas fatörzshöz kötözött, ágyéktakaróval övezett, ifju vértanu érzelmösen nézett az ég felé. Testének súlya bal lábára nehezedett, jobb lábát oldalt nyújtotta ki. Lábai alatt a talaj erős kötömeeggel volt jelezve.

Az oltár párkányán ült két putto, közöttük a feltéten Krisztus-monogram babérkoszoruba foglalva.

Itt is megvolt a két gyertyatartó angyalszobor.

E két oltár 12000 forintba került. Faragójuk Sartori József tirolí, sacco-i születésű olasz szobrász, ki a szép olasz márványokat Velencében gyűjtötte össze az oltárokhöz és onnan szállította Pécsre.

c) Szent Flórián, nep. János, Anna és Borbála oltárok.

A templom hajójában a négy pillér nyugati oldala elé támasztva egy-egy oltár állott, még pedig a délkeleti pillér előtt *szent Flórián* vértanué, vele szemben nyugatra nepomuki *szent Jánosé*, a délnyugati pillér előtt *szent Annáé*, szemben az északnyugati pillér előtt *szent Borbáláé*.

Az oltárok már 1832-ben készen voltak, de a képek 1846-ban készültek

el s tétettek a régiek helyébe. 1847. április 11-én szentelte fel az oltárokat Scitovszky János pécsi püspök.

Ez oltárok felépítésükben hasonlítottak egymáshoz; csak a felső befejezésükben és az anyagukban volt eltérés. Így szt. Flóriáné szürke és a nep. szt. Jánosé sötétsárga gyűdi márványból, a másik kettő fehéres fekete (pécsi vagy bükkösdí) márványból készült. Azok magassága 6.70 m., szélessége 3.40 m., ezeké 6.20 m. és 3.20 m. volt. A szerkezetük lényegében ez volt: Egy lépcső, aztán előreugró koporsóalakú, két világosabb márványpánttal átkötött, homlokán keresztel diszített, 1.81 m. hosszú oltárasztal a gyertyapaddal, melynek oldalain egy-egy magasabb (1.55 m.) alépitmény s ezeken két-két korinthusi oszlop (az oszloptörzsek 2.45 m. magas monolithok) állt ferde alaprajzi csoportosításban; az oszlopokat összekötötte egy renaissance-tagozatu, apró konzolokkal diszített architrav, melynek az oszlopok fölé eső, ferdén kiszögellő részére egy-egy lobogó lángu urna volt felállítva, ellenben a nyugati oltárpárnál az architrav fölé rakott kockaszerű kötömbön volt két-két lobogó lángu urna felállítva. Az architrav felett az egészet betetőzte egy a keleti oltárpárnál felül legömbölyített, a nyugati oltárpárnál hullámos ivű attikaszerű feltét a keresztel. A keletiéknél a feltétet még 4—4 kis obeliszk övezte. A márványalkotmányoknak egyes részei, pl. az attikai oszloplábak, akanthus leveles oszlopfetek, konzolok, az attika előlapján sugarak, a Flórián-oltár feltétjén a hit-remény-szeretet jelző kereszt, horgony, szív és palmaágak aranyozott bronzból voltak kialakítva.

Az oltárok felszereléséhez tartozott 1—1 aranyozott fafeszület, 4—4 drb. 0.62 m. magas, füzérszes, aranyozott rézgyertyatartó és 3-3 db. XVI. Lajos-stilusu fa-keretű kánontábla. Az 1881. évi leltár a gyertyatartók darabját 20 forintra, a kánontáblákét 1 forint 50 krajcárra becslü. ⁹

Az oszlopok álltal befogott mezőbe a képek voltak beillesztve, még pedig a mensa felett egy kisebb ellipszis alaku a keletiéknél, melynek keretéből a hátfal képpel nem fődött részeinek élénkítésére jobbra-balra fából faragott és aranyozott inda-level fonadék ¹⁰ indult ki, nyolcszög alaku a nyugatiaknál, és a kisebb kép felett a nagy téglány alaku, a nyugatiaknál félkörives, tulajdonképeni oltárkép, szintén külön, faragott és aranyozott és a nyugatiaknál ezüstözött, rosettasoros fakeretben. Ezek az olajfestésü képek figyelmet érdemelnek.

Megrendeltetésüket Scitovszky János pécsi püspök Boross János, szekszárdi eredetű, pécsi festő utján ¹¹ eszközölte Bécsben. Boross a művészek-

⁹ E négy oltárból, mint alább jelzem, kettő a kurdi plébániatemplomban van, hogy a másik kettővel mi történt, nem tudom. Csak sejtem, hogy az egyik Máriakéméndre került, mert oda tényleg vittek egy oltárt a domból, de fel nem állították, sőt az oszloptörzsek ma már valószínűleg elpusztultak a szabad ég alatt, az oszlopfetek a kéméndi kegytemplom sekrestyéjében álltak még néhány év előtt.

¹⁰ A Flórián-oltár e faragványai a pécsi városi muzeumban vannak 2237—2247. U. leltári számok alatt. Lásd a muzeum gyarapodási naplóját 152/1913. sz. alatt.

¹¹ Boross életrajzát megírta Ács Lipót a Művészet 1912. évf. 6. számában.

kel való tárgyalásainak különböző fázisait több, jelenleg a püspöki levéltárban (1405—1848. szám alatt) fekvő levélben közölte a püspökkel.¹² Ezeknek elseje 1846. április 10-ről, utolsója 1846. június 3-ról van keltezve. Az azon korbeli legjelesebb bécsi festőket bevonta Boross a szép feladat körébe. Olvasunk ott Enderről, Einsle Alajosról, Vurzinger Károlyról, Hemerlein Károlyról, Zichy Mihályról, Kupelwieserről, Geigerről, Borsosról.¹³ Így Hemerlein a sz. Anna és Nep. Sz. János képre pályázott, Borsos a sz. Flórián-képért 1200 frtot kért, de aztán leszállt 800 ftra, Einsle Szűz Mária képet akart festeni. A versengésből Kupelwieser, Zichy, Geiger, Ender és Boross kerültek ki győztesen. Lássuk már most egyenkint a képeket.

Szent Flóriánt és az alatta volt *Immaculatát* Kupelwieser Lipót festette 600, illetve 150 forintért.¹⁴ *Szent Flórián* képe 2.10 m. magas, 1.30 m. széles. Folyóvíz partján térdel a kezeit imára kulcsoló, szőrtelen arcú, ifju római katona szent vértanu. Mellette sas áll a földön. A víz tulsó partján egy égő ház. A szent előtt vizes vödör. A szent sárga köpenybe van öltöztetve, mely alól a bőrpáncél — a lorica — látszik ki vállánál. Római vassisak van a fején, lábán bőrszandál, karjai mezitelenek. A szent arckifejezése áhitatot és bizalmas hódolatot fejez ki. Bal felől egy angyal lebeg le a szent felé, jobb-jában pálmaág, melyet a vértanu felé nyújt, baljában vörös, sárga fény-reflexes zászlót lenget. Ruhája lila színű, de az égi fény sárgás reflexekkel itatja át, szárnyai fehérek. Arckifejezése közönyös. Általában ez az angyal a romantikus festőiskola egyéniség nélküli, modoros típusa. A kép főerénye a harmonikus szinpompa. Jobb alsó sarkában szignálva van: „Kupelwieser, 1846.“ A kép most a püspöki palota püspöki lakosztályában van.

Az *Immaculata* mell-kép, mely jelenleg ugyancsak a püspöki palotában van, ellipsis alakú, 56×45 cm. méretű. Eredetileg vékony, aranyozott fakeretben volt. Vásznonra van festve. Az en face fordult Madonna mellén összeteszi kezeit és áhitatosan néz fölfelé. Ruhája vörös tunica és kék köpeny. Fején zöldes fátyol. Feje körül sárga páraözönben csillagkoszoru. A színezése elragadó és a gyengéd átmenetek jellemzőek a Tizián nyomain indult Kupelwieser modorára nézve.

A *Nepomuki szent Jánost* ábrázoló olajfestmény (vászon) Zichy Mihály műve.¹⁵ 400 forintért festette. A gyónási titok nagy vértanuja, sz. János en face fordulva felhőkön térdel. Az ég felé tárja karjait, megdicsőült, átszellemült a tekintete. Kőrszakállas, hosszuhaju, szép férfi. A kanonoki mozzetta, superpelliceum és a reverenda a ruhája. A szent feje felett a légben 3 an-

¹² E leveleket közöltem a Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesületi Értesítő 1912. évfolyamában 147—161. lapokon.

¹³ Szül. 1821. dec. 21., meghalt 1883. Lásd Lázár Béla cikkét a Művészet 1913. évf. 302—314. ll.

¹⁴ Kupelwieser Lipót született Piestingben (Alsó-Ausztria) 1796-ban, meghalt Bécsben 1862-ben. A bécsi akadémián, aztán Drezdában és Olaszországban tanult. Tanára lett a bécsi akadémiának.

¹⁵ Zichy Mihály született 1827. október 15-én Zalán. Marastoni Jakab, majd Waldmüller tanítványa. Már 1847-ben Szentpétervárra ment Bécsből.

gyal lebeg. A középső ujját szájára illeszti, a gyónási pecsétre való utalással; balkezeiben pálmaágot tart, a vértanu jelvényét. A nézőtől jobbra eső angyal két kezével feszületet fog, a bal felöli felfelé mutat. A kép jelenleg a pécsi Notre-Dame nőzárdában van.

E kép alatt volt Kupelwieser Lipót ellipszis alaku *Szent Alajos* mellképe, mely most a pécsi székesegyházi énekiskola kápolnájában van. Ára 150 forint volt. Méretei 56×45 cm. A szakálltalan rövid haju, ifju szent, ki bő superpelliceumba van öltöztetve, a nézőtől jobb felé fordul és áhitatos arc-kifejezéssel tekint a kezében tartott feszületre és liliomra. Bal kezét mellén nyugtatja, a szent feje körül dicspára.

Szent Annát Zichy Mihály festette. A kép jelenleg a kurdi plébániatemplomban van, márványoltárával együtt, mint a templomba lépőtől balra eső mellékoltár. Hosszukás, fölül félkörives alaku. Magassága 1.84 m., szélessége 0.94 m. A kép főalakja, szent Anna ülő helyzetben oktatja az ifju Szűz Máriát. Alsó ruhája egy kék tunika, melynek ujjai és alsó szegélye kilátszanak a föléje öltött, ujjatlan, sárga tunika alól. Nyakát szabadon hagyja. Sárga nagy köpenyszerű kendője a fejére van huzva, alatta még egy fehér fejkendő van. Lába szijjas szandállal van átkötve. Feje felett vékony sárga vonalból dicskör lebeg. Bal kezének mutató ujjával fölfelé mutat, az égre utal. Jobb keze a balról előtte térdelő Szűz Mária vállán nyugszik. Arca egy idős matronáé. Mária egy kis leány. Szőke, fürtösen lecsüngő, hosszú haja, melybe kék szalagocska van fonva, kiemeli profilban rajzolt arcocskáját. Tekintete ártatlan, szájacska nyitva maradt az anyai oktatás misztériumainak hallgatása közben. Nyakát födetlenül hagyja a rózsásan vörös színű tunika, mely csokorra kötött kék szalaggal van átövezve. A tunika nyakszegélye mentén és mindkét ruha ujján a felső karon aranyossárga himzett paszománt húzódik végig. Lába ugyancsak szijj-szandálban van. Feje felett szintén dicskör lebeg. Anna és Mária mögé ugyan, de szorosán a gulába komponálva, állította a művész szent Joachimot, Mária atyját. Ősz hajfürtű és hosszú fehér szakállu öreg, ki két kezével és jobb arcfelével görcsös botra támaszkodva merengve néz maga elé. Ruhája ujjas tunica és barna köpeny. — A csoport felett jobbról aranyos felhőkben két kis angyalgyermek lebeg. Mezitelenek, csak egy-egy vékony rózsaszín és égbék övecskevel vannak átkötve. A jobb felöli liliumot tart kezében. — A kép alsó jobb sarkában fekete, nagy betűkkel így van szignálva: „Zichy Mihály“.

E főkép alatt volt elhelyezve Geiger Péter sz. *Józsefet* ábrázoló olajfestménye (mellkép), mely most a kurdi plébániatemplomban van, de a fent leírt képet magába foglaló eredeti oltáron kívül. 0.45 m. magas, 0.325 m. széles. Alapjában négyszögű, de sarkai kissé le vannak csapva, mi nyolcszögűvé teszi. Szent József jobb kezében liliumot tart, bal karján pedig tartja a kis Jézust, ki áldásra emeli jobb kezének két ujját. Szt. József ruhája vörös tunica és e felett kék hélésű zöld köpeny. A kép nem tüntet fel kiváló kvalitásokat egy kissé konvencionális, sőt szt. József arctipusa nem rokonszenves.

Végre az északnyugati pilléroltár főképe, a *szent Borbálát* ábrázoló olajfestmény Ender Jánostól¹⁶ való volt. Jobb alsó sarkában jelezve van: „Johann Ender.“ Ára 600 forint volt. Alakja, méretei Zichy szt. Anna képével egyeznek. Most az őt magában foglaló márvány-oltárral együtt a kurdi plébániatemplomban van mint Zichy szt. Annájának pendentje. A kortársaknak felőle nyilvánított csodálatát ma nem értjük. Mennyivel nagyobb szabásu dolog Zichy szt. Annája. — Szent Borbála, az ifju vértanu szűz, a képen jobb felé fordulva összetett kezekkel, alázatosan meghajolva imádja az oltárra kitett Szentséget. Hátról a pribék tör feléje kivont karddal. Fenn az obligát kis angyal. A részletekből említem, hogy szt. Borbála ruhája a fehér tunica és vörös köpeny, mely termete köré csavarodik. Szőke haja fel van fésülve s beléje vékony zöld fátyol kendőcske van fonva, mely a fejről lehuzódik előre a nyak köré. Raffaelnél látni ilyeneket. Feje felett dícskőr. Az oltár, mely előtt a szent nő térdel, 2 oszlopocskára fektetett mensát tüntet fel. Zöld előlapján aranykereszt. Az oltárasztalon áll a kehely, melyből a szent ostya emelkedik ki. Mellette kétoldalt egy-egy égő gyertya tartóban. Persze itt a háttér bíboros vörös, hogy a zöld szín érvényesüljön. A háttérből balról előreörő poroszló egy vadtekintetű férfi, feje felett forgatja a kardot. Egy résen becsillan az ég kékje. Fön felhőkben és sárga fényben vörös ágyékszalaggal átkötött angyalka lebeg, ki jobb kezével az ég felé mutat, balkezüvel palmaágot fog. Balról még két angyalfej látszik.

Az alatta volt *Ecce homo mellkép* Boross Jánostól, a kurdi plébániatemplomban van ugyan, de már nem az eredeti oltáron. Méretei és alakja egyeznek a Geiger-féle szent József képpel. Fára van festve, míg az vászonra. Boross a Scitovszky püspökhöz intézett egyik levelében felemlíti, hogy e képet Holbein (idősebb, ifjabb?) után festi. Én azonban Murillo egyik *Ecce homo*-festményéhez találom hasonlónak. (Lásd: Murillo. *Des Meisters Gemälde*. Stuttgart, 1913. 257. lapon.) Talán ennek tulajdonítható, hogy Borossnak általam ismert sok munkája között ez a legjobb. A szenvedő Krisztus arckifejezése mesteri. Fél jobb melle mezitelen, a bal mellett elfödi a vörös köpeny. Összekötözött kezei között a nádszálat tartja. Technikailag rendkívül minuciózusan van minden részlet tartva, de nem a plasztikum rovására, mint Boross egyéb képein. Ugyanezen képnek egy példánya, — de nagyobb méretben — megvan a pécsi papnevelő intézetben.

d) *Orgona, lámpások, szenteltviztartók, padok, gyóntatószékek, szélfogók, sirkövek.*

A már leirt kóruson állt a bécsi Kober által 1804-ben készített, Pécsre szállított és Focht Ferenc által később átépített, 44 hangzó változatu *nagy orgona*. Négy részre volt tagolva. A középső alacsony (positiv), a kis sipokkal (10 változattal) a kórus elején, mely most Angster József által 6 változatu, pedálos orgonára átalakítva 1882 óta a karancsi kath. templomban áll, a másik e mögött a játszóasztallal, szintén alacsony volt, hogy a nyugati nagy ablakon bejöhessen a világosság, ettől jobbra-balra, de hátul a nyugati

¹⁶ Ender Nepomuk János született Bécsben 1793-ban és ugyanott meghalt 1854-ben.

falnál egész a plafondig nyuló két nagy test volt a nagy sipok számára. Ormaikon zenélő angyalok szobrai. Oldalaikon aranyozott fadomborművek: ¹⁷ zenélő gyermekangyalok rococo keretekben. E csinos domborművekből és a díszítő faragványokból 44 darab a pécsi városi muzeumban van most. Nevezetesen: 3 drb. nagyobb és két kisebb jóniai oszlopfej, 1 korinthizáló $\frac{1}{2}$ oszlopfej, 2 jóniai pilaszter-fej, korinthusi oszlopfecské, 2 tojástagos lécz, 1 nagy rococo urna, 2 egyszerűbb rovátkázott urna, kis rococo urna, négy szalagfonatos és levéldiszes urna, nagy áttört, indás, rózsás orompárta, egy kisebb indákból összefont, áttört párta, kis rococo párta, rozettás indás párta, rózsás füzér, kartúsok, lant, 4 lebegő puttószobrocska színezve, a ruharészek aranyozva, ellipszis alaku cimerpajzs, melyben fölül fiait vérével tápláló pelikán és alul (a két mező közt félkör alakú füzér van) vízből jobbra ugró oroszlán van, mely jobb lábával kardot (?) tart. A pajzs felett ötágú korona, és kereszt két oldalt püspöksüveg és pástorbot van. Kérdéses, melyik főpapnak a cimere ez és hogy a dóm orgonáján volt-e valóban. A domborművű lapokból kettő van meg: egyikén állvány előtt álló puttó a taktust veri, mögötte egy másik trombitál, a másikon két kürtös angyalka közt egy doboló látható. Az Angster pécsi orgonaépítő cégnél is van még néhány faragvány-töredék: egy egész és egy fél korinthusi oszlopfej, egy rococo urna, és egy zenélő puttókat ábrázoló dombormű. Az összes faragványok dusan meg voltak aranyozva. A maradványokból megállapítható, hogy az egymással rokon rococo- és copf-(XVI. Lajos-) stíl elemei érvényesültek rajtuk. Az oszlopok bizonyára a két nagy testet tagozták, ezek tetején volt az orompárta és a sipok felső részét fedőleg a többi áttört pártázat. Az orgonának két manualja volt egy szabad pedállal és 44 regisztere. Volt egy nyílt 32 lábás sipja. Összesen 23000 forintot emésztett fel ez orgona. Az orgona ónsipjait Angster József vette meg és 1883-ban a harkányi reform. templom orgonájába építette bele, de nem a homlokzatba, házáat Pintér pécsi fakereskedő váltotta magához.

A kórus felszereléséhez tartozott 10 pad a zenészek számára és 4 szekrény a zeneszerszámoknak és kottáknak. 1881-ben 13 hegedű, 3 drb. mélyhegedű (viola), 3 drb. gordonka (violoncello), 3 nagybőgő, 8 trombita, 2 uj kürt, két ócska kürt, 2 régi fagott, két régi fuvola, 2 régi oboe, 2 régi harmona, 4 régi pikula, 4 uj pikula, 2 nagy régi rézdob (feszítő készülékkel) alkotta a zenei készletet. A karnagy őrizte e szerek és a szerzők szerint osztályozott kották leltárát.

A néphajóban egy már 1852 előtt beszerzett 15 águ, aranyozott bronz *csillár* függött 30 gyertyára, üvegburákkal. Most a kővágószőlősi plébánia templomban van. Átmérője 2.40 m. volt. A karokat akanthus levelek alkotják; két sorban egymás fölé vannak elhelyezve; egy-egy karból két-két szár nő ki egy-egy üvegburás gyertyatartóval. Volt még egy 6 karu, 12 gyertyára való, 2 m. átmérőjű üvegburás *csillár* is. Ez van Nagymányokon most a plébániatemplomban.

¹⁷ Angster József azt állítja, hogy e domborművek a Mór-kápolna orgonaházáról valók.

A sekrestyeajtó melletti falon 2 pad között egy *fehér érclámpás* függött, mely arra szolgált, hogy az oltárok gyertyáinak meggyújtásához szükséges lángot adja.

A főoltár mellett 2 falikar volt a 6 gyertyára berendezve, a lángot ol-talmazó üvegburákkal felszerelve. 14 db. aranyozott réz falikar 1-1 gyertya-lánggal, üvegburákkal és fényszóró tükörlappal felszerelve, elszórva volt a templomban elhelyezve. Így a sekrestyeajtótól és a Mór-kápolnától keletre a padok felett, a nyugati bejárat kórustartó pillérein és a hajóbeli mellékoltá-rok mögötti pilléreken. Ezekből 10 a faddi templomban, 4 Nagymányokon van. Már 1852-ben a domban voltak.

A déli bejárat nyílt pitvarában, jobbról-balról egy-egy felnőtt embernyi nagyságu homokkő-*angyalszobor* állt, kezeikben a *szenteltviztartó* kagylót tartot-ták. Jelenleg a hajósi templomban van az egyik. Még két szenteltviztartó volt a nyugati bejáratnál a kórus alatt: pécsi feketekék márványoszlopokra helye-zett márvány csészék réztállal.

A sz. Sebestyén oltára mögötti piléren, tehát a diadalív északi pillérébe illesztve volt a székesegyháznak a vatikáni egyházhoz való csatolását (aggre-gatio) jelző vörösmárvány *cimerlap* a pápai tiara és kulcsok faragványával. Leírja Szőnyi „A pécsi püspöki múzeum kőtára“ c. művében 258—259. lapon.

A hívek használatára szolgáló *padok* jobbára tölgyfából, az első és hát-falak mezőiben keresztalaku faragásokkal, lépcsőszerű padlóra helyezve, a temp-lom következő helyein voltak: 3 drb. a keresztoltár mögött keletre, 2 db. az északi mellékhajó fala mentén az északkeleti toronybejárat és a sekrestyeajtó között; 1 db. a déli mellékhajó falánál közel az apsishoz, majd egy db. előrészt (térdeplő nélkül) a délkeleti toronyajtó és a Mór-kápolna ajtaja között, 2 db. (az egyik előrészt nélkül) a fájdt. Szűz és sz. Imre kápolna ajtai között, közben egy gyóntatószék volt a poenentiárius kanonok részére, melynek némely faragvá-nyos részletei aranyozva voltak, s ormán a bűnbánó, térdelő sz. Péter apos-tol szobra a kakassal foglalt helyet. 1 db. pad a Corpus Christi-kápolna bejárata mellett balról és jobbra tőle 4 db. pad. Szent Sebestyén oltára előtt 3 db. s a többi 4 hajóbeli oltár előtt 3—5 db. A padok rendkívül sűrűn ál-lottak és a tereket teljesen betöltötték. A padokból néhányat a tolnai, pellérdi, németbólyi, nagymányoki plébániatemplomokban láthatni. Valamelyik Széchényi gróf 13 darabot és a pécsi szeminárium 22 darabot vett meg, de más hová is szóródtak, sőt más célra is felhasználtattak azóta (lásd a székesegyház me-szesi présházának némely butodarabját).

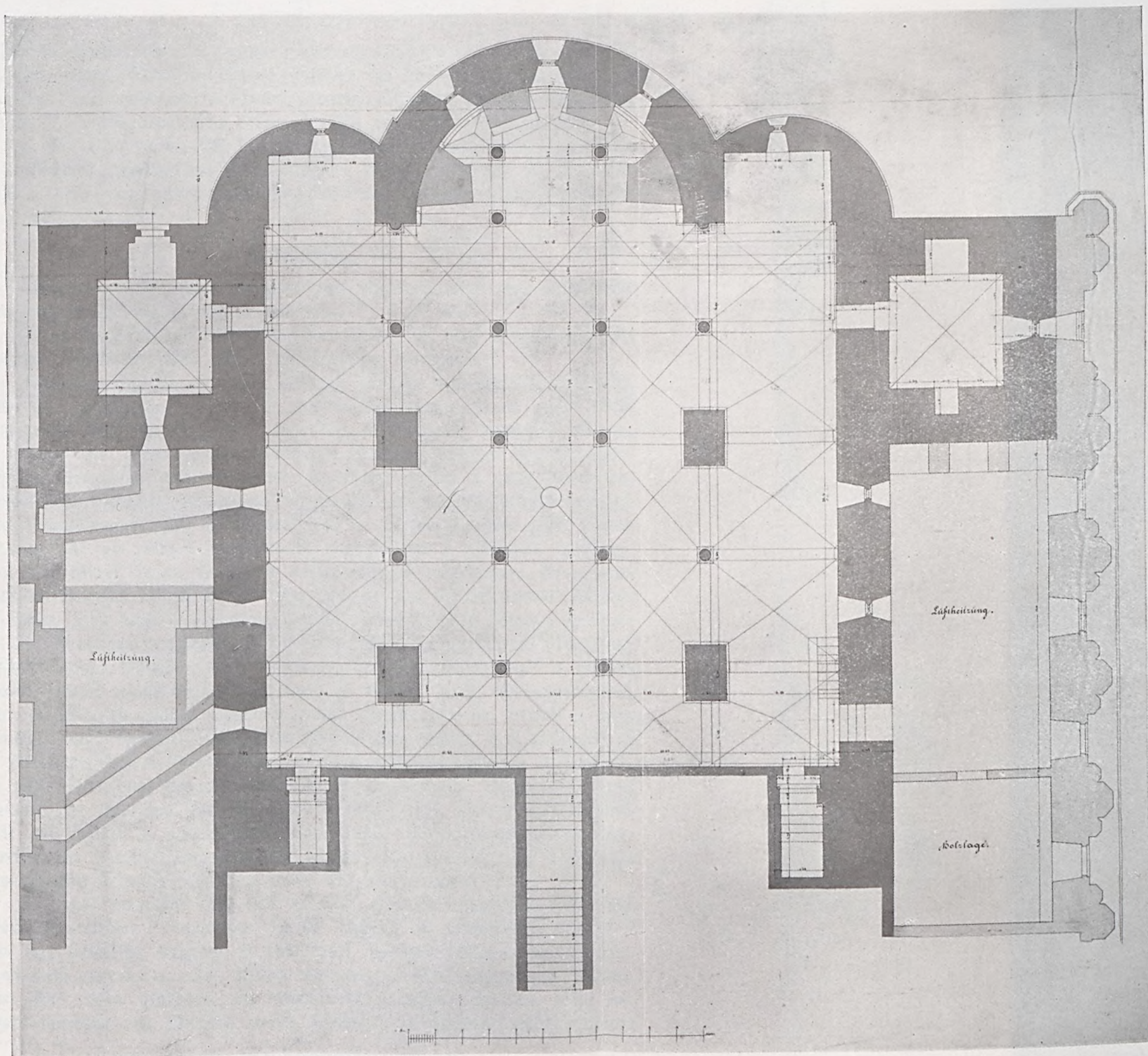
Gyóntatószék az említetten kívül még 1829-ben a szent Imre-kápolna aj-taja mellett jobbról-balról volt egy-egy, és 1881-ben a Corpus-Christi-ká-polna bejáratától balra egy a pad mellett. Utóbbi aranyozott és gazdag fara-gású volt, ormára sz. Magdolna térdelő szobra volt elhelyezve. Talán ez és a fentemlített gyóntatószék van ma a pécsi Notre-Dame-apácák templomában. Egy három fülkés, faragott tölgyfa gyóntatószék a kővágószőlősi plébánia-templomban van most. Aranyozott füzérek, rozetták és medaillonokba fonódó szalagok diszítik (XVI. Lajos-stilus). Szobor nincs rajta.

A sekrestye melletti padokkal szemben *szekrények* voltak felállítva a kar-káplánok és zenészek ruhái és az oltárantipendiumok részére. Az északnyugati toronyajtó mellett szintén szekrény és 1829-ben egy láda állt az ámpolnák számára. Utóbbit az északnyugati toronyban raktározták el később. A Mór-kápolna ajtajától balra szekrény állt a harangozók ruhái számára.

A déli és nyugati kapukon belül, üvegezett *szélfogó szekrények* voltak felállítva már régtől fogva, 1870-ben újították meg őket 5129 forint költségen. Kereteik illetve pilléreik akkor siklói vörös márványból készültek, két oldalajtajuk és felső üvegezésük volt. A délinek ajtaját aranyozott cik rnyák díszítették.

A templom hajóiban, többnyire a padló alatt meglehetősen szűk sír volt.¹⁸ Így a déli mellékhajó nyugati falánál állott Honsbruch Ferenc Bertram gróf nagyszabású síremléke. Leírása Szőnyi „A püspöki múzeum kőtára” c. művében 61–65. lapokon. Az 1881. évi leltár szerint a Honsbruch-emlék mellett állt Heinricus pécsi püspök sírköve, mely 1829-ben még a fájdnál Szűz kápolnájában volt. Épügy találjuk 1881-ben a Georius-emléket a nyugati főkaputól északra, ez még 1829-ben a sz. Imre-kápolnában volt. Nesselrod Ferenc gróf pécsi püspök emlékköve „in choro” volt a dómban. Leírása Szőnyinél i. m. 254. lapon. Pethő József kanonok a Nepom. sz. János oltára előtt (köve leírva Szőnyinél 257. lap), Szemenich Ferenc kanonok a szent Anna oltára előtt Conta Jenő kanonok mellett (Szőnyi 259 és 261. lap), Szalágyi István kanonok a sz. Borbála oltára előtt (Szőnyi 209. lap), Fonyó Sándor kanonok a sz. Sebestyén oltára előtt (Szőnyi 260. lap), Fodor István kanonok a hajó közepén a Flórián oltára felé (Szőnyi 261. lap), Nunkovics György kanonok a sz. Mihály oltára előtt (Szőnyi 261. lap), Domsics Mátyás kanonok a nepom. sz. János oltára előtt (Szőnyi 262. lap), Reinprecht József kanonok a régi sz. György oltár előtt a pillér déli oldalán, vagyis a későbbi Flórián oltár előtt (Szőnyi 262. lap), Kapucsy György kanonok a katakomba lejáratajánál és lábánál Glavinics Sebestyén kanonok (Szőnyi 262. lap), Bakich Gábor kanonok a mai déli katakomba lejáratajánál (Szőnyi 262. lap), Keszthelyi György kanonok a sz. Borbála oltára előtt (Szőnyi 263. lap), ugyanott András László kanonok és Kovárszky Márton kanonok. (Szőnyi 264. és 265. lap), Wittmann József kanonok a főhajó közepén a csillár alatt (Szőnyi 264. lap), Bohuss Imre kanonok a nepom. sz. János oltára előtt (Szőnyi 265. lap), Zsivits Mátyás kanonok Szemenich mellett a sz. Anna oltára előtt (Szőnyi 265. l.), Gutierrez János kanonok a sz. Flórián oltár előtt, (Szőnyi 266. l.), Skerletz Miklós kanonok Reinprechtől keletre, Kapuváry Márton kanonok András és Szalágyi között és Petrovszky József észéki kir. biztos a hajó közepén a két nyugati, mellékoltáros (Anna és Borbála) pillér közt volt eltemetve. (Szőnyi 260., 262. és 264. lapon). Vagyis a sírok elhelyezésében sorokat alkottak. A kryptalejárat előtt északról kezdve: Fonyó, Kapucsy, Nunkovics, a nep. sz. János

¹⁸ 1882-ben 10 koporsót emeltek ki a hajó sirjaiból. A csontokat faládákban gyűjtötték össze s ezeket a székesegyház melletti püspöki és kanonoki sírboltban falázták be. Troll Ferenc kanonok végezte a temetést.

A pécsi székesegyház kryptájának alaprajza 1882 előtt.

Báró Schmidt Frigyes rajza.

és Flórián oltárok pilléreitől nyugatra északról kezdve a sort: Bohuss, Pethő, Domsics, Bakics, Wittmann, Fodor, Gutierrez, az Anna és Borbála oltároktól nyugatra, a sort ismét északtól kezdve: Andrási, Kapuváry, Szalágyi, Kovarszky, Keszthelyi, Zsivics, Szemenich, Conta. A többi az említett helyeken külön.

Czobor Béla szerint 1882 ben a restaurálás megkezdésekor 20 egyháznak és 1 világinak boltozott sirját nyitották fel, később még egy 22.-ik sirt is találtak, amely román diszitő faragványokkal volt kibélelve. (Egyházművészeti lap. 1882.)

5. A krypta.

Alapjában, építésetileg ugyanaz volt akkor is, mint ma. Leírásában tehát csak az eltérésekre terjeszkedem ki.

Főapsisában téglából boltozattámokat falaztak fel, hogy fölötte a szentély apsisban levő főoltár terhe alatt le ne szakadjon a boltozat.

Félkörives bejárata a szentély elejének közepén, a keresztoltár padlózata alatt volt. 18 lépcsőn¹⁹ lehetett itt lejutni egy üveges fa és egy a pécsi szeminárium által megvett, attól 8 lépcsővel lejjebb levő, vasrácsos ajtón át. Az üveges ajtó felett a nyílás félkörívébe lécekkel mezőkre tagozott felülvilágítású üveglak volt beillesztve. A bejárat mellett a néphajóban két fekete (pécsi) márvány oszlopszerű talapzaton homokkőből faragott egy-egy gyertyahordó angyal volt. A talapzat 1.45 m., az angyalszobor 1 m. magas volt. Az 1881. évi leltár 6 gyertyahordó angyalt említ a lejártnál, csak hogy 2–2 a sz. Mihály és sz. Sebestyén oltároknál volt tulajdonkép. Az angyalszobrokat Bartalits Mihály faragta. Egy ilyen szobrot Pécssett Tabakó Károlynál láttam. Jobb karja és szárnyai gipszből vannak jelenleg pótolva, de rossz. Ennek talapzatán látható Bartalits neve. Kettő a nagymányoki (Tolna m.) plebániatemplom főoltára mellett áll jelenleg az eredeti talapzaton.²⁰ A két középkori, oldalsó lejárát melyek ma ismét át vannak adva rendeltetésüknek, akkor faajtókon át csak a kryptából voltak megközelíthetők. Elülről a nagy szentélybe vivő lépcsőzet takarta be őket. A déli bejárat, 1 öl hosszú és 4 láb széles üregében 4 lépcsőn fölfelé haladva, világítás mellett a domborművek egy részét meg lehetett nézni. Az északi lejárátot Henszlmann Imre nyitatta meg 1863-ban. De már előbb is tudtak róla, mert a székesegyház 1829. évi visitája is megemlékezik róla. Tehát közben falazhatták be újra. A megnyitás emlékét kronosztikonos feliratu tábla hirdette, mely Szőnyi „A pécsi püspöki múzeum kőtára“ c. műve 250. lapján van leírva.

A krypta meszelve volt, csak az oltár körül, a főapsisban volt némi festés, nevezetesen a boltozaton három angyal, az evangéliumi oldalon a falon egy keresztet, szögeket, és kalapácsot, Krisztus kinszenvedésének eszközeit tartó angyal s a lecke oldalon egy oszlopot ölelő angyal volt, Baader pécsi festő művei 1803-ból. Az oltárhoz közeli egyik oszlopon pedig két angyal faszobra volt illesztve, a déli nádszálat és szivacsot tartott kezében.

¹⁹ 8 darab homokkőlépcsőt a pécsi ferencrendiek vettek meg.

²⁰ Leírásukat a sz. Mihály oltárnál adtam.

A padlót 1758-ban rakták le kelheimi lapokkal.

A főapsis oltára még 1829-ben fa mensával birt, melynek alján aranyozott faragványokkal diszitett fehér festésű fatábla foglalt helyet. Ha ezt elvették, a nagypénteki szentsír ürege vált láthatóvá a kiszenvedett Krisztus testével. Vörös Mihály őrkanonok koráig az oltárasztal lapjának hátsó részére hosszukás üvegkoporsó volt elhelyezve, melyben szent Faustinus aranyos ruhákba takart teljes csontváza feküdt aranyos takarókon. Lábához a vérét tartalmazó üvegedény volt téve. Az említett őrkanonok a koporsót a sz. Imre kápolna oltárára vitette át. Ma ez ereklye a Mór kápolna oltárának mensája alatt van. Az üvegkoporsó előtt állt a régiségtől elfeketült fa-feszület. Tőle jobbra-balra állt a fájdalmas Szűz és sz. János apostol szinezett fa-szobra. A feszület mögött, a koporsó felett aranyozott bronz fülke volt, melybe nagypénteken a Szentséget állították. Aranyozott sugarak, ezek közt felhők, 4 angyal és több csillag és négy gyertyatartó övezte. A csillagokra nagypénteken lámpásokat szoktak rakni. A mensán még gyertyatartók és a 3 kánontábla állt.

Az 1881. évi leltár szerint a főoltár trinitási fehéres szürke márványból való volt, melyen két gipsz-angyal közt állt a trinitási márványtabernaculum aranyozott rézajtóval. A tabernaculumból 2 darab 2--2 ágú aranyozott rézgyertyatartó kar állt ki. A tabernaculum fölött az említett márványból kereszt állt, rajta aranyozott feszület. A keresttől jobbra-balra 5—5 aranyozott réz karos gyertyatartó foglalt helyet és ezek mögött aranyozott fa sugarak voltak. Ezen kívül az oltárt még 4 darab aranyozott réz gyertyatartó (a 20 frt. értékben), 1 db. hasonló anyagu kánontábla és 2 db. fakeretű kánontábla diszítette. Az oltár alján volt a Krisztus koporsója kőből készült Krisztus-tetemmel.

Az oltár előtt az 1829. évi visita-okmány szerint a boltozatról fehér ércből való öröklámpás csüngött le. Az 1881. évi leltár a főoltár előtt aranyozott réz függő lámpát említ s a középhajó közepén is egyet. A pilléreken fényszóró tükrös, üvegburás, aranyozott réz falikaros lámpás függött.

Az északi mellékapsisban téglából falazott s használaton kívül helyezett oltárasztal volt. Erre volt sz. Magdolna faszobra és 2 püspök-szent mell-szobra állítva. Az oltár mellett a padlóra állítva két nagy, erősen megrongált szobor volt. Hogy kiket ábrázoltak, nem lehetett megtudni.

A déli mellékapsisban ugyancsak falazott oltár állt. Rajta a bold. Szűz szobra, ki jobbájában virágokat, baljában almát tartott. Ez öltöztetett szobor volt: koronáját, ruháit, hajzatát váltogatták. Hamis drágaköveket is raktak rá. Itt is volt még 2 szobor a Szűzé mellett, és a padlón is állt kettő az oltár oldalain. Ez utóbbiakról annyit tudok, hogy zsidó főpapi ruhában voltak. Az 1881. évi leltár már nem emlékezik meg e két mellékapsisoltárról. Az 1829. éviben még szerepelnek.

A délkeleti nagy négyszögű pillér mellett faoltár állt, felszerelve két aranyozott faszoborral és fafeszülettel. A két szobor valószínűleg a megszüntetett mellékapsis-oltárokról került ide. Olajfestésű képe a megostorozott Krisztust ábrázolta. Ez most a bicsérdi (Baranya m.) plébánia templomban van. A fest-

mény méretei: 1.97×1.15 m. Évszáma 1725. Az ülő Krisztust csak egy zöld ágyéktakaró fűdi, oldalt még egy vörös ruhadarab fekszik. Krisztus nyakán kötéll, kezei is össze vannak kötözve. Arc kifejezése megindító. A világítás a képen, de főleg Krisztus testén Riberára emlékeztet. Kiváló mester festette a képet. Felső részére e felirat van felfestve: Ecce homo Dominus Salvator et Iudex noster. A képkeret fából van, sarkán egy-egy virágtárcsa.

Ezzel szemben az északkeleti pillérhez támaszkodott a fehérre festett, sárgaszínű faragványokkal gyéren diszített fa-szószék.

Az oszlopok közötti hajókban, a középsőtől jobbra és balra összesen 12 pad volt. Ezek mögött a déli oldalon szekrény állt a szentelt olajok számára, vele szemközt pedig egy vasalt láda, melyben egykoron a székesegyház készpénzét őrizték.

A krypta északi falán ugyanott, a hol ma, volt az ajtó az északkeleti torony legalsó helyiségébe és innen két falépcsőn a sekrestye alatti souterrain helyiségbe lehetett jutni, hol a sekrestyét fűtő kályha volt felállítva és itt tartották a halálfejjel és karcsonókkal és aranyozott feszületű és talpu fakereszttel diszített, nagy Castrum doloris-t (Requiemeknél koporsó-alkotmány). A déli falon pedig szintén a mai helyen a délkeleti torony alsó szintjébe vezető ajtó volt. Itt tartották a lámpásokhoz való olajat, innen nyugat felé falazott lépcsők a Mór-kápolna alatti souterrainbe vezettek hol a kápolnát fűtő kályha állt és 1864-ig az előbb említett Castrum doloris-hoz tartozó régi gyertyatartók, az ujakat (1864.) az északnyugati torony földszintjén tartották. E feketére festett fagyertyatartók közül hat darab a nagy-bicsérdi (Baranya m.) plébániatemplomban van most. Kettő 1.52 m., kettő 1.24 m., kettő 1.10 m. magas. Stílusban egyeznek. Lábaik volutákban végződnek s végig szépen faragott leveles diszitményekkel vannak kialakítva. Körvonalaik változatosak. Renaissance-elemekből gazdagon stilizáltak.

6. A fájdalmas Szűz kápolnája.

Ma Jézus sz. szive-kápolnája. Történetére vonatkozólag (Brüstle, *Recensio Cleri Qu. Eccles. I. 43.*) annyit tudunk, hogy eredetileg keresztelő szent János tiszteletére volt szentelve. Alapításának korát nem ismerjük. Nem valószínű, hogy még a XIV. századba nyulik vissza. Sőt a Koller, *Prolegomena in historiam episcopatus Quinque-ecclesiensis* című mű VII. képtábláján látható késői gótikus ablakok alapján a XV. századra, lehet, hogy helyesen annak is végére tehetjük. 1788-ig elhanyagolt állapotban volt. Ekkor készült új oltára kőből, 2600 forinton, melyet 1882-ben Pécs városa vett meg, a sz. Ágostonról nevezett pécs-budai külvárosi plébániatemplom számára.

Jónás József őrkanonok († 1870.) 1866-ban részben a saját költségén (1000 frt.), részben a székesegyházén (2400 frt.), kifestette és 6 olajfestménnyel diszította, melyek a boldogságos Szűz fájdalmait ábrázolták. Ugyancsak ő alapítványt tett le, hogy minden szombaton itt szentmisét mondjanak.

Ajtónyílását vörös piszkei márványkeret, ormán kagylós, oldalán volutás levéldiszes faragványokkal (rococo) övezte. Ez ma a pécsi papnevelő inté-

zet belső kapuját alkotja. Ezt, és a sz. Imre és Corpus Christi-kápolna vele egyező vörös márvány ajtó keretét Gianone Péter pécsi kőfaragómester, készíttette 1793-ban 855 forintért. 5 m. magasak, 2.50 m. szélesek, az ajtónyílások 2.35×1.59 m. méretűek. Utóbbi két márvány kapuzat jelenleg a székesegyházi plébániaépület fakamarájában raktározva van. A szóban forgó ajtónyílásnak a kápolnába néző, belső felét többszörösen profilált kőkeret övezte. Ez volt valamikor a dóm román periodusában az északi mellékhajó kijárata, mert akkor még a kápolnák nem voltak meg.

Méretei a mai kápolnával nem egészen egyeztek, rövidebb volt a sz. Imre-kápolna felé, vagyis csak 3 öl 5 láb, szélessége 3 öl, magassága 4 öl, vagyis 7.39 m. hosszú, 5.90 m. széles és 8.75 m. magas volt. Plafondja donga boltozat volt, melybe a kápolnát világító két ablak felett és szemben pendentül két-két háromszögű bevágás (Zwickelkappe) nyult bele. E boltozati alakzat lényegében rokon a főhajó volt, késői gótikus holtozatával. A kápolna 1788. évi átalakításakor tűnhettek el a gótikus eredetet igazoló részletek, mint az esetleges konzolok, talán még a bordák is. A padló fehér kő (kelheimi lapok) volt.

1867. márc. 14-én Jónás őrkanonok felhatalmazást kért a káptalantól a kápolna padlójának kőmozaikkal való kirakására és a sajátjából 500 forintot tett le a kápolna és kövezetének fentartására. A káptalan ugyan elfogadta az indítványt, de hogy megvalósult-e, nem tudom.

A kápolna fentemlített kifestését Atzker József bécsi festő teljesítette. A nagybicsérdi (Baranya m.) plébániatemplom Atzker-féle falfestményei után ítélve nem lehettek nagyon kiválóak. Atzker ugyanis a falon a lokális színeket, főleg a vöröst és kéket a draperiákban nagy foltok gyanánt alkalmazza, melyeket nem bont meg fény és árnyékjáték és reflexszin. S azért nagyon nyersen hatnak. A festmények tárgya a szenvedő Krisztus és Mária volt. (Várady, Baranya multja és jelenje. I. 438.). Fivérével Károlytól való volt az említett 6 olajfestmény, melyek az oltár jobb és balfelén voltak felakasztva, aranyozott fakeretben. Alattuk két darab két-két águ aranyozott réz gyertyatartó kar volt. Az egész festési munka 4000 forintra volt praeliminálva nyomtatványokkal együtt. Nyomtatványok alatt egy kis könyvecskét kell érteni, melyben a 6 festmény rézmetszetű reprodukciója foglaltatott és ájtatosságok a fájdalmas Szűzhez. E könyvecske, melynek szerzőjét és címét elfelejtettem, 16 évvel ezelőtt a kezemben volt, de most nem tudtam előteremteni és így a festményeket mind nem tudom leírni.

Egyik a székesegyházi énekiskola ebédlőjében van. A *12 éves Jézus a templomban az írástudók között*. 2.50×1.40 m. félköríves alaku. Két oszlop és egy ajtó iv által alkotott felhős egész háttér előtt áll a kis Jézus vörös, bokáig érő tunikában, mely derekán át van kötve. Jobb keze mutató ujjával felfelé mutat, oda irányul tekintete is, bal kezével lefelé utal. A háttérből jobbra feléje közelít a fehér fejkendős, vörös tunicás, kék köpenyes Sz. Mária, ki Jézus felé tárja ki karjait. Mögötte sz. József körszakállas feje látszik. Mária előtt, a kép jobb alsó sarkában ül egy öreg farizeus és könyvbe ír, a

bal sarokban Jézusra néző, jobbjaival könyöklő, ölében könyvet tartó másik irástudó. Mögötte még négy van. Egyik Jézusra mutat, a másik bal kezét homlokához emeli, a harmadik egész közletről nézi Jézust és a negyedik alak tűnődő kifejezésű turbános feje látszik.

A másik a szeminárium egyik tantermében: *Krisztus temetése*. A méretek egyeznek az előbbiével. Két vörös ruhába öltözött öreg férfi viszi a fehér kendővel övezett Krisztus-holttestet. Ezek mögött en face van Szűz Mária, fejét is elfedő kék köpenyben. Isteni fia felé tárja ki karjait, a fájdalom kifejezésével arcán. A nézőtől balra Szűz Mária mellett áll a zöld tunicás ifjúi szent János, jobbra tőle a kibontott szőke haju, sárga tunicás Magdolna, kezében illatszeres edényével. A jelenetet hátul elzárja a sziklás sirüreg.

A harmadik a pécsi püspöki palotában van. Tárnya: *a szent család menekülése Egyiptomba*. A kék köpenyes Szűz Mária a számaron ülve, ölében tartja a kis fehér ruhával félig betakart Jézus-csecsemőt. Mellettük megy szent József. Kőrszakállas javakorbelt férfi. Kalap a fején. Jobb kezével az utirányba mutat, bal vállán botot hord. Felettük egy fehér ruhás angyal lebeg és vörös ruhával sátozt borít a szentcsalád fölé. Balra egy fatörzs. Jobbra egy sziklás hegy. Az égen néhány csillag.

E képeket általában a nyugodt klasszicizáló rajz jellemzi, mit az Atzker-testvérek a bécsi Rahl-iskolában sajátítottak el. A fejtipusok különösen az öregebb alakokéi a renaissance hagyományait követik. A kompozíciók szigorúan szabályosak. A szinezés tekintetében általános barna galeriatónus húzódik végig rajtuk. A lokális színek, főleg a ruhákon meglehetősen élénkek, de mégis ellensúlyozottak, nem úgy mint Atzker József falképein.

Az előttem ismeretlen helyre került többi három képnek tárgya valószínűleg a következő volt: Simeon jövendölése. Krisztus keresztjét hordva találkozik édes anyjával. Krisztus a keresztfán. A Pieta: A holt Krisztus Sz. Mária ölében, mely a hetedik kép szokott lenni Szűz Mária fájdalmainak sorozatában, — az oltár gipszcsoportjában volt kifejezve.

A kápolna oltára, mely a kápolna északi fala előtt, ma pedig a pécs-budai külvárosi Ágoston-plébániatemplom északi kápolna-fülkéjében van felállítva, sötétbarna, szomorú színű baranyamegyei márványból készült. Felépítése a székesegyház e korbelt összes oltárainak típusa szerint alakult. Koporsó alakú mensa. Felette két-két, kanellált törzsű, korinthusi oszlop jobbról-balról, melyeknek fejei és lábazatai aranyozott bronzból valók. Beljebb két korinthusi pillaszter szegélyezi a hátfalat. Az oszlopokon és pillasztereken nyugszik az ismert klasszikus tagozatu konzolsoros, közepén megszakadó architrav, melyen egykor két siró gipszangyalszobor ült: egyik töviskoronát, a másik három szegtet tartott a kezében. Az egészet koronázza egy félköríves feltét, mely alakban egyezik a főpárkánnyal. Az oszlopközben középpütt a fájdalmas Szűz ölében tartja a kiszenvedett Krisztust. Gipsz szobor csoport, fehérre befestve, felette a hátfalon egy kereszt és e felett sugaras sziv stuccóból. Oldalvást jobb és bal felől, az oszlopokon kívül egy-egy gipsz(?)szobor: egyik sz. János apostol, másik sz. Magdolna. A szobrok mestere ismeretlen.

A feszület, 4 gyertyatartó és kánontáblák aranyozott bronzból voltak és a leírások szép műveknek dicsérik őket.

Az oltár privilegizált volt (bucsunyerő). Ezt jelezte az evangéliumi oldalon álló szobor lábánál a pápai okmány, keretbe foglalva.

Az oltár mindkét oldalán magasan a falon függtek az üvegszekrénykéek „anathémák“, votívtárgyak elhelyezésére.

Pad kettő volt a kápolnában.

A nyugati falhoz támasztva egymás mellett volt Radonay Mátyás és Henricus pécsi püspökök siremléke még 1829-ben. Az 1881. évi leltár szerint Henricus köve a Honsbruch-émlék mellett állt a nyugati főkaputól délre. Az áthozatal idejét nem ismerem. Ezekről részletesen Szőnyi „A pécsi püspöki múzeum kötára“ c. műve 249. és 244. és köv. lapjain.

7. Szent Imre kápolnája.

Ma Szűz Mária-kápolna. Az északnyugati torony és a fájdalmas Szűz kápolnája között fekszik.

A kápolnát egy ott befalazott emléktábla szerint (Leírása Szőnyinél „A pécsi püspöki múzeum kötára“ 255. lapon) Bohuss Imre pécsi kanonok hozta rendbe 1739-ben.

Csausz István örkanonoksága alatt (Csauszra, v. ö. Brüsztle, Recensio I. 625. örkanonok volt 1833. márc. 30 óta 1844-ig.) 1833-ban nyerte hússzínű, (világos szürke?) fekete tabernaculumos trinitási (Baranya m.) márványoltárát, még 1829-ben csak faoltára volt. Az oltárt Pécs városa vette meg, de hogy mi történt vele, hitelesen kideríteni nem sikerült. Állítólag a pécsi Minden-szentek templomba szánták, ott is feküdtek egy ideig darabjai, de később valamelyik pécsi kőfaragóhoz került.

Vörös Mihály örkanonok a kápolnát 1859-ben kifestette, új padokat állíttatott bele és szent Faustinus vértanu csontvázát az eredeti üvegkoporsóban az oltárra helyeztette (Brüsztle, Recensio I. 44), mint fentebb a katakomba leírásánál láttuk. Ekkor szüntethették meg az oltár tabernaculumát. Az 1881. évi leltárban külön fel van említve, hogy nincs tabernaculum és annak helyén van sz. Faustinus ereklyéje. A vértanu tetemeit Eszterházy Pál László pécsi püspök hozta magával Rómából 1781. május 29 én.

Az oltár mensája alatt volt elhelyezve üvegborítékban szent Vince vértanu koponya csontereklyéje néhány más csontrészzel, melyet Cienfuegos Alvarez pécsi püspök küldött Rómából Pécsre 1738-ban. Ideiglenesen a Mindenszentek templomában volt elhelyeze. Innen hozta át 1738. május 28-án ünnepélyes körmenettel Berényi Zsigmond gróf püspök.

Esztergomi vörös márványkeretű egyszerű faajtó vezetett be a kápolnába.

Méretei nem egyeztek a mostani kápolnával, hosszabb volt a fáj. Szűz-kápolnája felé, összesen 10 öl (19.35 m.), Szélessége keleti felén 5.83 m, nyugati felén 5.645 m., magassága 4 öl (8.75 m.) volt. Plafondja donga boltozat, melyet egy hevederív kötött át. 4 ablakának megfelelőleg 4 háromszögű

bevágás törte át a dongát északról és ezekkel egyezően 4 délről. Szentélye vasráccsal volt a kápolna többi részétől elválasztva.

Márványoltára a rendes négy oszlopos típus. 4 db. aranyozott rézgyertyatartó és 3 db. kánontábla díszítette ezt is. A gyertyatartók mögött szent István magyar király kerek, olajfestésű képe volt aranyozott fakeretben. Hol-létét nem ismerem. Az oszlopokra boruló párkányzat tetején két angyalszobor (gipsz?) közt a magyar korona és két váza foglalt helyet. (Gipszek?)

Az oltárkép, mely szent Imre herceget ábrázoló olajfestmény, jelenleg a székesegyház ruhatárában van. Mathai Gábor, a drezdai kir. festőakadémia igazgatójának műve. Haas Mihály a Danilik-féle Emlékkönyvben (1852) Bohuss Imrének, az Imre-kápolnát restauráló kanonoknak tulajdonítja a kép megrendelését, a mi valószínűleg megfelel az igazságnak. A félköríves alaku, 3.00×1.76 m. méretű vásznat 0.075 m. széles, tojás tagos aranyozott fakeret övezi és most 2 helyen ki van lyukasztva. Szent Imre szembe néző álló alakban van ábrázolva. Bal kezében liliomot tart, jobb keze asztalkára helyezett Madonnaképes, nyitott könyvön nyugszik. Jobbra tőle angyalfejes konzolos asztalkán edény áll, melyből liliomvirág emelkedik ki. Ez edény oldalára festette a művész szignaturáját. „Gabriel Matthei 1741.“ A szakáll és bajusztalan, hosszú hajú szent ruhája magyaros vörös zeke, zsinórdíszes szűk vörös nadrág és hermelines palást. Drágakövekkel díszített övén görbe kard lóg. A háttérben egy kis alakokkal festett jelenetet látunk: boldog Mórt hét csókkal illeti sz. Imre herceg. Sz. István király lovon ülve nézi őket. Bencés szerzetesek és az udvari hadfi-kiséret asszisztálnak nekik. Néhány, fa látható a tájképből. — A szent feje felett felhők közül három angyalfej kandikál ki.

E kápolnában állt az a keresztelőkút még 1829-ben, mely most a Corpus Christi-kápolna disze, még pedig az oltár lecke oldalán. De 1882. előtt szintén a Corpus Christi kápolnában találjuk a baptisteriumot. Hogy mikor vitték át innen, nem tudom. Valószínűleg Csasz örkanonoksága idején a kápolna restaurációjakor.

A keresztelőkút mellett ezidőben asztal állt, tetején szekrénykével a kereszteléshez szükséges szerelvények befogadására és a kereszteltek anyakönyvi bejegyzésére. A szekrényke ajtajára keresztelő szent János képe volt festve. E környéken foglalt helyet a kerek, fedeles, vassal abroncsolt fadézsza a szentelt víznek.

A két hosszfal mentén 2-2 pad huzódott s ezek közt egy gerendaállvány, melyre a szentelendő harangokat tették. — Az oltár evangéliumi oldalán faragott, itt-ott aranyozott gyóntatószék foglalt helyet; ormán a jó Pásztor szobra állt.

A nyugati rövidebb fal előtt három pad volt és az 1829. évi visita-okmány szerint ezek gátolták Georius püspök falhoz támasztott sirkövének meg szemlélését. E kő az 1881. évi leltár szerint ekkor a nyugati templomkaputól északra eső falrész elé volt állítva. Hogy mikor hozták ide a sz. Imre kápolnából, nem sikerült megállapítani. E sirkő le van írva Szőnyi „A püspöki múzeum kőtára“ c. műve 238—241. lapjain, de ott hibásan Grociusnak van

olvasva a Georius (Georgius) név. Ugyancsak itt volt eltemetve *Ország* András, felszentelt püspök († 1788), kinek 1889-ben felhontott sírjában egy mellkeresztet, gyűrűt és egy közönséges keresztet találtak. A sírkő leírása Szőnyi i. műve 255. lapján. Továbbá itt volt eltemetve *Beniczky* Károly pécsi kanonok. Sirköve Szőnyinél 258. lapon van leírva.

8. A Corpus Christi kápolnája.

A székesegyház restaurációja előtt is ez volt a plébániai kápolna. Két lépcsővel alacsonyabban feküdt a templomhajók padlójánál. Vörös esztergomi márványkeretű egyszerű faajtóval zárták. Nagysága a mai. Magassága 4 öl volt.

Plafondja téglaboltozat volt, melyet 3 hevederiv 4 cikkelyre osztott. A cikkelyek cseh-boltmezőket alkottak, melyeket *Dorfmeister István* falképei diszítették. És pedig a keleti, az oltárhoz legközelebbi boltmezőben egy női alakkal a hit volt ábrázolva. Jobbjában kelyhet tartott, melyből a szent ostya emelkedett ki, baljával keresztet ölelt. Angyalok vették körül. Nyugat felé a szomszédos boltmezőben Krisztus Emmausban a két tanítvánnyal volt látható, a mint ezek fölismerik a mestert a kenyértörésben. A harmadikban Ábrahám és Melchisedech találkozása és a negyedikben az orgonakórus felett zenélő angyalok csoportja. Az oltárhoz közeli északi falrészén Mózes a húsvéti bárány evése közben, megfelelőleg a déli oldalfalon Mózes a mannagyűjtő zsidók közt festette meg a művész. Utóbbi képen volt e jelzet: „Pinxit Stephanus Dorfmeister e caes. R. Vindobon. Academia 1786.“ A képeken kívül eső falrészek plasztikus architektonikus diszitményekkel voltak befestve. Ugy gondolom, stílusuk hasonlíthatott a mesternek a szigetvári templomban látható diszitményeihez.

A kápolna padlója fehér kő volt, kelheimi lapok.

A kápolna főekessége a *Szakmáry-féle oltár*. Az oltár a restauráció előtt ugyanott állt, a hol most van: a kápolna keleti falához támasztva. Leírásában eltekinthetek a legtöbb részlettől, mert nagy egészében az oltár úgy maradt, a mint volt. Csak az eltéréseket jelzem. A két pilaszter közötti rész, a körív nem volt egészen felvíve a pilaszterfejekre nyugvó architravig, hanem egy márvány gerenda volt közbe iktatva, a mi nyilvánvalóan a 18. századbeli összeállító értelmetlenségére vall. Az angyalok közé egy külön, aranyozott tabernaculum volt beillesztve, mely a falsíkból erősen előreszökkent és barokkos formáival, de elhelyezésénél fogva is az oltár tiszta renaissance-stílusával és a művészi kompozíció követelményeivel hangos ellentétben volt. Négy korinthusi oszlop szegélyezte ezt a betoldott tabernaculumot. Az oszlopok hordták a többszörösen tagolt, fogsoros párkányzatot és a volutás gerincű tetőzetet, melynek csucsára a hétpecsés könyv fölött a Bárány volt elhelyezve. Az oltár feszület (fekete fa) szervesen emelkedett ki a párkányzattól és az Agnus Dei-ig felnyulott. Az oszlopfejek környékén pedig négy gyertyatartó kar tolakodott ki és metszette kellemetlenül a tabernaculum felső

Zélesny K. felvétele.

A Szakmár-oltár 1882 előtti állapotában.

részét. Az oszlopok közt szorongott a szekrény, melynek félköríves ajtaján az „utolsó vacsora“ jelenete aranyozott barokk domborműben volt látható: fenn két felé választott függöny közéből lámpás csüngött le a helyszűke miatt erősen központositva komponált csoport fölé. E tabernaculum jelenleg a nagymányoki (Tolna megye) irgalmas nővérek zárdájának kápolnájában az oltárra van állítva.

Érdekes, hogy nem elégedtek meg az oltár főnséges építményével, hanem jobbra-balra még a pilasztereinek gyarló utánzataiból alakított kulisszát toldottak hozzá. Bizonyára azért, hogy a fal tele legyen építészeti tagozással. Ez a silány toldás azonban célját el nem érte. Hol maradtak a pilaszter fejek akanthusleveleinek finom metszéseitől s az oroslánok pompás silhouettjétől ezek az utánképzések? Durvák, esetlenek voltak s csodálom, hogy el tudták viselni a nemzedékek a művészi és mesterember munka ezt a sértő egymásmellettiségét, az utánzás kegyeletlen kegyetlenségét. De ez még nem elég! Az oltárfelépítmény csucsára 3 gipsz gyermekangyalt raktak. A legmagasabban álló középső a törvény-táblákat, a jobbfelüli aranyozott tulokfejet²¹ és a bal felüli kigyóval övezett, aranyozott keresztet tartott. Az oltár oldalaira pedig aranyozott érc füstölőket lóbáló, ifjúi korbelti angyalok kerültek szintén gipszből.

Az oltárasztalon még 6 nagyarányu és 4 kisebb aranyozott bronzgyertyatartó (azok 50, ezek 20 forintba vannak darabonként felbecsülve a leltárakban) és 3 hasonló anyagu kánontábla állott. A kisebb gyertyatartók az irgalmas nővérek nagymányoki zárdájának kápolnájában voltak az oltáron, de most nem láthatók. Ezek a régiek hiradása szerint igen szép öntések voltak.

Az oltár előtt a mennyezetről kis, aranyozott bronz öröklámpa függött le, melynek leltári értéke 21 forint volt.

Közel az oltárhoz, az evangélium oldalán (északra) alacsony, elmozdítható fa-szószék állott, melyet vörös márványozás és néhány aranyos faragott füzér díszített.

Az északi falon, a szószékhez közel függött az utolsó vacsorát ábrázoló olajfestmény aranyos fakeretben. Állítólag szintén Dorfmeiszter műve. Jelenleg a pécsi papnevelde ebédlőjében függ. 2.50 m. magas, 1.58 m. széles. Alul egy félkörív van belőle kivágva, fölül két hajlás után kerek. Vásznonra van festve. Két oszlopos, függönnyel díszített szobában áll a fehér abroszos asztal, melynek hátsó vonala mentén vannak csoportositva Krisztus és az apostolok közül tíz. Hátuk mögött egy gyertyát tartó alak és egy ételfelhordó van. Az asztal elülső részén csak egy apostol és Judás ül, ki sötétben előre néz, jobb keze az asztalon nyugszik s villát fog, balkezében a pénzes zacskó. Az előtér ürességét egy a lábmosáshoz való ércedény és jobbra kis polcon egy tál enyhíti. A csoport igen mozgalmas lelkiállapotokat tüntet fel. Krisztus balkezében a kenyeret tartja, jobb kezével az áldás szavait kíséri. Mellén fekszik szent János. Balra Péter tekint kérdőleg az Ur felé. Jobbról-balról azután

²¹ Talán azt az aranyozott bronz fejet, mely most a Ruepprecht, pécsi harangöntő cég ajándékából a pécsi püspöki könyvtárban van.

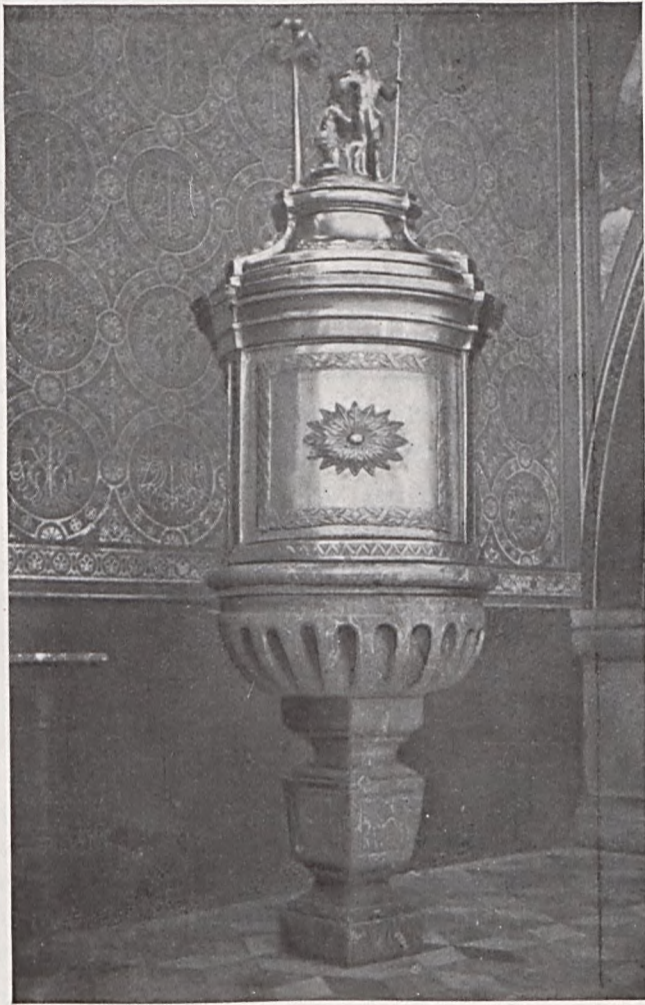
a többi apostol ül és élénken gesztikulál. Az asztalon Krisztus előtt egy táblán a husvétii bárány. Felülről egy többágu gyertyatartóról özönlik le a világitás a jelenetre és hatásos fény- és árnyékjátékot idéz elő. Az egész szélesen van festve, (talán átfestve?) a színek meglehetősen felolvadnak egy általános barna tónusban. A kép fölé volt írva: „Sacrum convivium“ és alább: In pace in idipsum dormiam et requiescam“. Ennek magyarázata az, hogy itt rendelt magának sírhelyet *Eszterházy László gróf* pécsi püspök és 1799-ben itt is temették el, de emlékművet nem állítottak porai fölé.

Az ellenkező déli falhoz volt illesztve *Klimó György* pécsi püspök (1751—1777) epitáfiuma fehér márványból. Sartori József által 1782-ben 1000 forintért faragott ovális alaku domboru mellképét két géniusz tartotta, kiknek egyike tükröt fordított feléje. Alatta volt a feliratos fehér márványkő, mely két részből állt. Az alsó 1 m. széles, 0,555 m. magas; a felső 1,75 m. magas, 0,895 m. széles. Az alsót lapos keret övezi, mely által alkotott mezőben a püspök cimere: a foszladékkal körülvelt pajzsot balról jobbra harántosan eső pólya metszi, ezen egy nyilvessző. A szalag alkotta két mezőben lilium és rózsza van. A pajzs felett láncocskán függő kereszttel diszitett rostélyos és szárnyas sisak van, felette egy hatágu csillag. Az egészet fedi a 12 bojtos püspöki kalap. Balról az érseki kereszt, jobbról a pásztorbot áll ki a pajzs alól, melyet alul az érseki pallium övez. Felső része az emléknek a felirati tábla. A lapból még egy lap emelkedik ki, alsó részén két cseppes (mutuli) párkánnyal. Felső részébe egy végein gömböcskével diszitett keresztet övező babérfüzér van befonva, mely két oldalt lecsüng. A táblára be van vésve nagybetűkkel: „Georgius Klimó Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Quinque-Ecclesiarum Baraniensis Tolnensis Valconensis Perpetuus Supremus Comes. Augg. Principibus a Sanctoribus Consiliis Solis meritis ad praecipuam in utraque republica auctoritatem evector, fidei puritate Ecclesiae libertate defensis disciplina in cléro instaurata sacri pallii et praeferendae crucis praerogativa pro se et successoribus Episcopis a Benedicto P. XIV. impetratis, Scientiis excultis prima in Hungaria Bibliotheca publica condita aliisque rebus gestis clarissimus obiit anno MDCCCLXXVII. VI. Nonas Maii aetatis LXVIII. Episcopatus XXVI. Sepultus est Quinque-Ecclesiis ad latus meridionale basilicae S. Petri Principis Apostolorum in sacello contiguo S. S. Corporis Christi iuxta cornu epistolae.“ Ezek most a két géniusz kivételével, melyek nyomtalanul eltűntek, a pécsi püspöki muzeumban vannak. (Lásd még Szőnyi „A püsp. muzeum kőtára“ 251. lapon).

A Klimóemlék mellett egy kis asztalszekrény a credentiát, miseszereplvényállványt alkotta.

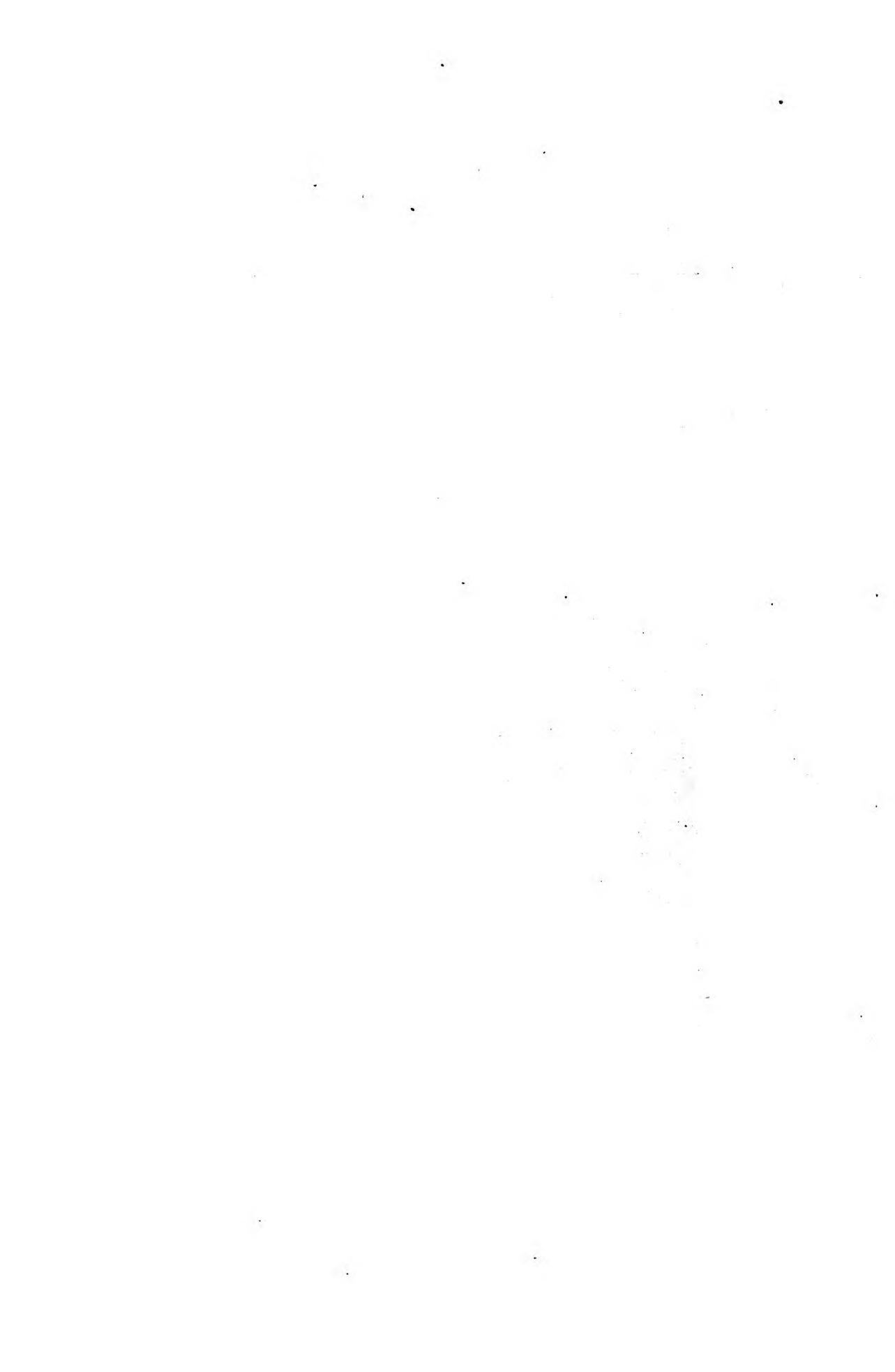
A kápolna egy lépcsővel magasabb szentélyét a hajójától vas rácsos korlát választotta el.

A hajóban az északi fal előtt 4, a déli előtt 6 pad volt. Az északi padsornak az ajtónál levő végén a falhoz volt támasztva *Alsáni Bálint*, (+ 1408) pécsi bibornok püspök mészkő siremléke, mely jelenleg a pécsi püspöki

Ifj. Wessely Antal felvétele.

A pécsi székesegyház keresztelőkútja.

múzeumban van. Részletes leírása olvasható dr. Szőnyi Ottó „A pécsi püspöki múzeum kőtára“ c. művében a 241 és köv. lapokon.

Ezzel szemben a déli falhoz volt támasztva *gróf Berényi Zsigmond* pécsi püspök sírköve, melynek feliratát részben a pad elfödte. Ugyancsak a püsp. múzeumban van most. (V. ö. Szőnyi i. művét 250. lapon)

A jelenleg ott álló *keresztelőkút*, mely még 1829-ben a sz. Imre-kápolnában volt, 1882 előtt már a kápolna szentélyében a leckeoldalon állott Brüsztle, Recensio Cleri Qu. Eccles. I. 44. lap szerint, de hogy mikor helyezték át, nem tudom, talán Csasz örkanonoksága idején. A keresztelő kut különben Aichinger pécsi aranyműves érdemes műve. Készítette 1795-ben 850 forintért. 1 m. magas zöldesszürke siklósi márvány talapzaton, mely baluszteren álló kagylószerű medencét alkot, van az aranyozott réz felépítmény. Ez hengeralku s három függélyes lécz három mezőre osztja, melyeket szalaggal átkötött indakeret övez és közepükön egy-egy rozetta van. A henger felett párkányzat fut körül s erre borul a függélyes lécek folytatásaké alkalmazott, pántokkal három mezőre osztott, vajt idomu, levélfüzéres, asztragalos fődél. Ezen van Krisztus kereszteltetésének jelenete kis szobrokban ábrázolva. Krisztus térdelve fogadja fejére a sz. János jobbkezeiben tartott kagylóból a vizet. János balkezeiben keresztet botot tart. Hátuk mögött egy pálmafa. Mindez szintén aranyozott rézből van kiverve. E felső rész 1.40 m. magas.

A kápolna északnyugati sarkában Vogl Mihály pécsi mester által 1817-ben készített kő csigalépcső vezetett az orgonakarzatra, melyen egy kis 8 változatú, pedál nélküli orgona állt, mely jelenleg Kölkeden van, hol Lesnyik pécsi orgona-építő állította fel, ki azt a restaurációkor megvette. A kórusról a csigalépcső folytatásában a kápolna plafondja fölé és a délnyugati toronyba lehetett jutni. A kórus alatt vasajtón át a torony földszintjéből alakított sekrestyébe nyílt a bejárás. Ennek északi falánál a ma is ott levő diófa rococoszekrény állott, ormán a feszülettel. Az ajtótól jobbra-balra egy-egy diófa térdeplő. Egyiken az angyal által az olajfák hegyén megerősített Üdvözítőt, a másikon a fájdalmas Szűzet ábrázoló olajfestmény volt. A sekrestyefelszerelés tárgyai közül megemlítem még a szentséges körmenetekre szolgáló baldachint, két lámpást, 2 temetési keresztet, a mosdó készüléket, alján zöld posztóval borított harmadik térdeplőt, karosszéket és fogast.

A sekrestye nyugati falába illesztett vasajtó a püspöki székház felé nyújtott kijárást.

9. A Maurus kápolna.

Azelőtt szent András apostol tiszteletére volt szentelve.

Cimét 1849-ben cserélte fel, mikor Scitovszky János pécsi püspök boldog Maurus, néhai pécsi püspök kultuszát vezette be a pécsi egyházmegyébe a pápa engedélyével. Hosszusági és szélességi méretei a maiak, magassága 4 öl volt.

Tölgyfa szárnyakkal és felülvilágítóval felszerelt ajtónyílását siklósi szürke

márványkeret vette körül.²² Az ajtószárra csöngettyű volt illesztve, 4 ablak adta világitását. Padlója kő volt.

Oltárát Vogl Mihály pécsi kőfaragómester készítette 1818-ban, 100 forintért.

Az oltár fekete és szürke márvány koporsóalakú mensáján tabernaculum állott, aranyozott faajtaján az utolsó vacsorát ábrázoló dombormű, a tabernaculumra állítva a fekete fafeszület, a Krisztus-corporis fehérre volt festve. Az oltár 4 gyertyatartója fából volt faragva és beezüstözve, az ugyancsak fából faragott kánontábla-keretek pedig bearanyozva. Az 1881. évi Gaál László-féle leltár már aranyozott bronz tabernaculumot, a tabernaculum mellett két aranyos szárnyú térdelő angyalt, 4 darab II. osztályú (á 20 forint értékű) aranyozott rézgyertyatartót, és 3 darab aranyozott rézkeretű kánontáblát sorol fel. Az előbbi fatárgyak tehát a negyvenes évek előtti állapotot tüntették fel. A valóságban a tabernaculum dohánysárga márvány, melyet fekete oszlopocskák díszítenek. Csak az ajtaja aranyozott bronz. Ezen szép dombormű: a Genezáreth tava, balra sziklák, jobbról közel a parthoz hajócska, melyből Péter apostol lép ki meghajolva. Feléje fordul az Ur, kezét fölemeli, mintha mondaná: „Legeltesd juhaimat“. A felhők közül angyalfejek mosolyognak le.

A felépítmény négy fehér és piros ereztű fekete márványtörzszű aranyozott korinthusi fejű oszlopból, ezeken fekvő alacsony háromszögű, hasonló márvány oromból áll. 1849-ben helyezték el az oltár oszlopai közé boldog Maurus pécsi püspöknek Boross János által olajba festett képét aranyozott fakeretben, mely most a mohács-szigeti püspöki puszta temetőkápolnájában oltárkép.

Boldog Maurus püspök ősz, hosszú szakállas alak gyanánt volt ábrázolva, ki sentimentálisan néz az ég felé. Jobb kezének két ujját áldásra emeli, bal kezével a székesegyház modelljére mutat, mely egy asztalon állt, rajta még két könyv, s ezeken püspöksüveg. Oldalt állt a pástortorbot. A szent püspök virágdiszítésű fehér pluvialéba, karingbe, a gomblyukainál vörösen kivarrt ujkori reverendába volt öltöztetve. A szent fölött sárga párákban három gyermekangyal lebegett. Kettő kék, a harmadik zöld övvel volt átkötve. A bal felőli térdelő helyzetben liliomot tartott, a középső imádkozó mozdulatot tett, a harmadik lebegő állásban lefelé mutatott. Volt valami romantikus báj ezekben az angyalokban, de annál merevebb, papírszerű volt a szent ruhája. Sajátos vegyüléke volt e kép a törekvésnek és a kontárságnak. Az oltár jelenleg a darázi plébániatemplomban van, mint főoltár, csak a képe más. Az oltár előtt a menyezetről 24 gyertyára való aranyozott facsillár függött, mely jelenleg a keszűi plébániatemplomban van. 1856-ban készítették 200 forintért. Szerkezete egy 1.45 m. átmérőjű korong, melyből huszonnégy levéldiszes kar nyulik ki a gyertyák számára. A korong egy 1.65 m. magas faragott rudon és egy közös koronából kiinduló, drótra fűzött fagolyócskákból összeállított láncokon függ. A gyertyakarokra üvegprizmák vannak felakasztva.

²² A kápolnaajtót a pécsi ferencrendiek vették meg 1882-ben.

1850-ben a kápolnát Borossal kifestette Scitovszky püspök. A mennyezeten néhány jelenet volt a védőszent életéből. Nevezetesen a sz. Imrének adott hét csók, boldog Maurus menekülése Pécsről a Vatha-lázadáskor és Salamon (I. Endre?) koronázása a pécsi dómban.

A kápolna fűthető volt, mint ma is. Ugyanis a padok közt a padlóban rés volt vágva, melyet vasrács övezett. E résen át jött fel a meleg a kápolna alatti helyiségben elhelyezett Meiszner-kályhából. E szerkezetet Vogl Mihály pécsi mester készítette 1818-ban.

Télen a káptalan itt végezte a karimádságot és a káptalani istentiszteletet. A káptalan használatára szolgált az északi és déli falhoz támasztott 2-2 pad, könyöklőkkel, 12 ülőhelyet biztosítva a kanonokoknak. A püspök használatára is állt ott egy stallum.

Kórusa volt és Focht Ferenc pécsi mester által 1833-ban 1000 forintért készített, Angster József által 1870-ben tisztított és hangolt, 10 változatu, jelenleg a kesziüi plébániatemplomban levő jeles orgonája. Ez orgona állítólagos, de tényleg nem rajta volt domborműveiről a székesegyházi nagy orgonánál szóltam. Az orgonaházának homlokzatán négy korinthusi fejezetű oszlop áll, közöttük a sipok foglalnak helyet. Az oszlopokon vízszintes párkány fekszik, s ebből emelkedik ki a két középső oszlop felett egy háromszögű orom. Az oszlopfejek közelében némi indaszövedék borítja a sipokat. A szekrénynek a felső része egy keskenyebb ládán áll, mely előtt a játszóasztal van. A szekrény sötétbarnára van márványozva, az oszlopfejek, indadisztimények és a párkányok konzoljai aranyozottak.

A kórusra keskeny kőlépcsők vezettek. A kórus párkánya faragott, márványozott és aranyozott farács volt, melynek közepén angyalszobor állt. A kórus alatt 4 puhafa pad volt elhelyezve.

Az oltártól balra állt az a 2.20 m. magas kronometer-óra, mely most a kanonoki sekrestyében látható. Készítette az órát Vorauer F. József Bécsben N° 327 a mű száma. Üvegtokján belül felfüggesztett vaslapra vésett kronosztikonját Jónás József örkanonok szerkesztette 1865-ben. Szól pedig a kronosztikonon ekképen :

EXACTVS. INDEX
FLVENTIS. TEMPORIS
EXIGIT. PRO VRBE
REGVLATQVE. ACTVS

1879. január 26-ika óta egy érdekes villanyos harangszerkezet működött a kápolnában, a dóm szentélyében és a sekrestyében, melynek az volt a célja, hogy a délkeleti toronyóra negyedületeit jelezze e helyeken az isteni tiszteleti idők pontos betartása végett. A kápolna-oltártól balra egy óramutatólap volt a falra illesztve a kronométer óra mellett. Az óramutatók összeköttetésben állottak a toronyóra szerkezettel. A kronométer, azután a szentély evangéliumi oldalán volt kanonoki padok fölötti kórus rostélyzat fölött és a sekrestyében egy-egy ébresztő harang volt elhelyezve, mely sodronyvezetékekkel összeköttetésben állt a kápolna oltára melletti óramutatólappal. Ugy a szentélyben, mint

a kápolnában a lector és custos padhelyei között voltak a harangszerkezetnek váltós érintői elhelyezve. A villamos áramot 10 drb. Leclanche-elem szolgáltatotta. A sekrestyében üveg alatt keretbe volt kiállítva a vezeték szerkezetét feltüntető vázlat. A Mór-kápolna ajtajától keletre, künn a déli mellékhajóban a kápolnabeli óramutató-laphoz hasonló volt a falra illesztve, melynek mutatóit szintén a délkeleti toronyóra szerkezete hajtotta.

*

Utószó.

A pécsi székesegyház 1882-ben elkezdett restaurálása előtti állapotát és a székesegyházban volt tárgyak hovajutását az előbbieken bőven és részletesen leírtam ugyan, de azért vannak még onnan kikerült dolgok, amelyeknek mai helye ismeretes, a leírásba azonban részint jelentéktelenségük, részint régi helyüknek ismeretlen volta miatt beilleszthetők nem voltak. Hogy emlékek fenmaradjon mégis, néhány adatot itt közlök záradékul.

Vörös márvány-tömbök vannak beépítve az Indóház-utca 18. számú ház lépcsőfeljáratának falaiba burkolat gyanánt. Ezeket Schulz János a restaurálásnál alkalmazott pallér először a Rákóczi-ut 18. számú telekre (ma tejcsarnok, akkor kis-házaz utcaszerű zsidótelep), szállíttatta, hol egy ideig szabad ég alatt heverték, majd az említett lépcsőházba beépítette.

A székesegyház valamelyik tornyáról való az az apró élükre állított hasábokkal diszitett, fűrész fogoros románkori párkánydarab budafai homokkőből, mely most a Csoronika-dűlőben levő (a Pius internatuson túl, nyugatra az Ürög felé vezető ut mellett) Nagy Béla dr. (azelőtt atyja: Schwarz Frigyes városi főorvos)-féle szőlővilla kerítésfalában van több quaderkő társaságában.

A püspöki magtárban (a püspöki székház udvarán) egy márványoltár részei: mensalap, oszloptörzsek, továbbá fali bronz lámpakar részei feküsznek. A pécsi szigeti külvárosi Xavér-utcai (19. sz.) székesegyházi magtárban pedig pad-alkatrészek.

*

Érzem, hogy e dolgozat célját csak a székesegyház egykori művészi felszerelésének képeivel, tehát *bőséges* illusztrálással érhetne volna el kielégítően. A fényképi és egyéb felvételek azonban most el nem hárítható nehézségekbe ütköznek és a reprodukálás háborus árai a kiadó egyesületet túlságosan megterhelnék. Az itt közölteken kívül a dóm egy alaprajzát Henszlmann Imre: Pécsnek középkori régiségei (Pest, 1869. A Magyarországi régészeti emlékek I. kötete) c. műve I. részének (címe: A pécsi székes-egyháznak építészete.) 14. oldalán találhatjuk meg. Ez a kép és a dóm külsejének itt is adott képe közölve van Dr. Szabó László: Az árpádkori magyar építőművészet (Budapest, 1913). c. műve 54. és 56. oldalain.

A mivel itt most adós maradok, a jövő körülményei által engedett egymásutánban pótolni fogom, vagyis időnkint közlök egy-egy képet a székesegyház volt művészi tárgyairól.

Zavargások a siklósi szerbek kegyképe körül.

Batthány Károly gróf siklósi földesur az ő tisztartójának Perenyey Ferencnek 1756. febr. 12. levélileg meghagyta, hogy az állítólagos csodatevő kegykép a siklósi rácz templomból eltávolíttassék, mely képet eddig a szerb hívők nyilvános tisztelete vett körül. — A tisztartó a siklósi várba a ráczok hitközségének legelőkelőbb embereit felhívta; névszerint Sztankovics Emanuelt, Kapusics Márkust, Ignyo Ádámot, kiknek a földesur rendelkezéseit felolvasta, a mit ők tudomásul véve, eleinte a dolog véghezvitele ellen szabadkoztak; de a tisztartó barátságos rábeszéléssel és szelid buzdítással (*mansuetis allocutionibus et levibus cohortationibus*) rábirta őket és megígérték, hogy három nap leforgása alatt egy meghívandó papjuk segítségével (a szerb hitközségnek épen akkor nem volt papja) a templomból a képet eltávolítják és valamely más helyre viszik. — A három nap elmúltával a hitközség nevében és megbízásából megjelent Sztankovics a tisztartó előtt és a siklósi ráczok képviselőiben kijelentette, hogy az ő püspöküknek vikáriusa, Soffronia, közben megérkezett és nekik komolyan kötelességükké tette, hogy az említett képet ne emeljék le és ne távolítsák el, mert ezen képre nézve senkinek másnak nincs intézkedési joga, mint a görög kel. püspöknek vagy metropolitának.

Márc. 2-án a földesurnak új rendelete érkezett Siklósról a kép ügyében: a p. guardian, a (plébános) és magyar szónok, (siklósiak), — továbbá Stipsics Mátyás uradalmi provisor, Weber Károly számtartó (mozsgóiak), a földesur siklósi mérnöke, Ulrich Frigyes hadnagy, Martos Mihály sebész (siklósiak) a várban összegyülekeztek és tanácskoztak a ráczok képviselőivel: Vajnovics György postamesterrel, Sztankovics Emanuel és Dimó Tódor lakósokkal. — Midőn a földesur rendeletét felolvasták, mely szerint a kép mindenáron eltávolítandó: először igen hetykén viselkedtek a ráczok és azt vitatták, hogy a földesur rendeletének egyáltalán nem engedelmességet s a képet nem távolíthatják el; midőn azonban az inspector szemök elé állította a veszedelmet, mely előtt az engedetlenség miatt állanak (a postamester egyszerűen állását vesztheti), mert az eset az uralkodó előtt, a királyi udvarban is ismeretes és azt akarják, hogy a rendeletnek érvény szereztessek: akkor ismét meghököltek és meggondolási időt kértek esti 7 óráig. Este jelzett időben mind a hárman megjelentek a várban a tisztartó előtt és meglepetésre kijelentették, hogy akárminemű sors is vár rájuk: a képet helyéről nem távolíthatják el, mert papjuk azt nem engedi meg, a templom kulcsát egyébként is magánál tartja és kijelentette, hogy a templom zárva marad, abba senki be nem mehet, míg a gör. kel. püspök a hely színére nem érkezik.

Másnap, márc. 3-án a három férfit a tisztartó ismét felhívatta tanácskozásra a várba. A postamester kivételével megjelentek; a tisztartó ismét felszólította őket a földesur rendelkezésének a végrehajtására. Szokott módon eleinte tiltakoztak, azután engedelmességet szinleltek és ígérték, sőt azt is jelezték, hogy a kép már helyéről el van távolítva. Hogy a dolog igaz-e, arról a tisztartó az előzmények után joggal kételkedett, s azért a várból két can-

cellistát (irnokot) küldött, hogy a rácz papot hívják fel a várba. A cancellistákat azonban a rácz templom előtt lármázó néptömeg fogadta zajongva, kiabálva; sem az irnokokat a templomba nem eresztették, sem pedig papjukat a várba felmenni nem engedték. A lázongók egyike azt kiabálta: inkább a fejét adja oda, mintsem megengedje, hogy a pap a várba felmenjen, — mert azzal annak semmi dolga sincs, és az uradalomnak az egész képhez semmi köze sincsen. — Maga a pópa is ezen a véleményen volt, mit titkon és nyilvánosan is kifejezésre juttatott, s a cancellisták hívó szózatát nevetéssel és füttytel viszonzva, így szólt: Semmit sem vesztettem el a várban, tehát ott nincs semmi keresni valóm. — Az irnokok teljesen eredménytelenül tértek vissza a várba. (Az említett közbeszólónak és fogadkozónak nevét Sztankovics tudta és neki tették később kötelességévé, hogy a merész beszédért az illetőt korholja meg).

Az esetet a földesurnak megírták; a ráczok pedig állandóan fenyegető magatartást tanusítottak. — A földesur erre nyomozást rendelt el, annak a megállapítására, hogy a kép a templomban van-e, vagy már eltávolították-e? — A nyomozó bizottságban voltak: Ulrich hadnagy, Zombory György siklósi polgár és Sztankovics Emanuel. — A ráczok megengedték, hogy ezek a templomban szemlét tartsanak. A bizottság azzal a jelentéssel tért vissza a várba, hogy a kép nincsen a templomban.

A kép eltávolítása történetének megállapítására a tisztartó maga mellé vette a quardiant és a siklósi ferenczes magyar] szónokot és sok más kath. siklósi férfit s a várból a rácz templomba indultak. Oda érve látták, hogy a templom ajtaja erősen be van zárva. Elhivatták a pópát, hogy nyissa ki az ajtót. A pópa vonakodott; ismét felemlítette, hogy a földesurnak semmi hatalma nincs az ő templomuk felett, csupán a görög kel. püspöknek engedelmeskedhetnek e tekintetben. A többi jelenlevő rácz is így nyilatkozott, különösen Karajankovics Demeter. Végül hosszú és nyugodt rábeszéléssel elérték azt, hogy az ajtót kinyitotta. A tisztartó erre kíséretével melyhez a ráczok nagy sokasága csatlakozott, bevonult a templomba és megállapította, hogy a kép tényleg nincsen a helyén. Kérdést intézett a pópához, hogy ki és hová vitte a képet, mire a pópa azt válaszolta, hogy a képet más két pópa, kiket külön e célra küldtek ide, éjjel zivataros időben Szekcsőre vitte, onnét pedig a gör. keleti vikárius a grábóczi zárdába (Tolna m.) vitette azzal a megjegyzéssel, hogy ily kincs nem rejthető el a siklósi várba sem a földesurnál, hanem annak birtoka és őrizete a ráczokat illeti. Minthogy a pópa nagy öntudattal és magas hangon beszélt, azért a tisztartó megkérdezte, hogy ki tette és nevezte őt ki Siklósra lelkésznek? Erre azt válaszolta, hogy a saját püspöke. „Miért mulasztotta el a tisztelgést a földesurnál, a mit a kath. papság, sőt a kálvinisták is mindig megtesznek?“ kérdezte a tisztartó. A pópa helyett Karajankovics Demeter azt válaszolta, hogy a pópának az uradalom iránt nincs semmi kötelessége. Erre a quardian egész békésen azt jegyezte meg: ti is ugyanazon uradalom földjét tapossátok, annak sok jótéteményét élvezitek, — ha mi idejövételünkkor ezt a figyelmet megteesszük, azt ti is megtehetnétek

volna, mert nem vagytok ti sem különbek nálunk. — Erre Karajankovics megvetőleg így szólt: hát te franciskánus mit beszélsz itt? Ti is mások vagytok, mi is; ti le vagytok kötelezve, mi ellenben szabadok vagyunk. — Hogy a vita mérgesebb és indulatosabb arányt ne vegyen, azért a tisztartó a szóváltást azonnal beszüntette. A rácz elhallgatott. Ennyi bajjal járt a kép eltávolítása, illetve annak megállapítása, hogy a képet a ráczok csakugyan elvitték.

Nemsokára ezen események után a gör. keletiek vikáriusa Siklóstra érkezett és a ráczoktól mindenről értesülést nyervén, Platz Péter asztalost magához hívatta és emelvényt, thronust készítettett az eltávolított kép számára, mert szándéka volt a képet hamarosan a siklósi rácz templomba visszahelyezni. A tronust ünnepélyes és nagyszerű munkának tervezték. Ezen tervezgetés alkalmával megjelent az említett postamester és az asztalos előtt így nyilatkozott: Szerencse, hogy sánta voltam, mert különben a ráczok lázadásba törtek volna ki. — Hogy a lázadás elő volt készítve, azt bizonyítja a következő adat is. Egy rácz fuvaros a beremendi ispán feleségét vitte Siklóstra a nyomozás eseményeinek idejében és Berta János siklósi kovácshoz tért be. Ott Gregorics Miklós kovácslegénynek ezt mondotta: mi történik itt a rácz templom körül? Valami dolog lappang itt; és valami készül, mert Beremendre és más rácz községekbe levél ment Siklósról azon tartalommal, hogy ha a siklósi rácz templom körül valami zavargást, lázadást vesznek észre, valamennyien azonnal szaladjanak Siklóstra. — Hogy pedig a tudatlan népet a babonás hiszékenységben a rácz pópa megerősítse, erejét akarta venni a tisztartó vezetése alatt történt helyszini szemle megállapításának és a nép között azt hiesztelte, hogy a szemle és a nyomozás alkalmából a kép a templomban a régi helyén volt, de a kath. bizottság elvakult és nem láthatta a képet és ebből kifolyólag a kép csodás jellegét még inkább igyekezett feltüntetni és bizonyítani. A képet 1756. tavaszán azonban nem hozták vissza; minthogy pedig sokáig tartotta magát a vélemény, hogy a kép eredeti helyére visszakerült, azért a tisztartó Sztankovics, Kapusics Ignyo rácz hitközségi tagokat újra a várba hívatta, kik azután kijelentették, hogy a kép tényleg nincs visszahozva és nem is hozzák vissza addig, a míg a tilalmazás meg nem szűnik s az uradalom azt meg nem engedi.

Még április 7-én, midőn Perenyey Ferenc tisztartó Batthány Károly grófhhoz, siklósi földesurhoz szóló jelentését felterjesztette, a szerbek ezen csodatevőnek hiesztelt Madonna-képe nem került vissza a siklósi szerb templomba.

*

A pécsi püspök, Klimó György, még az eltávolítási zavarok előtt, magáról az állítólagos csodatevő képről, annak tiszteletéről, ezen tisztelet arányairól 1756. év január havában jelentést küldött Nádasdy Lipót gróf révén az uralkodóhoz, Mária Teréziához. Sajnos, a püspöki felterjesztés szövege ezidő szerint nem áll rendelkezésünkre. — Nádasdy gróf a jelentést a királynőnek azonnal átadta; a királynő igen helyeselte azt, hogy a püspök nem ártotta bele magát az ügybe. A püspök állásfoglalásának ezen elismerését és dicséretét Nádasdy (Bécs 1756. febr. 3. kelt levelében) Klimó püspöknek tudomásul adta.

Szentkirályi.

A hágai békepalotába szánt vázák.

Mint ismeretes, a hágai békepalotába, melynek berendezését nemes versengéssel különböző nemzetek hordták össze, a magyar kormány négy egyforma monumentális vázát szánt s e végből pályázatot hirdetett, melynek egyik pontja az volt, hogy a vázákat a Zsolnay-gyár fogja készíteni, tehát a gyár technikai viszonyai tartandók szem előtt a tervezésnél. A pályázatból *Sikorsky-Zsolnay Miklós* került ki győztesen. Azóta a vázák elkészültek s már a kormány birtokában is vannak, de a háboru útját vágta annak, hogy rendeltetésük helyére kerülhessenek. Talán a bekövetkező béke ismét aktuálissá teszi őket. A nemzetek versenyében a magyar méltó helyet keresett ez ajándékkal, iparművésztének állását a legelőnyösebb színben akarta feltüntetni. E nagy jelentőségűhöz mérten hosszabban foglalkozom velük.

A vázák alakját a következőkben írom le.

Nyolcszögű, alacsony, sima talapzaton egy keskenyebb, lapos hengertalapat fekszik. Ezen áll az edény hengeres szára, mely harminckét félhenger oszlopnak a kötege. A féloszlopoknak nincs lábazatuk, a félhengert alkotó törzs közvetlenül a talapzaton áll. E törzsek nyolcféle, domboruan alakított diszitményekkel vannak borítva és pedig négy esetben úgy, hogy a törzset függélyesen szeli egy-egy pálca, a melynek két oldalán csipkés dupla levelek, vízszintes szalagok közé szorított körös lombocskák, majd ferdén kinövő, kerek végű és hegyes végű lándzsás levelek sorakoznak felülről lefelé. A négy másik esetben nincs ilyen pálca, hanem a diszitmény a törzs egész felületét borítja és pedig felülről lefelé huzódó, párhuzamos, hullámos szalagok, gyékényfonat ferdén elhelyezve, gyöngyös vízszintes szalagok közt levelek sora és háromszöges fogazatok között egymást metsző két ives szalag, melyeknek öblében három gomb van. Az oszlopoknak tulajdonképen nincs fejezetük, hanem két-két spirális pótolja azt. Ezen kívül az oszlopok közt a spirálisok felett ékalaku bemetszések adnak felfelé törő karaktert és lezárást az oszlopkötegeknek.

Az oszlopköteges hengerszár fölött ismét egy lapos kerek talapzat fekszik, melynek átlós pontjain négy oroszlán ül előretekintő helyzetben. Az oroszlánokból csak a hullámos sörényű nagy fej és a két elülső láb nyulik ki e tagozat beljebb húzott törzséből, egy hengerből, melynek az ülő oroszlánok közti területeken látható oldalait két-két laposan mintázott bagoly s ezek alatt összefont csucsives szalagok, gyöngysorok és a talpat a gótikus ötvösség köréből, a pokálokról ismert hólyagdisz élénkiti.

Ez a részlet tartja a tulajdonképeni edényt, egy 1 m. széles, lapított gömböt. A gömb felületét nyolc, felülről lefelé huzódó abroncs osztja mezőkre. Az abroncsokat nyolc-nyolc, tehát összesen 64 négyzetalaku kazetta tagozza. E kazetták pazar fantáziával vannak domboru diszitményekkel élénkitve. A legkülönfélébb stilizálású virágkelyheken, csillagokon és növényi inda-kompozíciókon kívül a magyar cimert, a Zsolnay-gyár öttornyú cimerét, hajócskát csillaggal, Isten szemét, uszó hattyut, lovagló meztelen, hátratekintő férfit párducot, fenyőfácskát, három tornyot egymás mellett, három makkot egy le-

veles ágacsқан, tevét, ördögi tekintetű torzfejet, szakállos férfi fejet és még egy-két fejet láthatunk ott. Az abroncsok által hagyott hosszukás mezőket egy-egy szár osztja két felé, s ebből hét pár spirálisba görbülő inda nyulik ki s borítja a felületeket. A spirálisok közepén egy-egy vörös eozin gombocska fekszik.

Vége a gömb felett van az oromvégződés, mely kerek alaprajzu. Szegélyén nyolc akroterion ül, mely 3—3 pár spirálisba görbülő szalagból van megszerkesztve, felül közepén egy fésűszerű gerinccel. Az akroteriumok között egy-egy csillagszerű gomb van. Az akroteriumokon belül közepén emelkedik ki egy gömbszelvényes kup, melynek felületét gyöngyös, és végeiken rojtos szalag-háló borítja. Legfelül a kupon egy toboz ül, mely azonban nem pikkelyekből, hanem bogyókból van megszerkesztve.

A két méter magas vázák leírt formakészlete monumentális hatás előidézője. A tagozatok finoman mérlegelt arányai, rhythmikus vonalmenete, egyenletesen elosztott fény- és árnyékoltjai nyugalmas hangulatot váltanak ki a néző lelkéből, a mi eléggé meg nem becsülhető tulajdonság egy ilyen gigászi méretű keramikus edénynél. A formák kialakításában természetesen a keramikus anyag természetéből folyó nyelven igyekezett beszélni az öntudatosan alkotó művész, de ez nem mindenben sikerült neki. Néhány kőforma és néhány szerkezeti hiba is belecsuszott az összhatás különben harmonikus egységébe. A talapzat féloszlopkötege nem nyugtatja meg a formák szerveségének kutatóját. Tudnunk kell ugyanis, hogy ez oszlopok, sőt az egész oszlopos henger belül üresek, mert a kerámia csak agyagfalakkal dolgozik és nem tömör tömbökkel, mint a kőszerkezet. Már pedig ez a tagozat külső formáival a tömörség hamis látszatát kelti. Azután az oszloptörzsek diszitó motívumai egy kissé emlékeztetnek a Schulek-féle budai bástya romános formáira. Ezzel nem akarjuk a művész képzelő erejét lekisebbiteni, de bizonyára igazat mondunk, hiszen Schulek élénk összeköttetésben állt a Zsolnay-gyárral s a Zsolnay-szobor keramikus talapzatát is ő alkotta meg ugyancsak rokon természetű s a bástya formáitól nem mindig szabadulni tudó motívumokból.

Az oroszlánokon nagyon meglátszik a lágy, agyagszerű mintázásra való törekvés, de csak a részletekben, így a sörény hullámos pamacsáiban, a test omlós felületeiben. Különben azonban az oroszlánok féltette már nagyon bizonytalan érzést kelt bennünk, mert ez a hátsó féltést a valóságban nincs is meg, ott is ür tátong, a mit persze a járatlan szemlélő hajlandó lenne tömör testnek elképzelni, az oroszlánok látható részének kerek szoborszerű mintázásánál fogva. Így keletkezett az a szerkezeti hiba, hogy az oroszlánok teherhordó képessége kétesé vált, pedig az volna hivatásuk, hisz az edény öble a fejükön nyugszik, azaz tényleg sörényük egy kis részletén, a minek teherhordó erősségét nem egy könnyen hihetjük el. Sokkal szerencsésebb az oroszlánok között levő tagozat, mert az valóban az edényfal látszatát kelti, a melyet csak lágy dombormű diszit.

Kifogástalan az edény gömb öble orom-fedőjével együtt. Itt valóban a kerámia mezején vagyunk: a látszat és valóság földi egymást. Ugy látszik, a művész ezt szánta a mű csattanójának, s azért hintette el rajta dus képzelete

gyönyörű virágait. Ez a rész ad az egésznek karaktert, ez bizonyítja alkotójának kiváló művészi erőit, modern és mégis a jó hagyományokat tisztelő érzését.

Minden jó keramiának ősi ható eszköze a szín. Már az alap anyag, az agyag színes, de fokozza ezt a máz és festék, mely utóbbiak több-kevesebb fényt is adnak, mely a diszkrét selyemtónustól az üveg csillogásáig, sőt a csiszolt fémek ragyogásáig emelkedhetik. Az öntudatos keramikusszámoló tényezőkkel s csodás szépségek létrehozatalára aknázza ki azokat. Esetünkben a Zsolnay-gyár világszerte ismert és csodált technikai vívmányai mellett sem volt könnyű a helyes irányt megtalálni. A vázáknak méreteiknél, formáiknál és rendeltetésüknél fogva nem lehetett a nippes, intim hatású szabadiszek és gyakorlati célú keramiák színvonalán maradni, hanem az emlékszerűség lendületével, a nemzeti ajándék glóriájával kellett hatni oly helyen, ahová nagy nemzetek iparművészetük javát vitték, hogy csak egyet említsek: az angolok büvös üvegfestményeket helyeztek el. Egy bántó színakkord; valami hivalkodóan csillogó s köznapi képzetünket felidéző máz már elég, hogy tönkre tegyen, sőt a neveltségesség örvényébe süllyesszen minden szemes szándékot. Innen van, hogy a Zsolnay-gyár rengeteg próbát készített, míg a vázák színkezelése megállapodásra jutott. Mondhatjuk, első rangú sikerrel. Történtek kísérletek sárgás, feketés, szürkés és barnás tónusokkal, míg a meleg vörös barna alapszín diadalmasan kikerült a próbák tűzéből. Az anyag, melyből a vázák készültek, már összetételénél fogva nyújtott dekoratív lehetőségeket. Az anyag a plutonit, a Zsolnay-gyár találmánya, melynek készítő módja a gyár titka. Szemcsés, ritka keménységű, a beégetett kaolin-szemcséktől pettyezett massa. A reá égetett színes, de átlátszó máz érintetlenül hagyja e pettyek vibráló, a felületek unalmasságát megtörő hatását. Valami porfirszerű tömörség jellemzi ez anyagot a nélkül, hogy egy pillanatig is a kő képzetével tévesztené meg a szemlélőt. Viszont a mázas cserép vagy a porcellán könnyedségétől és törékeny karakterétől való eltérése kiválóan alkalmassá teszi ilyen nagy stílusú keramikusi feladatok megoldására. Míg ez a barna alapszín az anyagból kiáradó szépségekkel együtt ünnepélyessé, méltóságteljessé avatja a vázákat, a domború díszítvények mélyedéseiből előcsillanó, kékes-zöld-arany fémfényű, irizáló eozin gazdaggá, fejedelmi pompáúvá, meleg étellel teljessé varázsolja azokat s végre a harsogó vörös eozin jgombocskák merész hangsúllyal emelik ki a tagozatokat.

Elmerengek képzeletem azon képén, hogy e vázák egy diszkrét homályú nagy csarnokban, melybe büvös ablakfestmények ontják a színek reflexeit, micsoda mágikus csillogás-villogással fogadnák a belépőt, micsoda ezeregyeszkai varázs nyugózná le szépségre éhes lelkét. Persze, azt nem tudom, hogy a hágai békepalota azon helyisége, ahová szánták azokat, megfelelő háttér lett volna-e nekik.

Dr. Szönyi Ottó.

A jakabhegyi remeteház lakói 1767. évben.

A kolduló szerzetekről királyi rendeletre az 1767. évben összeírást, kimutatást kellett készíteni és a kormányhatóságnak az egyházi hatóság útján felterjeszteni. Péccett ezen rendeletet az egyházi hatóság szintén végrehajtotta; a jakabhegyi remeteházról szóló jelentést Scultéti János kövágószöllősi plébános készítette. — A jakabhegyi régi pálosház — egyébként tatarozott és lakható — romjaiban már 1700. óta laktak remeték; a ház 1736. évben a püspöki kezelésből káptalani birtokba és kezelésbe került; Fonyó kanonok 1745. évben az emeletes házat és tempjomot ujjaépítette és a benne lévő remetéket szervezettel ellátta.

A püspöki hivatal felszólítására tehát Scultéti János kövágószöllősi plébános terjesztett fel kimutatást a jakabhegyi ház lakóiról és életmódjukról. A kimutatás 1767. jun. 3. kelt. Bocsánatkéréssel kezdődik, hogy betegség miatt csak most állíthatta össze a kívánt jegyzéket. Mindenekelőtt felemlíti, hogy a jakabhegyi ház lakóin kívül más remete a pécsi esperesi kerületben nincsen. A részletes felsorolásban a következő remeték vannak felemlítve: 1. P. Szily Ferenc pap, pécsi, Berényi Zs. gróf püspök engedélyével 1747-ben öltötte fel a remeteruhát, 1748. évben ugyanő a pécsi egyházmegye címére pappá szentelte; addig örökségéből éldegélt. 2. Sikos Péter magyar, Dobrony községből (Veszprém m.) 1730. évben Nesselrod Vilmos gróf püspök alatt Bakich Gábor vikárius engedélyével öltözött be papi ruhába; 69 éves; sohasem koldult; kézimunkájából élt (csónakokat és szerszámokat készített) s most (két év óta) a többivel közösen él. 3. Marckgruber István, Kremsmünster városból (felső Ausztria), építész (architectus), Rómában öltözött be 1746. évben, 1749. évben Fonyó vikárius vette fel a jakabhegyi házba. Sohasem koldult, éhanem művészetét gyakorolva élt addig. Életkora 54 év. 4. Szkender Márton horvát származásu, Tergova községből, a zágrábi egyházmegyéből; életkora, 55 év; 1750. évben a vikárius vette fel a jakabhegyi házba, a püspöki szék, ürededése alatt. 5. Marianics Lukács szabó, Locan községből, a zágrábi egyházmegyéből, horvát nyelvű és származásu, 37 éves, Fonyó vikárius vette fel a remeteházba és 1751. évben papi ruhába öltöztette. 6. Sedenai Pál, magyar-Nyitra megyéből, 66 éves, maga Klimó püspök engedélyezte 1761. évben beöltözését és a jakabhegyi házban való elhelyezését. 7. Rausz György, magyar Ivanczi községből, Zala megyéből, életkora 33 év, foglalkozása szakács; Fonyó, 1766. évben vette fel a házba, mint saját szakácsát (akkor ugyanis Fonyó is a hegyen köztük tartózkodott) és a papi ruhába öltöztette; azóta ott tartózkodik s a szakács foglalkozást folytatja. Fonyó Sándor vikárius még nyolcadikot is vett fel a remeték közé a jakabhegyi házba; szintén papi ruhába öltöztette és szolgálatába fogadta; Ferencznek hivaták, másik nevét nem tudja Scultéti és egyéb jelenteni valót sem tud róla, mert már nem tartózkodik a hegyen (ez volt Dombai Ferenc).

Alapítványukról Scultéti csupán annyit jelenthet, hogy 600 frt. tőkékük van; mely után kamatot kapnak; és Patacs határában van 16 kapás szőljük. — Szabályzatot Fonyó nagypréposttól nyertek, a mely a lezárt jakabhegyi könyvtár-

szobában van s nem közelíthető meg. (A könyvtárt a káptalan záratta le és az ajtót is lepecsételtette). Életmódjuk Scultéti szerint eddig becsületes és épületes volt. Szüret alkalmából mustot kéregettek, valamint egyébként is egyikük állandóan a ház szükségletei számára kéregetett, — de sohasem lehe-
tett hallani, hogy a népnek alkalmatlanok lettek volna koldulásukkal.

Szentkirályi.

✓ Római kispapok hazaérkezése Pécsre 1763-ban.

Szalágyi és Paffán, a pécsi egyházmegyének a római Collegium Germ. Hung. intézetben volt növendékei 1763. márc. 12-én kelt levelükben jelezték Klimó püspöknek, hogy tanulmányi idejük letelvén, az intézetből távozók szokása szerint husvét hétfőjén fognak Rómából Pécsre indulni. Részben a dolog természetéből, az utirányból kifolyólag, részben a püspök élőszóval adott utmutatása és rendelkezése szerint az utitervet a következőkben jelezték. Rómából Viterboba, onnét Siena érintésével Livorno városba tartanak. Livorno ugyan az utirányon kívül esik; de annyira vonzó és szép a város és annyira híres a kikötője, hogy mellőzni nem akarják megtekintését. Livornóból Lucca és Pisa érintésével Firenze lesz néhány napra pihenő helyük. Megtekintésére három napot szántak; azután jön Bologna, Padua, Velence, Görz, Laibach, Gráz; kis kitérő volna Máriaczell, Bécs és Pécs.

A fiatalemberek tervét azonban áthuzta Szemenich Ferenc oldalkanonok levele, melyben értesítette őket arról, hogy a püspök óhaja az, hogy minden kerülő ut nélkül Velenczéből Horvátországon át jöjjenek haza Pécsre. A két utas azonban már meg is állapodott a fuvarossal (vector), ki vállalta a szállítás és táplálás kötelezettségét hatvan arany forintért Rómától Bécsig és erre már neki előleget is adtak, a szerződést vele megkötötték és aláírták. Az ifjak Szemenich levelének vételével igen nagy zavarba jöttek, az adott szó és szerződés, becsület és anyagi veszteség (az előleg elvesztése), és a püspök óhaja iránti engedelmesség kerültek lelkükben tusára. Arra határozták magukat, hogy a püspöktől a püspökhöz fellebbeznek, s őt jó okokkal meggyőzik, hogy Horvátországon át nem jöhetnek, de ebbeli szándékukat mégis megígérvén, utnak indulnak s aztán lesz, a mi lesz.

A püspökhöz irt levelükben azon körülményen kívül, hogy a fuvaros fel van már fogadva, felemlítették azt is, hogy négy év előtt Pécsről való távozásuk alkalmával a püspök megjegyzéseit úgy értették, hogy hazamenet a tervbe vett utat megtehetik. Fontos körülmény azonban a horvát ut elejtésére az, hogy Horvátországban nincsenek beszálló vendéglők (mint Olasz- és Németországban). Rómába meret is Zágrábon tul többször kellett szabad ég alatt aludniok; több vendéglőnek nem volt becsületes teteje; a kocsik bizony kezdetleges parasztkocsik voltak; minderről P. Cherubim (Péhm, akkortájt pécsi theol. dogm. tanár) bőven tanuságot tehet. Minthogy azonban akkor ő Zágrábig s azontul a zágrábi római növendékek utitársaik voltak: papoknál és

barátoknál előzékeny fogadtatást találtak; de most nincsenek a társaságban, mert ők Rómából nélkülük fognak hazamenni, s egyébként is nem akarnak az utba eső egyháziaknak folyton terhükre lenni s vendégszeretetükkel visszaélni. Harmadik oka a vonakodásuknak az, hogy Horvátországban nem lehet fuvarost találni, folytonosan új fuvarossal kellene vesződni, a mi az utazást igen késleltetné és drágává tenné. Laibachig egy az ut; onnét Bécsbe öt nap, Zágrábba pedig három nap az ut; Zágrábból és Bécsből Pécsre körülbelül egyforma. Tehát egészben véve két napról van szó; de a kényelmetlenség Zágrábon át nagyobb és talán az idővesztés miatt is egyforma. Mindamellett megkísérlik a fuvarossal a dolgot újra megbeszélni, hogy a püspök óhaja iránti engedelmességnek eleget tegyenek; ha azonban nem sikerül, akkor akaratukon és hibájukon kívül történik a dolog úgy, hogy az első tervhez ragaszkodniok kellett.

A fiuk erre aztán utra keltek.

Bolognába érve, az utazó társaság (Szalágyi írása és fogalmazása) 1763. ápr. 18. keltezéssel utjuk menetéről a püspökhöz tudósítást küldött. A levél mentegetődzéssel kezdődik, hogy eddig az ut teendői és fáradalmai miatt nem tudtak levélíráshoz jutni. A levélből megtudjuk, hogy az utazó társaság Rómából 1763. ápr. 4-én indult el; a livornoi uton ápr. 14. értek Firenzébe, a déli órákban. Ott fáradt testük pihenésére másfél napon át időztek; ápr. 16-án reggel indultak Bologna felé; az Apenninek zord és magas hegyén áthaladva a bolognai kedves mezőket elérték s a városba ápr. 17-én este érkeztek be. Másnap (ápr. 18.) akarták Bolognát elhagyni; Velenczébe pedig tervük szerint ápr. 22. napján szándékoznak megérkezni. Ott rövid ideig tartózkodván Bécsbe indulnak. A Horvátországon való utat el kell ejteniök; részint azon okokból, melyekről levélben már bőven irtak, részint pedig azért, mert azon uton nekik eddigi utitársaik nélkül egyedül kellene menniök, a minél az utnak nagyobb nehezítését nem is tudják jóformán elképzelni. Hogy azonban a püspök óhajainak eleget tegyenek, megígérik, hogy Olaszországban és Ausztriában csupán annyit időznek, a mennyire az uti fáradságnak kipihenésére szükséges.

Szentkirályi.

Kisebb közlemények.

Weber Xav. Ferenc festőművész két levele. Özv. Voglné urnő adományából a városi múzeum a pécsi származású Weber Xavér Ferenc, festőművész (lásd Várady: Baranya multja és jelenje, Pécs, 1896. I. kötet, 436. l.) két leveléhez jutott, melyeket Münchenből Vogl János pécsi kőfaragó mesterhez intézett Vogl akkor 16 éves legidősebb fiának, Ferencnek, szobrászá váló kiképzetése ügyében. A levelek német nyelven vannak írva és a művész gondolkodásmódjára világot vetnek. Az egyiket azzal kezdi, hogy a művészet és ipar közti megkülönböztetéssel, melyre Vogl figyelmét felhívja, nem akarja őt megsérteni. Lehet valaki — ugymond — kiváló iparos művészi képességek

nélkül is. Ha tehát a Vogl-fiu diszitő szobrász akar lenni, akkor a Szant-házy-nál neki kínált állást elfogadhatja (ugy látszik ez kőfaragómester lehetett) és akkor akademiát sem kell neki végeznie, mert a diszitést az akadémián nem tanítják, ott csak a kompozíciós tehetséget fejlesztik és a figurális mintázásban való készséget nevelik. Van Münchenben elég világhírű szobrász, a ki még soha vésőt nem vett a kezébe, hanem csak felügyelt arra, hogy mintáját a gipszöntők, pontozók és kőfaragók jól vigyék ki, mert a koncepció a művészet, a megcsinálás ipari foglalkozás. Minthogy fiának tehetségét fejlődési irányában előre nem ítélheti meg, legokosabb őt egy közintézetbe adni. Az egyes mestereknél a fiatalokat eleinte csak napszámos munkára zsákmányolják ki, ellenben az államilag díjazott tanár csak tanítványai kiképzését tartja szeme előtt. Ilyen intézet Pesten is van, hol a legjobb magyar szobrász, Izsó is tanár! Azért adja őt oda. Itt megtanulhatja a stílusokat, az antik példák és a természet után való mintázást és komponálást.

A másik levélben megismétli azon tanácsát, hogy Vogl ne adja egyes szobrászhoz a fiát, hisz a müncheni akadémián két plasztikai osztály is van és még egy előkészítő iskola. Mindenesetre szükséges, hogy a fiatalember előbb néhány szemeszteren át az antik-teremben a görög mestereket tanulmányozza, s mellette anatómiát tanuljon. Ezután beléphet a szobrász-osztályba a mintázás elsajátítása végett. A tandíjra és a szemeszter kezdetére vonatkozó megjegyzés után tanácsolja, hogy a fiatalember mintázzon valami csekélységet s azt néhány eredeti rajzzal együtt hozza magával. Tanulmányai mindenesetre 5—6 évig fognak tartani, míg művésszé lesz a fiatal aspiráns. Nagyon fog örülni, ha ezt eléri.

Weber ekkor Münchenben a Schwanthaler-Strasse 25. sz. alatt lakott. A levelek nincsenek keltezve. Ajándékozó szerint 1875. évben írta azokat Weber. Vogl Ferenc azonban nem lett szobrász. Jelenleg a földmivelésügyi miniszteriumban mérnök.

Szőnyi.

Három pécsi színlap 1840-ből és 1835-ből. A pécsi városi színház 1840. ápril 27. és 29. előadásait hirdető, német nyelvű színlapok kerültek a múzeum birtokába dr. Frey János, országgy. képviselő himesházi esperesplébános ajándékából. Mindkettő premiére és jutalomjáték. Egyik „Viola und Carlo“ 3 felvonásos vígjáték Shakespeare „A mit akartok“ műve után Kalowski Charlotte javára, a másik „Der Übermüthige“ c. allegorikus varázsjáték 2 felvonásban Böhm Károly „Das lebende Kunstkabinett“ c. 1 felvonásos előjátékával Neumann Karolina javára. A főszereplő színésznők mindkét esetben a közönség pártfogásába ajánlják magukat ilyen dagályos megszólítással: „Hohe! Gnädige! Verehrungswürdige!“ A második színlapon még külön ajánlkozik Overberg Vilma táncos és színésznő a nemességnek és polgárságnak, hogy a következő nyáron lányokat és fiukat tanít az összes modern táncokra ugy a megye-utcában a Lántz-féle házban levő lakásán, mint a szülők lakásán. A szindarabokat betétekkel élénkítik. Így az egyiknek befejezése után Bigl éneklő Amtmann Prosper egy ujonnan szerzett dalát a „Das Scheiden“-t, a másikkal felvonásközében Overberg és Neumann kisasszonyok egy lengyel pas de deux-ot lejtenek el. A színigazgató nincs megnevezve. A

női szereplők közt az említetteken kívül olvassuk a Toussaint, Hironimy, Bernardi, Bullinger, Meyet, Schmidkow és idősb Neumann neveket, a férfiak közt Kalowski, Kralowitsch, idősb és ifjabb Arnold, Schrit, Schmiedl, Karlitzky, Oleffky, Preisl, Eckart, Gotsch, Wilhelm, Weiss, Seuffert, Bigl, Neumann neveket. Az előadás egyszer 7-kor, máskor fél 8-kor kezdődött, 9 és 10 óraker végződött. A páholy ára 2 frt. pengő, földszinti zártszék 20 kr., karzati zártszék 16 kr., földszinti állóhely 12 kr, karzati 8 kr., Jegyeket csakis a színházi pénztárnál lehetett váltani d. e. 9—12. és d. u. 2—4 óráig és este. A szinlapokat a lyceumi nyomdában nyomták és pedig kifogástalan, csinos alakban, virágmintás kerettel, jó papiroson.

A pécsi püspöki könyvtárban van egy német nyelvű szinlapocska, mely az 1835. október 10-én tartott előadást jelenti. A darab címe: „Die Pilgerinn oder Sieg der Frauenlist.“ 5 felvonásos vígjáték. Szerzője: Johanna Franul von Weissenthurm, cs. és kir. udvari színésznő. A szinlap élén ez áll: Mit hoher Bewilligung. A társulat igazgatója: Kurt József, Férfi-szereplők: Leopold, Nitsch Grabow, Waha, Sluka. Nők: Russie asszony, Wagner Friderika, Wagner Amália és Blum kisasszonyok. Az előadás 7 óraker kezdődött. A darab az urbinói herceg udvarában játszik s csupa olasz mágnás szerepel benne. A szinlap nyomdai kiállítása egyszerű, a szöveget csak egy primitív keret szegélyezi. A nyomda nincs jelezve rajta. Az előadás helye is csak a lap élére nyomtatott „Fünfkirchen“-nel van jelezve. Valószínű, hogy Kurt társulata vándorló volt.

Szőnyi.

A pécsi városi múzeum köréből. A háboru minden érdeklődést és erőt lefoglaló hatása a múzeum minden vonatkozásában erősen érezhető. A mióta a múzeumegyesület nem tarthat előadásokat s a múzeum vezetősége külterjes munkát nem végezhet, megcsöppent az ajándékozások és látogatások száma. Különös, hogy egyes alkalmakkor, főleg a kettős ünnepek másodnapján olyan tömegben keresi fel a gyűjteményeket a közönség, a milyenben a békés idők legszebb napjain sem, viszont máskor alig néhány látogató téved be a Rákóczi-ut 11. sz. alatti múzeumi helyiségekbe. Ez évben a szabályzatszerűen megállapított időkben mindig nyitva volt a múzeum és így az érdeklődők megközelíthették. Csak-hogy a viszonyok az érdeklődők számát tetemesen megapasztották.

A vezetőség figyelmét ez idő szerint a rekvirált harangok kötik le és az igazgató már száznál több harangokat megvizsgált és tudományosan felvett, úgy, hogy a pécsi harangöntő művészet fejlődésének története és stílusztikai jelleme jó másfélszázadra visszamenőleg fel van derítve. A munka a rekvirálás befejezéséig folytatódik és akkor e lapokon fog a beszámoló megjelenni Fischer, Weinbert, Ruepprecht és Weingarten művészetéről, melynek termékei az elpusztulásra vannak kárhozthatva. Egyéb, a háboruval kapcsolatos múzeumi anyagnak gyűjtése azonban leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Az emlékekhez nagyon ragaszkodnak az emberek és csak a háboru után reméljük annak az igazságnak felismerését, hogy a múzeum legjobb őrzője és megőrkítője a nagy idők emlékeinek. A hivatalos háborus iratoknak, nyomtatványoknak és egyéb tárgyaknak gyűjtése a városházán történik s Baranya vármegye hatóságától is kapott a múzeum ígéretet ilyen irányban. A társadalmi

jóteköny pénzugyütések vezetőséget is felkérte a múzeum az eszme terjesztésére.

A muzeumot gyarapító ajándékozók illetve letétbe helyezők között első helyen kell említenünk a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, mely a múzeumok és könyvtárak főfelügyelősége révén állami letétbe helyezte a „Gyűjtő“ c. folyóirat Exlibris-számát, Telcs Edének a hadbavonuló katonákat ábrázoló plakettjét, Rüblein, : Az állami nyugdíjtörvény magyarázata c. művét, a budapesti könyvtárakba járó orvosi, természettudományi és mezőgazdasági folyóiratok jegyzékét, Lázár B.: „Tizenhárom magyar festő,“ Éber L. „Művészettörténeti olvasmányok“ és Rózsa M.: „A magyar impresszionista festészet“ c. művét.

Wessely Antal megszűnéséig ingyen küldte a kiadásában megjelent „Világháboru heti póstáját“. Horváth Lajos, tábori lelkes két oroszlelgyelországi ezüst pénzt küldött a harctérről. A Nemzeti múzeum Széchenyi-könyvtára 1914. évi jelentését, Porubszky Béla 1848. évi 100 frtos kincstári utalványt, Szily Tamás főispán Jeszenszky Manó hősi halálának gyászjelentését, Igaz Lajos Hauszmann A. publikációját a budapesti igazságügyi palotáról, Varga István 1782. évi osztrák $\frac{1}{4}$ krajcárost, Pucher Károly Trajanus ezüst denarját, özv. Oszvald Ferencné biedermeier himzést, Reményi Ede hegedűművész Bartalits M. szobrásznak dedikált arcképét, Bartalits két siremlék-tervezetét, egy kötet könyvet, és Varoni Pécs városát ábrázoló könyomatát, a nagyváradi városi könyvtár 1915. évi jelentését. Fejes Károly a káptalan váci nemzetőrségi (1848) összeírás egy lapját, özv. Vogl Jánosné Weber xav. Ferenc két levelét, az aradi Kölcsey-egyesület 1914—15. évkönyvét, dr. Szőnyi Ottó gránátburok-töredéket (30 $\frac{1}{2}$ -es) és aranyozott fa faragvány-töredéket a belgrádi várból, Szentgáli Károly: „A sziglak megfejtése felé“ c. művét, a Mo. Kárpátgyesület 1915. évkönyvet, ifj. Wessely Antal két fényképfelvételt pécsi régi házakról, özv. Szeifricz Antalné Deák Ferenc domborműví mellképét, Gulyás Ferencné koppányszántói, bőrrel pántolt kulacsot, Nick Pál Caccia: Hymenaeusát, mely egykor a pécsi ágostonrendiek könyvtárában volt, Lovrics Mihály Pécssett a földben talált nagy vaskést, Fejes György 3 db. csiszolt kőkalapácsot és bronz karperecet Maissról, Bors Emilné Czierer M. temperafestményt a pécsi Széchenyi-tér 19. sz. eleji állapotáról és Czierer Antal és Elek orvostudori okleveleit, Katona János Probus és Constantinus kis bronz pénzét és 1800. osztrák krost, dr. Frey János 2 db. német színlapot a pécsi városi színház 1840. ápril 27 és 29. előadásairól, a pécsi székesegyházi sekrestyeigazgatóság a székesegyház két rekvirált harangjának fényképeit, egy magát meg nem nevező férfit 186 régi pénzt, melyekből 9 drb. ezüst, a többi réz és többnyire római kis és középbronz, a 309. m. kir. honvédzászlóalj emléklapját és szöveget hozzá — ajándékoztak.

Az államsegélyből a pécsi székesegyház egy régi képét (1882. előtt) vette meg a múzeum.

Örvendetes esemény az intézet életében, hogy a múzeumok és könyvtárak főfelügyelősége, mely iránta mindenkor kiváló jóindulatot tanusított, a 10 első osztálybeli magyar muzeum sorába vette fel a mienket, a mi a jövő szép perspektíváját nyitja meg.

Szőnyi.

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“

ÉRTESÍTŐJE.

Évnegyedes folyóirat.

Megjelenik március, június, szeptember és december hónapokban 2—3 ívnyi tartalommal, időnként a szöveg között ábrákkal.

A folyóiratot az egyesületi rendes tagok tagilletményként kapják; pártoló tagok részére az előfizetési ár 3 K, nem tagok részére 5 korona. — Egyes szám ára 1 K 50 fill. —

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület“ felolvasó- és szerkesztő-bizottságának közreműködésével szerkeszti: **Dr. Szónyi Ottó.**

IX. kötet.

1917.

1—4. füzet.

Garabonciás-per Pécsett.

Egész menetében és sok részletében érdekes az a pör, melyet a pécsi püspöki uriszéki gyűlésen tárgyaltak az 1752. év tavaszán Szvetics Mihály ellen varázslás, kuruzslás, és tolvajlásban való részesedés címén. A per mutatja az akkori uriszéki igazságszolgáltatásban megtartott rendtartást, — a pécsi helyi viszonyokra nyújt néhány érdekes kitérést és felvilágosítást, — és bemutat egy tipikusan jellegzetes XVIII. századbeli kóbor pályafutást. A per nem végződik valami tragikusan; amit az uriszék tisztult és emberies felfogásának javára kell irnunk, egészben véve a vádlottat, mint kellemetlen idegent eltoloncolásra ítélték.

A perirat, sajnos, nagyon hiányos; épen a legérdekesebb vallomásnál egész iv hiányzik belőle. Az irat címe egyébként: a pécsi püspöki uradalmi ügyésznek mint vádlónak pere Szvetics Mihály ellen, (Fiume városból, Dalmátországból) ki varázslás és tolvajlás vádja alatt vizsgálati fogságban van.

Az egész ügyet egyébként a vádlottnak a kihallgatások alkalmából tett vallomásaiból áttekinthetjük.

* * *

Az első kihallgatás, „jóakaratu vizsgálat“ (benignum examen) a püspök-várban lett megtartva 1752. márcz 11. napján. A kérdések folyamán vádlott jelentette, hogy neve Szvetics Mihály, kath. vallásu, 35 éves; született Fiume kir. városban, Dalmáciában. Elfogatásának módjáról és okáról azt jelezte, hogy egy gombkötő legény, kit egy aranyművesnél (ki a pécsi kapuczinusoknál tartózkodott) 1751. évben Sz. Mihály napja körül elkövetett tolvajlásért a városi elüljáróság elfogatott, és kihallgatott, — ellene vallott, mintha ő ezen tolvajlásnál felbujtó és bűnrészes lett volna oly módon, hogy midőn említett gombkötő legény az aranyműves házába behatolt s ott pénzt lopott, akkor vádlott a kapuczinusok ajtajánál őrt állott volna és ezen közreműködé-

sért az ellopott pénzen osztozkodtak volna. Vádlott azonban ezen bűnrészeséggel szemben alibit tud bizonyítani, amennyiben ugyanezen időben a vikárius joghatósága alatt, mert még papi ruhában volt, őrizet alatt volt elzárva. Van másik oka is annak, hogy elfogták és börtönre vetették: mert az említett gombkötő legény kihallgatása alatt egy elhunyt embernek újját találták meg motozaskor, ki erre azt vallotta, hogy azt Szvetics vádlottól kapta; erre a városi előljáróság Hirs Márkus sütő által őt azonnal megidézttette és márc. 4. fogságra vettette és utána őrizetre és további eljárásra átadta a püspöki uriszéknek. — További vallomása folyamán azt mondotta, hogy 1751. aug. 10. hozták őt a vikárius joghatósága alá, s ott néhány napig őrizet alatt tartották. — Arra a kérdésre, hogy kik voltak a kincs keresésben társai, azt vallotta, hogy Hirs Márkussal óhajtott ő kincskereső kísérletet végezni, kinek azt ajánlotta, hogy néhány társat szerezzenek ehhez; de kísérletet tényleg ő nem végzett, sem pedig ahhoz társat nem keresett. (Ezt a vallomást később módosította).

Életrajzát az uriszék elnökének felszólítására ezen vallomása alkalmából részletesen elmondotta. Életrajzának menete ezen saját előadása szerint a következő.

Fiumében (Dalmát országban) született; atyja Szvetics József, magyar ember, anyja Bakich Katalin dalmát. Született ott 1714. évben, — szülei nevelték a grammatika osztály elkezdeig. — Fiumében elvégezte a grammatika osztályt; szintaxis osztályra Triesztbe ment, onnét egy év mulva Velencébe ment poetikára; annak elvégzése után Alboni János nevű orvoshoz (olaszul Zambatista néven ismerték) ment orvostant hallgatni, illetve tanulni.

Ő mellette orvosi tanulmányokkal eltöltött hat esztendőt; de azért az orvosi tanulmányokat nem fejezte be. Tanult az eskorról, fejfájásokról, zsugorodásokról, gyengeségi állapotokról és azoknak gyógyításáról, de nem bűbajos eljárásokkal, hanem természetes szerekekkel. — Onnét Ferrarába (Olaszhon) ment, ékesszólástani tanulmányokra; egy évig foglalkozott ott ezen tanulmányokkal; a következő évben pedig nevelő volt Godefrida Antal gróf családjánál; két év mulva ismét visszatért Velencébe, hogy orvostani tanulmányait folytassa (ismét említett orvosnál); onnét pedig visszatért hazájába, szüleihez, ott azonban csupán egy hétig tartózkodott. Onnét Paula dalmát városba ment hogy az egyházi rendbe beléphessen, a mit el is nyert és Balbi püspök neki a kisebb rendeket feladta, s említett püspöknél egy hétig tartózkodott. Onnét Hostilia városba ment bölcséleti tanulmányokra. Az egyházi rendben csupán fél évig volt; mert himlő miatt látása meggyengült, pappá nem lehetett. Azután papi ruhában járt-kelt különféle helyeken; amig Pécsen 1751. évben helynöki intézkedésre azt le kellett vetnie. Betegségéről pótlólag azt mondotta, hogy félévig volt himlőben; látását utána teljesen elvesztette; páduai zárándoklat végzésére ekkor fogadalmat tett és ennek eredménye gyanánt a himlőből kigyógyulván, Paduába ment s ott egy hétig időzött; onnét ment Velencébe említett orvoshoz, ki keresztény könyörületből egy évnél tovább magánál ellátta. Onnét Trieszten át ment Laibachba Grasaczky grófhhoz, ki őt szintén keresztényi könyörületből tovább mint két éven át eltartotta. Onnét

Zágrábba ment egy Máté nevű gombkötőhöz s ekkor a zágrábi káptalantól ajánló levelet kért; — onnét hat nap múlva Grácba ment, mert Margit nevű nővére ott volt férjénél Kubler nevű szabónál Mariahilf külvárosban; hol egy grófi családnál volt háromnegyed évig (ismét könyörületből). Onnét Bécsbe ment, hol alamizsnából élt több mint két évig; innét pedig Pozsonyba távozott és a város plebánoshoz Jeger Ferenchez ment, ki őt könyörületből három hónapig eltartotta. Onnét nádori rendeletre a biztostól fogatot kapott Nagyszombatig, hol egy hétig alamizsnából élt. Innét jött Pécsre, mert azt gondolta, hogy Berényi gr. püspök még él, kinél szándéka volt kérelmezni, hogy a papnevelő intézetbe, vagy kórházba vétessék fel. Reményében csalatkozva két hétig alamizsnából élt, és elment Siklósrára, onnét a Duna mellett Budára, hol a városi biztosnál Mihics Antalnál lakott a vizi-városban; ott betegek gyógyításával foglalkozott fél éven túl. Majd Kassára ment, hol Csáky Antal gróf őt héti ellátást adott neki. Onnét Egerbe ment és jelentkezett Englmajer nagyprépostnál, hogy a kórházhoz juttassa be, de ott elegendő létszám miatt nem vették kérését tekintetbe, és ott tartózkodott két hétig a püspöki udvarban; majd onnét Nagyváradra távozott Forgács püspök udvarába, ki őt szintén keresztény könyörületből több mint három hétig eltartotta. Majd Dömölk bucusjáróhelyre ment kegyeletes zarándokló szándékkal; három napig volt itt, honnét ismét Pécsre indult az 1751. évben; de utközben, egy faluban — ha jól emlékszik, Dállóg volt a neve — a plebános rendelkezésére elfogták és Pécsre hozták, hol a püspöki helynök joghatósága alá helyezték, kinek rendeletére október havában a papi ruhát kényszerült letenni. Attól kezdve Pécssett világi ruhában szabadon járt-kelt egész a jelenlegi elfogatásáig. — Ajánló és igazoló levele volt — állítása szerint — azon püspöktől, ki őt az egyházi rendbe felvette, — továbbá a laibachi püspöktől, a gráci főesperestől, a nagyváradai püspöktől, — egy ötödik iratot — ha jól emlékszik, (mondotta,) — Bécsben kapott az apostoli nunciustól. Azonefelül Pozsonyban a kormánybiztostól, a zágrábi káptalantól is nyert iratot; utilevele volt Sopron városától minden iratát a pécsi vikáriusnak adta át. — Családi körülményeiről keveset vallott; arra, hogy szülei élnek-e még, nem tudott válaszolni; testvére csupán egy volt, a gráci férjes nővére, kiről szintén nem tudta, hogy életben van-e még? Előéletéről azt is megvallotta, hogy egyszer be volt zárva Futakon egy éjszakára azért, mert az ottani szerb pópával vitája volt; más büntetést állítása szerint eddig nem kapott.

A gombkötő legénnyel, kinek vallomása alapján elfogták, való összekötetésére az mondta, hogy őt nem ismerte, nem volt a társaságában csupán egyszer a keszűi csárdában. — Az uriszék elnöke erre így szólott hozzá: A köznép széltében azt állítja, hogy jégverést, tüzvész és más hasonló szerencsétlenséget helyezél kilátásba fenyegetőleg Pécs városára nézve; így áll-e a dolog? van-e ily ártó dolgokra befolyásod és tüzvész előidézésére minő emberek szerződöttél? Vádlott így nyilatkozott: Csupán a zivatartelők elűzésének mesterségét értem, hogy azok a földnek ne ártsanak. Ezt két évvel ezelőtt Mihics Antal budai biztosnak kérésére Budán sikerrel megpróbáltam.

Máshoz nem értek. — Eddig tartott a márczius 11.-iki kihallgatás.

Ugyanazon hónap 15. napján vádlott Szvetics szembesítve lett Bersik János gombkötő legénnyel. Ez alkalommal a gombkötő Szveticsnek szemébe mondotta, hogy Szvetics neki egy emberi mutató ujját adott, és pedig azon megjegyzéssel, hogy ha Bersik bárkinek elárulja, hogy ezen ujjnak birtokában van, akkor a saját egészségében komoly kárt fog szenvedni, — hogy honnét vette ezen ujját, minő erőket helyez abba és eddig mire használta azt? Erre Szvetics azt vallotta, hogy az ujját hét év előtt Budán kapta egy János nevű embertől, kivel egy korcsmában együtt idogáltak, és aki azt azután szállásán meglátogatta. Azért kérte el, mert az a hit volt hozzá fűzve, hogy pénz közé helyezve játéknál szerencsét hoz; ezt azonban a vádlott, jóllehet sokáig magánál hordta, nem tapasztalta; de mint gyenge szemű és látásu ember, ilyen kísérletet nem is volt módjában tenni. — Kérdést intéztek hozzá arra nézve is, hogy Márkus sütőn kívül kik voltak Pécsen a kincskeresésben társai és hogy minő babonával és eszközökkel keresett kincseket? Erre Szvetics azt válaszolta, hogy kincset csupán a Pulverstom (igy, a tettye fensikja) nevű helyen keresett és csupán Hirs Márkus társaságában; eszközül csak egy kövecskét használt, a melyet kezében tartott és oly helyre ment, mik alatt a közhiedelem szerint kincs volt elrejtve és megfigyelte a kövecskét: ha az valamely helyen megmozdult, akkor tudta, hogy ott kincs van elrejtve; ha pedig mozdulatlanul maradt, akkor pedig nem volt azon helyen semmi sem elrejtve. — Azon kérdésre, hogy mily uton fosztották meg a papi öltönytől és miért került először fogságba, azt válaszolta, hogy másfél év előtt Darázs községben egy nyavalyatörős leányt gyógyított meg, kinek anyjától négy forint tiszteletdíjat fogadott el; erre Bogdanics ur, akkor ottani plebános (később pécsi kanonok) elfogatta, Pécsre küldette és itt másnap a papi ruha viselésétől eltiltották. Növendékpap egyébként vallomása szerint csupán csak egyszerű volt; másutt nem jutott soha szemináriumba.

Az így talált kincs nagyságára nézve, (hogy hány ezer forint érőt talált) a vallatáskor nem emlékezett; csupán annyit tudott, hogy ő az összes talált kincsből ezeröttszáz forint részesedést kapott; — minden kincse csupán és kizárólag az említett kövecskével jelzett módon talált. — Arra a kérdésre, hogy hogyan tudta a jégesőt elűzni, ezt válaszolta: születésre nézve ő hetedik gyermeke volt anyjának és mint ilyen már mint Tátos (ezt a magyar szót latin nyelvű vallomásában mindig így használja) született a világra tehát mindig volt titkos ereje a varázslóknak megfékezésére, s mint ilyen figyelemmel kísérte a felhőket s addig nem ment ki szobájából, míg a jégnek el nem kellett kezdődni esni; midőn az első jégzemek leestek, kiment a szabad ég alá és így szólt: távozz, nincs itt semmi keresni való; ezen szavak után ha a varázslók tovább is villámokat küldöttek, akkor „atta teremtette“ szavakkal őket sikerrel elűzte. — Ezen titkos erejére hivatkozva az elnök felszólította, hogy nevezze meg azokat, kik Pécsen mint varázslók az utóbbi időkben a tüzvészeket okozták, felelte: teljesen jól tudja a varázslók nevét; hárman vannak; mindnyájan varázslók; az egyik Bacsics János a krajnai részekről való, —

a másik kettő Neosold Ferencz és Taiss József nevű, Morvaországból; községeik nevét nem tudja.

Velük való ismeretségéről ezeket mondotta: Előző évben Dömölk felé mendegélt és Kajdacson találkozott két morva emberrel, kik mondták neki, hogy Ausztriából jönnek Szekszárdra és ki akarják tapasztalni, hogy miféle város az. Miután megtudták, hogy ő Pécsről jön, tudakozódtak tőle, hogy ott milyen emberek vannak; a mire ő válaszolta, hogy jó emberek a pécsiek. Erre ők: „nem jó emberek azok, hanem ördögök, mert mi ott koldultunk és csupán négy krajcárt tudtunk összegyűjteni, azonfelül születéseink könyvét Pécs mellett egy faluban egy pécsi ember összetépte és azért a városon először jégveréssel, azután tűzvésszel akartunk bosszút állani.“ — Vádlott így folytatta: Ezen emberek már nincsenek itt, hanem jövő héten valószínűleg ismét megjönnek és a jövő héten akarják a várost felgyújtani. Ha őket le nem tiltottam volna, már a múlt vasárnap végrehajtották volna szándékukat.

Mindezt pedig azért tudja, mert ezen emberek közül az egyik, Neosold az ő börtönének rácsa előtt vele beszélve ezt neki elmondotta és egyuttal megkérdezte, hogy vádlott miért van becsukva? a mire ő azt válaszolta, hogy ennek okát ő maga sem tudja s hogy nyomorultan él. Neosold erre így szólt: no csak várjon a város a jövő hétig, akkor még fog tűzvészben része lenni; ezután (hétfőn) elmentek, nem tudni hová; de legközelebbi héten visszajönnek; Neosold így mondotta. — A tűzvész előidézésének módjáról azt vallotta vádlott, hogy a felgyújtandó házra sárkánybőrt helyeznek el, mely sárkánybőr magától tovább-tovább repülven a házakat felgyújtja; a sárkánybőr azután a tűzvész után ismét visszatér hozzájuk. — Arról a módról azonban, a hogyan ezen ismerősei a jégesőt előidézik: vádlott nem tudott semmit. Mindezt a velük való beszélgetésből tudja, kiknek ruházata egyébként magyar öltöny, de igen rongyos, középnagyságu termetűek és több nyelven beszélnek.

Azt azonban vádlott nem tudta, hogy mindig ugyanazon helyen gyujtották-e fel a várost; azt is határozottan tagadta, mintha ő részes lett volna a gyujtogatásban s nekik puskaport vagy más robbanó anyagot közvetített volna. — Említett Neosold azért jött a börtönablakhoz hozzá, mert Budán Pozsonyban (és említett alkalommal Kajdacson) találkozott velük; de Pécsen csak mint fogoly beszélt velük. Arra, hogy a postamester ablakán levelet talált volna, és hogy a Sejmándl-féle égetőnél puskaport vásárolt volna: semmit sem tud, mert ott csak olajat és dohányt vett. — Azon ércről, vesicaról, Kristóf-imádságról és képről, melyet elfogatása alkalmából nála találtak, azt jegyezte meg, hogy az érc egyszerű dalmát pénz volt, — a vesica a benne elhelyezett dolgok megóvására szolgált, — az említett imát egy ismeretlen portugall katonától kapta. Gyenge látása miatt egyébként nem használta semmire.

1752. márc. 17. bilincsekben, folytatólagosan azon kérdésre, hogy hány holttestet ásott ki kincskeresés közben, azt vallotta, hogy ő egyet sem, hanem ásott ki Hiers Márton pécsi sütő néhány társával, kiket ő nem ismer; és pedig a Tettyén. Ezt is csak onnét tudja, hogy a város hajdui a siklósi kapunál

neki ezt elbeszítették. — A papi ruha viselésére azt jegyezte meg, hogy 1742. évben öltötte magára Paula dalmát városban; 1746. évben himlő következtében látását veszítve, egyházi ruháját és pályáját elhagyni kényszerült; de a papi ruhát mindaddig viselte, míg most legutóbb az ismert okból le nem vették vele. A budai külvárosi házak felgyújtására nézve ezuttal ezt vallotta: *öbő* kedden lesz három hete a dolognak; ő a serföző házban tartózkodott, a hol két diák egymás között latinul beszélgetett; puskaporról társalogtak; a megszólításokból megállapította, hogy az egyik Jakab volt, Sopron megyei származású a költészettani osztályból, — a másik Antal, még csak szintaxista-osztálybeli, pozsonymegyei, Nagyszombat vidékéről Sárfü községből; latinul azt tárgyalták, hogy ha Pécssett nem tudnak puskaporhoz jutni, akkor Szigetvárról fognak egy fazekas ismerősük segítségével szerezni. Később vele barátságot kötöttek és szállásán meglátogatták és azt mondták, hogy ha Pécssett állandó szállást nem találnak, akkor a várost felgyújtják, mert nem akarnak patrizálással tengődni. — Arra a szemrehányásra, hogy előző vallomásaiban a varázslókra fogta a gyujtogatást, most pedig a két diákra, azt felelte, hogy nem akarja lelkiismeretét terhelni, s az igazság az, hogy a két diák volt a gyujtogató. (Ezt a vallomást később ismét visszavonta). Ezzel azon márc. 17-iki tanukihallgatás megszűnt.

A március 22. tartott vallatás folyamán visszavonta azt, mintha az emberi ujjat a legénynek ő adta volna. Azon kérdésre azonban, hogy ért-e bűbajos erőkhöz és varázslathoz, határozott igennel válaszolt (*omnino sum Tá-tos*) és hogy tűz meg a varázslatokra ereje van és hogy ártó és veszedelmes felhőket hatalma van elűzni. A gyujtogatás számára és módjára nézve előző vallomását fenntartotta.

*

A tanuvallomások után 1752. április 29. és június 2. az uriszéken fő-tárgyalás volt; jun. 3. lett az ítélet meghozva.

Az 1752. áprilisi ülés tagjai voltak Hersching János Baranyamegye alispánja, Kruspér Pál, vármegyei esküdt, jegyző, — Erdődy József püspöki-uradalmi jószágigazgató, és Klimó Ádám tanácsos — a törvény kikötése értelmében jelen voltak: Koller Mihály baranyai főbíró és Velikay Ferenc esküdt Jelen voltak továbbá az uradalom részéről Némethy Ferenc a pécsi birtoktest. tisztartója, Spettl Ferenc számtartó: továbbá Gusztényi János és Bellosevics Boldizsár szenátorok a város részéről.

Ezen fő-tárgyaláson vádolt tagadta, hogy ő az aranyművesnél elkövetett tolvajláshoz tanácsot adott volna, — hogy a pénzen osztozkodott — s Bersiknek egy emberi ujjat adott volna. A vele való ismerettségről akkor azt mondtotta, hogy a keszűi csárdában találkoztak tisztas férfiak jelenlétében, sőt a lopásért korholta, és meg akarta verni, ezért jele tette őt (Szveticset) fel az előljárásnál; a lopás után egymással csupán háromszor találkoztak. Szembesítés történnén, Bersik minden vádat fenntartott; Szveticset mindent tagadott.

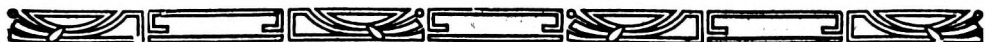
Az ítélethezatalhoz vádpontok *magia nigra*, (*Schwarze Kunst*, varázslás,

garabonciásság) és tolvajlásban való részesség voltak. Ügyész volt nemes Kruspér János, ki megbízó iratait bemutatván, az esetet ismertette és a vádat formulázta: jelenlevő vádlott nem tudni mi okból, az isteni és emberi hatalmasságok iránti tekintetet félretéve, Bersik János gombkötő segédnek lopás és egyéb iszonyu bűnök elkövetésére nemcsak bűbájoserőt bocsátott rendelkezésre, hanem a midőn Bersik az előző 1751. évben Szentmihály napja táján szüret idején vendégével és családjával a szőlőben volt, Szvetics Mihály rábeszélésére, tanácsára és vezetésével a kapucinus atyák mellett lakó aranyművesnek tanulóival a házba titokban belopódzott, az itt elrejtett pénzt ellopta s ezen pénzből osztozkodott és a neki nyujtott bűbájossági segélyek által beigazolta, hogy ő varázsló, tehát a közbiztonság ellensége; vádlott a mellékelt iratok szerint vallatáskor a dolgokat részint minősítette, változtatta, részint tagadta ennél fogva, miután előzőleg az ügyész ismételt komoly és szigorú tanukihallgatást kért, melyek után, midőn a per anyaga együtt volt, az országos törvények értelmében ősi bevett szokás szerint a vádlottra halálbüntetést indítványozott; vádlott azonban vallomására hivatkozva ártatlanságát bizonyította és felmentést kért.

Az 1752. év jun. 2. ugyanazon uriszéki bíróság előtt az ügyet újra tárgyalván, az ügyész vádindítványát fenntartotta; a bíróság azonban más határozatot hozott. Ezen napon vádlott ugyanis ismét vallomásra bocsáttatván, azt vallotta, hogy a vikáriusnál való őrizetből szabadulván, egy Sámuel nevű (volt püspöki várbeli muskétásnak fia) volt néhány napig Pécssett az ő vezetője, utána egy bizonyos fiu, több hónapon át azután egy posztókészítőnek fia, (ki a Petrovszky — házban lakott.) — A megnevezett fiukat a bizottság színe elé állították, kik azt vallották, hogy 5–6 hétig illetve negyedévig vádlottat tényleg vezetgették. Arról pedig, hogy az aranyműves házához ment, vagy hogy a kapucinusok kapujánál őrt állott, a fiuk közül egyik sem tudott semmit. Ezzel végződött ezen vallomás, melyben ismét és végül felemlítette vádlott, hogy Bersikkal márciusban találkozott először a keszűi csárdában.

Az uriszék végül a kellő tanuvallomások után az ügyet mérlegelvén, a következő határozatot hozta. Vádlott Szvetics Mihályt a bíróság a lopásban való bűnrészesség alól felmenti, mert a tolvaj Bersik Mihály reá vonatkozó terhelő vallomását visszavonta és megvallotta, hogy ezen marasztaló vallomást csupán egy János nevű diáknak biztatására tette; azon felül maga a vádlott a saját maga ellen tett korábbi beismerést később visszavonta. — Ellenben elítélte az uriszék vádlottat hazájába, Dalmátországba való eltoloncolására, mivel a tanuvallomások során beigazolást nyert, hogy életének tengetésére Baranyában és másutt is sokféle és nyilvánvaló csalást és isteni és emberi jog által tilalmazott ravasz fondorlatokat követett el. A bíróság azután a Dráván tulig karhatalommal elkísértette és ott szabadon bocsátották.

Szentkirályi.

Az első leánynevelő intézet Pécssett.

(1743—1782.)

Városunkban a Notre Dame női rend iskoláinak megnyitása előtt (1851.) — a török hódoltság után — csupán egy női zárdával találkozunk. Ez az assisi Sz. Ferencről nev. harmadrendi nővérek zárdája és leányiskolája, mely a Hunyady-utcában, a Szent Ferenc rendiek temploma közelében fektült. Ezen kis zárda működése az 1743—1782 évek közé esik. — A helyi történetírás ezen zárdával nem sokat foglalkozott, minthogy azonban a pécsi leánynevelést és oktatást ezen zárda kezdte meg, s ezen működésének jó emléke birta részben Scitovszky pécsi püspököt a Notre Dame nőzárda és iskoláinak alapítására. azért az ez idő szerint rendelkezésemre álló levéltári adatokat ezen harmadrendi zárda történetére egybefoglaltam és közzéteszem.

A pécsi Szent Ferenc rendi zárda irattárában található egy kéziratos anyakönyv, amely azoknak neveit tartalmazza, kik a zárda sirboltjába lettek eltemetve, és pedig annak feltüntetésével, hogy a sirbolt melyik részében és helyén lettek elhelyezve. A sirboltlakói az elhunyt Ferences rendtagokon kívül más olyan elhunytak is, kik a Szent Ferenc rend vezetése alatt álló harmadrend és övviselő társulat tagjai voltak, vagy más módon tartoztak a zárda lelki vezetése alá. Az anyakönyv névsora jelen tanulmányunkban említett harmadrendi nővérek neveit is adja, jeléül annak, hogy ők a rendház feloszlatása után is Pécssett tartózkodtak és a szerzetes rendi vállalt szabályzat keretében megmaradtak.

Ezen anyakönyvi feljegyzések szerint a főnöknő Peickard Antonia 1791. márc. 12. hunyt el 79 éves korában; Lachinger Hyacinta 1796. márc. 9. 70 éves korában, Pflantzl Xavéria 1752. nov. 30. 48 éves korában, Pflantzl Aloysia 1766. évben, Francisca 1762. május 7. 42 éves korában. Emelítve van azonfelül az anyakönyvben egy Pflantzl Jozefa, Peichard Francisca Deppin Karolin Johanna, Stachler Mária Éva, Stridl Margit, — azonfelül harmadrendi nővérekre, illetve apácákra emlékeztető adatok az anyakönyv ezen nevei is: Zaigler Borbálya (meghalt 1764. márc. 28., 88 éves korában), Stagl Emerenczia (megh. 1804. ápr. 12., 77 éves korában), Bertal Erzsébet (megh. 1809. jan. 6., 70 éves korában) és Deppin Nepomucena (meghalt 1776. dec. 9., 40 éves korában). Azonfelül a zárdai sirboltban van eltemetve az övviselő társulatának elnöknője (mater confraternitatis cordigerorum) Simunovich Ilona (meghalt 1765. okt. 10. 76 éves korában) és Flancz Constancia, harmadrendi nővér, a fentebb említett jótékony úrnő.

Elhelyezésükről, a városban való működésükről, az általuk vezetett iskola és internátus arányairól és jellegéről a legtöbb adatot a vármegye és Pécs városa által kiállított azon jelentésekből tudjuk meg, melyeket ezen hatóságok Mária Terézia királynő felszólítására tájékoztatásul állítottak ki azon felségfolyamodvány elintézésére nézve, melyet az apácák Mária Terézia királynőnél helyzetük javítása érdekében benyújtottak.

Az apácák folyamodványa német nyelven lett fogalmazva és Pécssett keltezve (időjelzés nélkül) aláírták: Peickhard Antonia (fönöknő), — Pflantzl Aloysia, Lachinger Hyacintha és Stridl Margit (des dritten Ordens des ehrw. Vaters Francisci, Schwestern in der Stadt Fünf—kirchen.).

A folyamodványban hivatkoznak arra, hogy 1743. év óta munkálkodnak Pécsnek és vidékének leányoktatása és nevelése ügyében: jövedelmük csupán havi 17 krajcár tandij, ebből nagyon nyomoruságosan tudnak éldegélni. Klimó püspök, jótevőjük, ki munkájukat honorálta, jutalmazta, már elhunyt; ő nemcsak élelmiszerekkel és egyéb szükségletek gondozásával segített, hanem ezenfelül szép házat építtetett számukra kápolnával, ígérete szerint mindent felszerelt volna, ha még életben maradhatott volna. Most egyetlen jötevőjüktől is meg levének fosztva: egész reményüket és bizalmukat a királynő jószágába helyezik.

A pozsonyi helytartótanács (5969. sz. alatt) erre Pécsre iratot küldött, melyben az apácák által beküldött *felsőfolyamodványt* másolatban megküldvén jelezte, hogy az uralkodó tájékoztatást kér az apácák állapotáról és munkájuk sulyáról és jelentőségéről; ezt az óhajt a helytartótanács közvetítvén, különösen azon pontra nézve kért választ, hogy az apácák számát nem kellene-e emelni? (A helytartósági leiratot aláírta Albert főherceg, Skerlecz Ferenc, és Preszekker Mihály. 1778 jan. 12.)

Hamarosan második intimatum is jött, amelyben arra nézve tett kérdést az uralkodónő nevében a helytartótanács, hogy nem volna-e jobb és tanácsosabb a harmadrendi nővérek helyett Erzsébet vagy Orsolya rendi apácákat Pécssett megalapítani? (aláírták Fekete György gróf, Skerlec Ferenc és Preszekker Mihály.)

Pécs város részéről adott válasz a következő pontokra és megállapításokra terjed ki:

harmadrendi apácák az 1743. év óta a kath. hittan elemeit tanították a pécsi leánykákknak, — aztán írni, olvasni varrni, kötni és más női kézimunkára is, — azonfelül német és magyar nyelvben is oktatást nyújtottak, Maga Pécs városa, sőt több szomszédvármegyének szülői is tanuságot tehetnek erről; leányaik náluk nélkül vagy tanulás nélkül maradtak volna, vagy csupán nagy költség árán lettek volna taníthatók. Éppen ezért Klimó püspök ebbeli fáradozásukat mérlegelve, számukra házat építtetett, melyben ők maguk is laktak, és bentlakó növendékeiket is elhelyezték, és kápolnát is építtetett hozzá. Jelenlegi lakásuk ezen beosztással bir: földszinten nyolc helyiség van, — két nagyobb, iskola céljaira, egy nagyobb a bennlakóknak, egy pedig ebédlő, négy kisebb szobában az apácák maguk laknak; van azonkívül a tető alatt négy kisebb szoba, de oda az épület tökéletlensége folytán a feljutás nehézkes és épen azért jelenleg nem is használják semmire sem. A mi pedig a kápolnát illeti: még ma sincs neki belső felszerelése, azért első sorban annak felszerelését és berendezését kérelmezik, mert ők maguk nem szoktak máshová menni, mint a Ferenciek templomába (azoknak lelki vezetése alatt állanak), hová némelykor nehéz vagy lehetetlen elmen-

niök: azért kérnek valami oly segílyt vagy alapítványt, hogy otthon. ők és növendékeik naponta sz. misét kapjanak.

Azon pontra nézve, hogy mi kívántatnék megfelelő és tisztességes ellátásukhoz, az a vélemény: Nunkovics nagyprépost és káptalani helynök megkérdezte őket, hogy hat apáca után elég volna-e évi hatszáz forint? Amire nem válaszoltak, hanem egyenesen atyai jótékonyására bízták rá magukat. A dolognak aztán jobban utána nézett a vikárius és találta, hogy személyenként száz imperiális volna előirányadó, különösen azért, mert tandíjat keveset, vagy egyáltalában nem fizetnek a tanulók. Maga az épület is sorban, fokokint nagy és gyökeres átalakításra szorul, azért azt is kérelmezzék hogy valami építési alapról is történjék gondoskodás.

A létszám megállapítására és fejlesztésére az a válasz, hogy jelenleg ugyan négyen vannak a nővérek, de a növendékek száma igen gyarapszik; és a magyar és német nyelv tanításával vannak valamennyien tulnyomó részben elfoglalva, s azért a többi tárgyakkal nem foglalkozhatnak oly sikerrel, mint azt óhajtanák; azonfelül betegeskedés esetén nincs helyettesük; mindezen okokból igen szeretnék, ha számuk hatra emelkednék.

A bennlakó leányok (jelenleg hárman, de máskor többen szoktak lenni) fizetnek egyenkint egy évre 70 forintot, de az élelem, cselédség és apáczák eltartása szempontjából ez igen csekély összeg.

Felvilágosítást nyújtott Baranya közigazgatásának részéről 1778. jan. 14-én keltezte Major Ferenc h. főbíró is. Megjegyzéseinek tartalma a következő: Baranya megye közgyűlésének megbízásából (az intimatum rendelkezései alapján) megjelent ő a helyszínen, az apácák épületében és azt találta: hogy azok számszerint négyen vannak, két idősebb, két fiatalabb, az ifjabbak magyar és német nyelvet tanítanak, — az idősebbek olvasni, írni, varrni, horgolni és más női foglalkozásokra tanítják a leánynövendékeket. Szükségesnek tartaná, hogy számuk hatra emelkedjék; ellátásukra elég fejenkint száz imperiális, — egészen véve kilencszáz forint. Jelenlegi állapotuk eléggé nyomoruságos és siralmas, bennlakó leány három van; máskor több szokott lenni, 3 egyenkint 70 forintot fizetnek évente; a bejárók havi 17 krajcár tandíjat fizetnek; de rendszeren hátralékban vannak; a legtöbb meg sem fizeti. Az épületet pedig a vármegyei mérnök az ő jelenlétében felmérte és a rajzot a vármegyének felterjeszti.

Klimó püspök halálával tényleg nyomorult helyzetbe jutott a zárda és igen rá van szorulva az uralkodónő anyai jószágára. Az apácák a Szent Ferenc rend szerzeteseinek lelki vezetése alatt egész erejüket arra szentelik, hogy a városuk és környékének hasznára legyenek. Náluk nélkül Pécsen nem lenne leánynevelés. Ha az Orsolyitákat hoznák ide, azoknak a vármegye külön épületet kérne, mert a jelenlegi zárda (melynek tervrajzát küldik mellékelve) alacsony nedves, félbenmaradt egészségtelen épület; a telket az apácák vették, Klimó püspök bővítette, az épületet ő építtette, de halálával csonkán és befejezetlenül maradt a ház.

Ha pedig az Orsolyiták betelepítését, vagy a háznak gyökeres tataro-

zását későbbre halasztanák, azt feltétlenül kérelmezi a vármegye, hogy akármily módon a jelenlegi apácák szorult helyzetén segítsenek. Klimó életében terményeket kaptak. Most attól is elestek, — a tandíj tényleg alig folyik be, tehát sürgős a segítség. Azt azonban szintén kérelmezi a vármegye, hogy az Orsolyiták közé, ha Pécsre betelepítik őket, a jelenlegi nővéreket vegyék fel;

Lakóházukra, annak eredetére, vételére nézve egy okmány nyújt felvilágosítást, melyet Pécs városának bírója és tanácsa 1765. máj. 29. állítottak ki, melynek szövege szerint Pintzker Márton bíró és Gregorics Mihály jegyző jelentik, hogy providus Jankuss György verőcsei polgár nekik személyesen tudtul adta azt, hogy Pécsen a várfalalakon belül fekvő házat (melynek szomszédjai: keleten Ekerstorffer János, délről egy tér, nyugatról Persej Marton, éjszokról ugyanazon tér) eladta 300 rajnai forintért tisztelendő Peickhardt Antonia, Szt. Ferenc III. rendjebeli nővérnek, és Deppin Karolin tiszteletreméltó urnőnek, hogy azt birtokolják és hivatalutódjaikra és rendtársnőikre átszámaztathatják és legatum gyanánt hagyományozhatják. (A vétel, illetve az eladás napja az iraton nincs feltüntetve; — mint látjuk: az okmány 1765. évi jelölése csupán az okmánybafoglalásnak a dátuma.

Hogy kezdetleges helyzetükön segítsenek, az apácák már 1769. folyamán — több jóakarójuktól bátorítva — Klimó püspök tudta nélkül folyamodványt intéztek Mária Terézia királynőhöz, a ki a folyamodványt Klimó püspökhöz küldötte.

A püspök 1770 jan. 29. Ország vikáriushoz (minthogy a püspök akkor Pozsonyban tartózkodott) levélbeli kérdést intézett, hogy mi Antonia főnöknő felségfolyamodványának háttere, miért folyamodott az uralkodóhoz segélyért és hogy ki az a meg nem nevezett jótévő, kire Antonia főnöknő hivatkozott? Ország nyomozott a dolog után és megtudta, hogy a világban élő egy harmadrendű nő, ki Antonia főnöknővel jó viszonyt tart fenn, névszerint Flancz Constancia jelentkezett jótévőnek, illetve az ő kérésére P. Vogl Jakab bécsi jezsuita pap, kinek Flancz nővér a pécsi zárda épület romlatag állapotát egy izben megírta; P. Vogl pedig megbeszélte a dolgot P. Pamhaber jezsuitával, ki a dolgot a királynőnek elmondotta, mert ismerte annak jóságát és készségét hasonló zárdai iskolák pártfogolására. A páterek tanácsolták azután a felségfolyamodványt és ajánlották, hogy egyházi és világi hatósággal azt hiteltesítsék és tőlük ajánló záradékokat szerezzenek. — Ország úgy vélte, hogy a ház tatarozásával és egy szobának hozzá építésével a dolgon volna segítve és nem kellene mindjárt ilyen dolog miatt a királynőnek alkalmatlankodni. (Ország levele Pécsről, 1770. febr. 12. — P. Vogl a csász. alapítványi hölgyek lelkésze volt Bécsben.)

Az egyes nővérek életrajzi viszonyairól, beöltözésük idejéről és körülményeiről a következő adatokat sikerült felkutatnunk:

Peickhart (Beickhart) Mária Antonia, leánynevén Margit beöltözéséül a Fridau városbeli ferences Konventben 1743. febr. 14. P. Negovetz Sándor ladislaita tartományi főnök bizonyítványt állított ki, melyből megtudjuk, hogy a nővér bécsi születésű volt, a vallásos életnek szerzetben való gyakorlására

hivatással birván: a Fridauai (Stajerország) Ferences konventben (a ruha alatt viselendő) vállruhát, (Scapulare) ájtatosan felvette és 1742. dec. 19. ugyanazon templomban a rend szabályzata szerint letette fogadalmát.

P. Babich Alajos, A Szent Lászlóról nev. szlavoniai Ferences tartomány főnöke, Pécssett 1749. febr. 22. állította ki az aggregációs okiratot, melyben Peickhard Francisca harmadrendi nővére kiterjesztette a IV. Miklós pápa által megerősített harmadrend lelki javait. Az okmányból megtudjuk, hogy Antonia nővér egy évi ujonczidő után P. Zangerer Cajetan ferences pap harmadrendi igazgató kezeibe 1749. febr. 22. Cortonai sz. Margit napján ünnepélyes sz. mise alatt térdenállva, összetett kezekkel tette le fogadalmát.

Pflanzl Anna Xaveria nővérnek a harmadrendbe való beöltözéshez az engedélyt 1744. május 22. kelt okmánnyal (kelt Pécssett, kiállította Rosos János püspöki titkár) Berényi Zsigmond gr. pécsi püspök adta meg. Folyamodó Pflanzl Anna akkor töltötte ki ujoncévét és fogadalom letévésével akarta magát a szerzetesi életre Isten szolgálatára szentelni; a ferencrendi, vezetőség részéről jó erkölcsi bizonyítványt nyervén, a püspök neki a fogadalom letévését megengedte és kikötötte, hogy a világban élvén, férfiak közül csupán azokkal lakhatik, kikkel igen közeli sógorsági vagy vérrokonsági viszonyban van.

(Pflanzl Anna Xaveria engedélyokmánya eredeti példányban is megvan másolatban is; ugyanazon szöveggel; az eredeti okmány a nevet Pflanzl, — a másolat Pflanzl formában írja. Az eredetin a püspök aláírása is olvasható: Sigismundus eppus Quinque Ecclesiensis; rajta ostyapecsét, Berényi gróf pp. címerével).

Előbbinek nővére, Pflanzl Josepha Berényi Zsigmond gróf pécsi püspöktől 1746. évben aug. 17. kelettel nyerte meg az engedélyt, hogy (miután az ujoncz évet már akkor kitöltötte) a harmadrend fogalmát letehesse. Erkölcsi viselkedése kifogástalan — rendi felsőbbségének minősítése igen jó. Lakására nézve a püspök itt is kiköti, hogy csupán legközelebbi férfirokon lakhatik vele: tartsa be lelkiismeretesen a harmadrend szabályzatát, hogy mennyei jegyesének égő fáklyával s a jó cselekedetek olajával szolgálhasson s így egykor az Ur örömébe bevonulhasson s ott örökké örülhessen. — Az okmány a püspöki levéltárban van eredetiben; Berényi gróf püspöknek ismeretes címerét feltüntető pecséttel, sajátkezű aláírásával. (Az okiratot is Rosos János pp. titkár állította ki).

1760. márc. 1. Rómában a sz. Kozma és Damján vértanukról nev. konventben állította ki P. Fortuna Sándor titkár P. Buccioli József generális nevében a bizonyítványt, mely szerint *Stachler Mária Éva* hajadon, ki Német-honból származott, a Sz. Ferencz harmadik rendjébe bizonyítványok felmutatása után felvétetett és beöltözött és engedélyt nyert a világban élő harmadrendű remeték sajátos öltönyét viselni azon kötelességgel, hogy ne kóboroljon s lakását ne változtassa, hanem állandóan és nyugodtan egy helyen lakjék, egyébként ezen engedély érvénytelen. (Az engedélyokmány pergamentre van írva és pecséttel ellátva.)

Deppin Karolin beöltözési engedélye a szokásos szövegezéssel 1765.

nov. 1. Pécssett kelt, aláírta a vikárius: Christovics Imre kanonok (később csanádi megyéspüspök), kiállította Szekel Nándor szentszéki jegyző és theol. tanár. A főnöknő, ki mellett szerzetesi öltönyben és szabályokkal Deppin Karolin a nevelőnői tisztséget és zárdai életet viselnie kellett, Antonia nővér volt. Az okmány itt már kiköti, hogy fogadalmat letennie nem szabad, de a harmadrendi szabályzatot tarthatja és az öltönyt viselheti. Fontos részlete az egyébként formulare szövegből álló kéziratok okmányának annak felemlítése, hogy Deppin Karolin egy Pécssett elhunyt nővérnek (neve nincs felemlítve) helyét foglalja el.

Egy keltezés nélküli (valószínűleg a püspökhöz intézett) s eléggé olvashatatlan német iratból értesülünk említett zárdanők Pécsre érkezésének idejéről. Ezen irat szerint: Pflanzl Anna Xavéria sz. Ferenc harmadik rendjebeli nővér Pécsre jött az 1743. évben; Pflanzl Josepha 1745. évben, Peikhart Mária Antonia 1748. Peikhardt Francisca nővér 1752. Deppin Johanna 1763. egy nehezen elolvasható szöveg szerint Pflanzl Anna nővér elhunyt 1766. évben.

Az 1782. év márc. 14. Pozsonyban Csáky János gr. aláírásával jelent meg a kormányhatósági rendelet, mely szerint az ismételten kiadott azon rendeletekhez, melyek a szerzetesi élet és öltöny tilalmazásáról szólnak, az uralkodó akarata szerint az a határozat is járul, hogy a harmadrendieknek nevezett nővérek, (kik valamelyik rendnek ruháit hordják s annak házaik kívül laknak) szintén tegyék le rendi ruhájukat.

Ezen rendelet egyébként már újítása volt az ugyancsak 1782. febr. 25. (Csáky János gróf, Skerlecz Ferenc és Boros Lajos aláírással) kelt hasonló rendeletnek, mely szigorúan meghagyja, hogy az egyházi és politikai hatóságok rövid határidőn belül a remeték és harmadrendűek életmódját tiltsák be.

Ezzel a Hunyady-utcai háznak zárdai, szerzetesi jellege megszűnt, de a leányiskola továbbra is ott maradt. Ezen városi jellegű leányiskolával párhuzamosan a XIX. században más leánynevelő magánintézet is nyílt meg; az 1851. évben, midőn a Notre Dame nőzárdai leányiskola működését elkezdte, ezen leányiskolát a város feloszlatta, s utána annak épületében a reáliskola nyert elhelyezést, mely idővel állami lett s a közelmúltban az Irányítási hatalmas új helyiségébe költözött át.

Szentkirályi István.

A pécsi városi múzeum 1916. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés.

A múzeum külterjes munkássága a háboru miatt ez évben is majdnem teljesen szünetelt. A vezetőség Baranya megye néhány községébe szállott ki, hogy egyes műemlékeket tudományosan megvizsgáljon és azoknak felvételét előkészítse, vagy elkezdje. Siklós, Mohács, Bükkösd, Keszű, és Pellérd voltak a községek. Itthon pedig a katonai fémrekvirálást és a harangok lefoglalását

kísérte figyelemmel s utóbbiak közül kétszázat megvizsgált, minek következtében a pécsi harangöntő iparművészet történeti fejlődését meglehetősen állapítani.

A Pécs Baranyamegyei Múzeum Egyesület előadásokat ugyan nem tarthatott, de értesítője megjelent két összevont számban és közleményeivel a csendesen folyó muzeális munka megszakítatlanságát fentartotta és a közönség érdeklődését a múzeum ügye iránt a mai nehéz viszonyok között lehetőleg ápolta.

A közművelődési ház ügye, ha nem haladt előre, de mégis az illetékes tényezők gondozásának tárgya maradt.

A múzeum gyűjteményeinek gyarapodása könnyen megérthetőleg csökkent. Róla következő adatok nyújtanak áttekintést.

A *könyvtár*, mely helyiség hiánya miatt még mindig raktározva van, általi letétül nyerte a „Gyűjtő“ ex libris-számát, Rüblein: Az állami nyugdíjtörvény magyarázata, Kőrösy—Lenhossek: Budapesti könyvtárakba járó természettudományi stb. folyóiratok jegyzéke, Lázár B: Tizenhárom magyar festő, Éber L: Művészettörténeti olvasmányok, Rózsa M: A magyar impressionista festészet, Molnár G: Általános zenetörténet (II. kötet) Lázár B.: A magyar művészet jövője, Magyar Ádria-könyvtár (7-12. füzet) c. műveket. Ajándékokat adtak: Wessely Antal a Világháború Heti Póstája 1916-ban megjelent füzeteit, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-Könyvtára 1914. évi gyarapodásának-kimutatását, Szily Tamás egy háborús gyászjelentést, Igaz Lajos Hauszmann: A Budapesti igazságügyi palota c. mappáját, Korbusz Somorjai Lajos Kovácsévics Ignác 1848 évi ügyvédi oklevelét és Szerbia 1893. évi fali térképét, Farkas Irma Goffine Erbauungsbuchját és Grünvald Nándor 1860. év előtti feljegyzéseit, a kolozsvári egyetem orvostudományi kara a Lechner Károly Dr. negyedszázados tanári működésének emlékére kiadott Dolgozatokat, Győr sz. kir. város Pitroff: A Győri sajtó története c. művét, Darnay Kálmán, Simon Máté: Micsoda a pap? c. pécsi nyomtatvány 1797. évi füzeteit, Özv. Oszvald Ferencné Remler: Allegorische Personen c. művét és Bartalits Mihály pécsi szobrász 4 kéziratát, Fejes Károly a Káptalan-váci nemzetőrség 1848. évi összeírásának egy lapját, Özv. Vogl Jánosné Weber Xav. Ferenc festőművész két levelét, Szentgáli Károly: A sziglak megfejtése felé, c. füzeteit, Nick Pál Caccia, Hymenaeusát, mely a 18. században a pécsi ágostonrendiek könyvtáráé volt, Bors Emilné Czirer Marianna Czirer Elek Dr. pécsi tiszti főorvos orvostudói okleveleit, Dr. Frey János a pécsi városi színház két 1840. évi színlapját, Pécs sz. kir város a 309. honvéd gyalog ezred 1. zászlóaljának emléklapját, Spies Viktor Spies János néhai pécsi kanonok okmányából 8 darabot, Fejes György Engelman Henrik pesti réznyomtató hirdetőlapját és 6 drb. apró kéziratot, Schmidt Károly-Hagen: Lehrbuch der Apotheker-Kunst-ját, Hirschler Dezső 1845. évi füzeteit a Pécsen alapítandó posztógyárról, a Konkoly-alapítványú ó-gyallai m. kir. csillag vizsgáló intézet „A déli csillagos ég photometriai megfigyelése“ c. kiadványát, a fehérvármegyei és székesfehérvári múzeum egyesület, Nagyvárad nyilvános könyvtára, az aradi Kölcsey-egyesület és a Magyarországi Kárpát-egyesület évi jelentéseiket.

A *régiségtár* számára az államsegélyből a pécsi székesegyháznak a 19.

század elejéről való képe vétetett meg. Állami letétül kapta Telcsnek a hadbavonulókat ábrázoló bronz plakettjét. Ajándékoztak: Horváth Lajos 2 drb. közép-kori, de egyébként meg nem határozható ezüst pénz, Porubszky Béla 1848. évi 100 forintos utalványt, Varga Pisti 1782. évi osztrák $\frac{1}{4}$ krajcárrost, Pucher Károly Trajánus ezüstdénárját, dr. Szőnyi Ottó Belgrádból hozott gránáttöredéket és egy ikonosztárról való faragványt, Lovrics Mihály Pécssett talált vastórt, Fejes György 3. drb csiszolt kőalapácsot és egy bronz karperecet maissi leleteket, Ismeretlen 186. drb. római, osztrák, magyar és német bronz és ezüst pénzeket, Katona János Probus és Constantinus kis bronzpénzét pécsi leleteket és 1800. évi osztrák 1 krost, Pécs sz. kir. város a "Kéve" hadi érmét (140 korona értékben) és az Osztrák-Magyar-Bank 100. éves fennállásának emlékére vett bronz érmét, Spies Viktor és Fejes György régi játékkártyákat, Kemény Béla régi távcsövet, Özv. Oszvald Ferencné biedermaier himzést.

A néprajzi tár csak Gulyás Ferencné által ajándékozott, koppányszántói, bőrrrel pántolt fakulaccsal szaporodott.

A képzőművészeti gyűjteménynek állami letétül 14 darab rézmetszet jutott. Ajándékol kapott: Özv. Oszvald Ferencnétől 2. drb könyomatot (egyik Varoni 1859. évi műve Pécsről) ifj. Wessely Antaltól, a pécsi székesegyházi sekrestyeigazgatóságtól, Koszits Kamilltól, Galambos Kálmántól és Czermák Edétől pécsi vonatkozású fényképeket (Városképek, az 1880. évi királylátogatás, régi harangok), Özv. Szeifricz Antalnéól Deák Ferenczet ábrázoló stearin domborművet, Bors Emilné Czirer Mariannától tempera festményt a pécsi Széchenyi tér 19. század eleji képéről és Forbát Alfrédttől az általa rajzolt és kiadott 10 exlibrist.

A természetrajzi gyűjtemény gyarapodása egy nagy tapló darab a Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület ajándékából és a pécsi m. kir. erdő hivatal két jelentése a vonuló madarak megérkezéséről és elvonulásáról.

A muzeum gyarapodási naplója 92 számot tüntet fel ez évben. Jáltak a következő folyóiratok: Művészet és Magyar Iparművészet államsegélyből, Numizmatikai Közlöny, Ethnographia és a Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Értesítője és Archaeológiai Értesítő Pécs város költségén.

A Muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége a Muzeumi és Könyvtári Értesítőt és a Magyar Könyvszemlét küldte ajándékol, az Irodalomtörténet a Pécs Baranyamegyei Muzeum Egyesületi Értesítőért cserébe járt.

A muzeum egész évben nyitva volt: 108 ingyenes és 257 fizetési nyitási napon összesen 2833 látogató fordult meg benne, kik közül 57 fizetett 40 fillér belépő díjjal s így e címen befolyt 21 korona 20 fillér. Tanárok, illetve tanítók vezetésével a pécsi ciszterciá főgimnázium 100 tanulója, a pécsi Julián internátus 27 növendéke, a pécsi tanítónő képezde 29 és a pécs belvárosi elemi fiúiskola 85 tanulója jelent meg. A csütörtök délutáni ingyenes nyitáskor csak 29 látogató volt.

Legtöbb látogató: 330 decemberben és legkevesebb: 121 júliusban volt.

Hivatalosan meglátogatta a muzeumot Mihálik József, kir. tanácsos, országos felügyelő.

A muzeum egyes tárainak állapotát a következő adatok tüntetik föl:
A könyvtárnál államsegélyből vétetett 2 kötet, állami letét 12 kötet és egy apró nyomtatvány, egyéb vétel és csere 2 kötet, ajándék 20 kötet, 15 apró nyomtatvány, 1 térkép, 5 kézirat, 13 oklevél, egyéb letét 2 apró nyomtatvány. Egész évi gyarapodás 72 db.

Évvégi állapot 7776 kötet könyv, 72 hirlap, 147 aprónyomtatvány, 17 térkép, 93 kézirat, 20 oklevél és egyéb irat. 2321 egyéb könyvtári anyag. Összesen 10446 tárgy.

A régiségtárnál államsegélyből vétetett 1 ujjbkkori tárgy, állami letét 1 érem, ajándék 4 őskori, 8 közép és ujjkori tárgy, 194 érem és pénzjegy, 3 háborus vonatkozása. Letét 1 ujjbkkori tárgy, 2 érem. Összes gyarapodás 214 tárgy. Évvégi állomány 4417 őskori, 1122 római, 5208 közép és ujjbkkori, 14 kegyeleti tárgy, 10214 érem és pénzjegy, 276 fénykép, 3 háborus. Összesen : 21264 tárgy.

A néprajzi tárnál ajándék 1 magyar tárgy. Évvégi állomány 8/9 magyar, 126 hazai nemzetiségi, 2 rokon népi, 75 külföldi művelt népi, 3 külföldi primitív népi tárgy, 78 fénykép. Összes : 1163 tárgy.

A képzőművészeti gyűjteménynél állami letét 14 metszet, ajándék 1 dombormű, 1 festmény, 10 metszet, 6 fénykép. Évi szaporodás 32. Évvégi állomány 17 szobor, 80 festmény, 457 rajz és metszet, 429 fénykép, 763 modern iparművészeti tárgy, 40 plakát. Összes: 1786 tárgy.

A természetrajzi gyűjteménynél ajándék, 1 növény, 2 jelentés a vándorló madarakról. Gyarapodás: 3. Évvégi állomány 18897 állat, 33 növény, 1615 ásvány, 9 jelentés a vonuló madarakról. 1004 korall, puhány és csiga, 311 őslénytani, 43 állatminta és klisé. Összes : 21912. tárgy.

Az összes táruk ez évi gyarapodása: 322 darab. Évvégi összállomány 56571 darab.

A muzeum személyzete. Igazgató : dr Szőnyi Ottó, jogakadémiai tanár.

A néprajzi osztály tb. öre: dr Rónaky Kálmán, Baranya vármegye-árvaszéki ülnöke.

A természetrajzi osztály tb öre: Róna Jenő, áll. főreáliskolai tanár.

A numizmatikai osztály öre: Szengáli Károly, fővárosi tornatanító, a Numizmatikai Társulat II. könyvtárosa. Szolga Özv. Riba Lajosné. Terebőr Farkas Antal.

A gyűjtemények a Pécsen Rákóczi-út 11. sz. házában bérelt 7 teremben, folyosón, lépcsőházban és raktárban vannak elhelyezve. A szolgálta itt lakik. A könyvtár a városházán van elraktározva. Az igazgató lakik Szepesy-utca 3.

Pécs 1917. január 7.-én.

Dr. Szőnyi Ottó,
muzeumi igazgató.

Kisebb közlemények.

✓ **Háborus ájtatosság hajdan.** Az 1778. évben folyó porosz háboru alkalmából a pécsi egyházi hatóság háborus isteni tiszteletet léptetett életbe. Ezen háboruról Pécsen először hírhordások, híresztelések révén értesültek — akkor még nem volt a reggeli kávé mellé Stein vagy Höfer-jelentés, hitelesen pedig a hercegprimási irodából vették tudomásul az országos veszedelmet. A pécsi vikárius erre körlevelet adott ki, melyben elrendelte a Seregek Urához a benső és buzgó imádságot. Felhívta mindenekelőtt a hívőket az uralkodóházhoz, (Mária Terézia és József), és a felsőbbséghez való hűségre, a könyörgések és imák sorrendjét Pécs és az egyházmegye részére a következő rendtartásban írta elő: Jul. 26. vasárnap a szószéken kihirdetendő, hogy a győzelem és óhajtott és méltányos béke elérésére Pünkösöd utáni 8. vasárnapon reggeli 8 órakor a kapucinusok (jelenleg irgalmasrendiek) templomából ünnepélyes körmenet indul a vártemplomba, hol ünnepi sz. mise után (Szentségkítéssel) három nyelven (magyar, német, horvát) háborus tartalmú alkalmi sz. beszéd fog tartatni. Az egész háboru tartama alatt a papok a szent misében a háboruról szóló imát is veszik; a szónokok pedig vásár- és ünnepnapon ünnepélyes sz. misék után ugyanazon szellemben és tartalommal szerkesztett beszédet mondanak; ugyanakkor nyilvánosan és buzgón három Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkozik az egész templomi közönség. Pécs városában valamennyi templomban a nagymise Szentségkítéssel tartatik az egész háboru leforgása alatt. A szónokok különösen azt hangsúlyozzák, hogy vétkes könnyelmű életmódtól tartózkodjanak a hívők, mert az szokott minden nagy szerencsétlenségnek oka lenni; az Isten uja minden csapásban meglátszik és ő az élet javulása nélkül nem engesztelhető meg. *Szentkirályi.*

✓ **A pécsi csizmadia-céh 1774. évi felszabadító levele.** A pécsi cisztercita főgimnázium régiséggyűjteményében van 1875 óta ez a levél, mely alakjával és tartalmával egy kis adalékot nyújt a pécsi csizmadia-céh működésének történetéhez, melyet dr. Késmárky István rajzolt meg folyóiratunk 1908. évfolyama 19. és köv. lapjain.

Kétrét összehajtott rajzpapíros, melynek írásfelülete 56+33 cm. A kiállítás az ünnepélyes oklevelek régi jó hagyományait követi. A szöveg első sora nagy betűvel van felfestve és pedig a szavak első betűi a többinél is nagyobb betűvel vörössel körvonalazott zöld színben, a többi betűk élénk vörös színben. Ez alatt van a szöveg ludtollal megfakult tintával írva 17 hosszú sorban, melyek egységesen megszakítatlan tömböt alkotnak. Vörös nagy betűvel csak az alábbi szövegközlésben dült betűvel jelzett részek vannak kiemelve. A szöveg oszlopot kézzel akvarell-technikával festett nagyon csinos diszitményű keret övezi. Ennek gerincét az azon korban stilszerű kagylófoszlányok (rocaill) cikornyái alkotják, itt zöldre festve és barnával árnyékolva. Ezekhez vékony indákon függeszkednek a rózsákból, vörös és kék csillagos virágokból és levélkékből álló, laza csokrok. Az alsó keret-

részt közepén megszakítja egy kerek, vörös bogyós babérlevélkoszoru, mely a hiányzó pecsétet vette körül. Tőle két oldalt csipkés levelekből, rózsákból és narancsszíntű tulipánból összefűzött, hosszukás csokor nyulik ki. Az élénk színhatású diszitmény bizonyára egy pécsi festő műve, ki az akkor divatos rokokó motívumaiba népies elemeket vegyít. Dicsérnünk kell a pécsi csizmadja-céhet azért, hogy okmányainak kiállításában nem elégedett meg a többi céhnél divatos durva fametszetekkel és nyomtatványokkal, hanem a művészkedésnek teret engedett.

A szöveg következő:

Mi Pécs Városában Lakozó Böcsületes Csizmazia Czéhben Levő Mester Emberek, ugy mind: Gresics Csizmazia Ádám Akorbéli Czéh Mester, Matiskovics Csizmazia Joseph akorbéli Atya Mester, Prekesztics Csiz: János, Rádicsevics Csiz: Joseph, Fábánovics Csiz: Antal, Turkovics Csiz: Joseph, Graics Csiz: Mihály, Horváth Csiz: György, Kiss Csiz: Ferencz Etc.: Adjunk tultára minden rendbeli Tiszteletes és Böcsületes Csizmazia Czéhben Levő Mester Emberek, az kiknek illik, az kik Czéhes helyekben, kulcsos, és mező Városokban lakniak, köszönetünket és Tisztességes Barátságunkat, Szolgálatunkat Kegyelmeteknek mind fejenkint ajánlván; mivel ez Levelünk mutató Böcsületes és jámbor Iffiu *Latincsics György*, mester, itt az Tiszteletes és Böcsületes Czéhbeli Társunknál, ugy mind: *Kiss Csizmazia Ferencznél* ki töltötte az eő apro Esztendeit, ugy mind: három egész Esztendőket hiven, igazán és jámborul. Annak okáért Műs az eő jámbor szolgáltyát s jó viselését tekintvén az eő tanoló Esztendeibül föl szabadétottuk, aküs az mi czéhünknek régi dicséretes rend tartása, és szokása szerint az *Társ Poharat is* Embertül, dicséretessen megatta, és véghez vitte. Itt a mi nekünk jelen Létünkben, ugy mind: Matiskovics Csizmazia Joseph akorbéli Atya Mester, Radicsevics Csizmazia Joseph akorbéli öreg bejáró Mester, Turkovics Csizmazia Joseph iffiu bejáró Mester. Ezen a Társóságbeli Személyek is jelen voltanak nevezet szerint, ugy mind: Kiss János akorbéli Dékán Mester, Kregár Simon Mester, Ferkács Mátyás M., Forgács Imre M., Galamb János M., Kelicsics Joseph M., Mátonya Lukács M., Mihelics Márton M., Dericics Miklós M., Prekersztics János M., Szobetics Péter M., Kanoti István M., Pribanics György M., Vidák Antal M., Kovács János M., Annak okáért Mi kegyelme- teket szeretettel kérünk, hogy mikor fölül nevezet Iffiu Kegyelmeteket megtalálja és az eő tanolt mesterségével szolgálni akarja, Kegyelmetek bizvást mind igaz Jámbor és Böcsületes járobéli Legénnek mevelt agyon kérünk annak fölötte minden Tiszt Viselő, ugy mind: Harnincados és Vámos Urainkat. Városi és Falubéli Birákat, hogy minden jó akaratyokat hozzája meg mutatni méltóztassanak, sőt ha kívántatik segítségül legyenek nekie, hogy ez által senkiül semmi bántása ne légyen. Műs ezéránt Kegyelmetek Tanévtványinak szolgálni el nem mulatunk. Ennek nagyob erősségére, és bizonságára fölül nevezet *Latincsics György* Mesternek ezen Levelünket szokot Czéhbeli Pöcséti alatt kiattunk, melyet el olvasván fölül megirt *Latincsics György* Mesternek kezébe vissza adassék. Végezetre mi Kegyelmeteknek minden jokat, mind

igaz joakaró Urainknak, nagy Boldogul Istentül megadni kíványunk. Költ az Püspöki Pécs Várossában Die 9 na January Anno 1774. to.

Aláírások nincsenek az oklevélen.

Dr. Szőnyi Ottó.

Klimó püspök irodalompartolása. Ádám (Adami) Mihály Bécsben élő magyar tudós 1760. körül német nyelven magyar nyelvtant és német a magyar és magyar-német szótárt irt, 5 évi türelmes és fárasztó munka eredménye gyanánt. Elejét akarta venni annak a szemrehányásnak, a melyet Mária Terézia tett neki, midőn Daun gróf őt neki bemutatta, a katonai akadémiában, mely alkalommal a királynő így szólt hozzá: Ihr Ungarn habt nicht einmal ein vollkommen Grammair. Ezen megjegyzés volt az indító ok, melynek hatása alatt rászánta magát, hogy a már egyébként is általa tervbe vett magyar nyelvtant (német nyelven) megírja. A munkát különösen osztrák körökben óhajtották és sürgették; Szerző — állítása szerint — teljes erejét és készütségét fektette bele; nem járt idegen nyomokon, hanem saját tanulmányait és találékonyságát vitte bele a munkába. — A művet a kamara jutalomban részesítette; nyomtatásához valamelyest hozzájárult; Szerző a munkát a magyar klérusnak ajánlotta és tőle várta a költségek kifizetését.

Különösen kérte ezen tisztségre Klimó ppöt, kinek nagy hire volt a tudomány pártfogolása címén (ad venerabilem Hungariae clerum, cujus honor: laborem meum dedico, pro aliquo adminiculo recurro, et in particulari ad Excellentiam vestram modesta cum reverentia compareo ut Studium hoc meum sua munificentia adjuvare velit, et pro redimendo grammaticae atque dictionarii mei typo aliquid gratiose resolvere dignetur.) — A levél Bécsben kelt, 1760. jan. 22.

Egyben levelében egyéb híreket is közölt, a szász hercegek bécsi látogatása alkalmából való ünnepélyeket jelezte, továbbá hogy a hannoveriek a franciákat megverték, kik ezuttal 400 embert vesztek s tili állásaikat elhagyni kényszerültek. — Adami ezen nevezetes munkája az 1760. évben tényleg meg is jelent.

✓ **A pécsi püspökség érseki jelvények használatának első ünnepélye.** (1755. jun. 29.) Főispáni méltóságánál és munkakörénél fogva világi vonatkozása is volt annak az ünnepélynek, melyet Klimó György pécsi püspök és főispán tartott azon alkalomból, hogy a római szentszéktől elnyerte az érseki jelvényeknek: az érseki palliumnak és kereszt elővitele kiváltságát. Püspöki megyéjének, székvárosának, vármegyéjének tekintélyét igyekezett ezzel emelni, és az ünnepélynek fénye és nagysága, mellyel ezen kiváltságot átvette és először használta, szintén ezt a gondolatot és célt szolgálta.

A pallium ünnepélyes első felvételének és használatának napja 1755. jun. 29. szent Péter és Pál apostolok napja volt, amely azon évben Pünk. után II. vasárnapra esett; a római szentszéken XIV. Benedek pápa ült, — uralkodó vala Mária Terézia (és férje Ferenc). Az érseki pallium és érseki kereszt viselésének jogát, — mint ezen ünnepélyről szóló kézirat mondja, — melyet talán évszázadok feledékenységéből és homályából Klimó püspök Baranya, Tolna és Valkó megyék örökös főispánja, valóságos titkos taná-

csos) szerezte ismét vissza a maga és hivatal utódai számára XIV. Benedek pápától; mindezen fáradozásra és sikerre a püspököt óriási tanultsága, melyel a dolgok bőséges ismeretére jutott, tudományossága, ügyjártassága és tapasztalatai képesítették.

Az engedélyező okmány kijelölése szerint Klobusiczky Ferenc kalocsai érseknek és Givovich Miklós szerémi püspöknek szólt, vagy külön-külön kellett a pallium átadásának ünnepélyes szertartását és jogi cselekményét végeznie. Klobusiczky érsek ezen időtájt azonban megbetegedett s nem jöhetett el az ünnepélyre Pécsre, azért az egész ünnepélyes átadás szertartását Givovich szerémi püspök egyuttal (a szerémi püspökség rendezetlenségére és gyenge jövedelmére nézve) pécsi kanonok végezte olyan ünnepélyességgel, a minőt az ügy rendkívülisége megkövetelt.

Az előkészületek megtétele után a főtemplomban, a klérikusok és nagy néptömegek jelenlétében, mely nemcsak a városból, hanem távoli falvakból plebániákból is sereglett; a templom előtt vármegyei és városi katonaság állott őrt, mely az ünnepség alatt mozsár és puskaövéssel emelte az ünnepély nagyságát. A püspök egy udvari papja és négy huszár kíséretében a szerémi püspök (pécsi) kanonoki házához ment (a mai Döbrössy-ház) s őt mint delegátust az ünnepélyre meghívta, ki subtana, karing, manteletta és fölötte mozzeta diszruhában volt és fényes hintón (splendido carpento) a székesegyházig vitték, hol a főbejáratnál őt két kanonok fogadta, kikkel a sekrestyébe ment, hol palástot (pluviale) stólát és mitrát tett fel. Közben a püspök a klérus és káptalan mögött ünnepi menetben a palotából a templomba érkezett; a baldachin alatt a főpapi ruhát felöltötte; a delegatus erre az oltárhoz ment, a püspök assistentiával szintén, s ott elkészített székeken mindketten leültek; a delegatus a néppel szemközt, a püspök pedig félig ő feléje fordulva. Egy udvari pap az oltárról felvette a pápai iratot s azt hangosan felolvasta: a delegatus utána megfelelő alkalmi rövid beszédet tartott; a püspök erre letérdelve a delegatus kezébe a hűségi esküt letette; utána a delegatus vévén a palliumot, a térdelő püspökre az előírt szertartás szerint feltette.

Ezt átvéve, Klimó püspök palliummal felemelkedett, és felment az oltár lépcsőin, s a középén megállva, arccal a nép felé fordulva, a keresztet maga mellett tartva, püspöksüveg nélkül a főpapi szerkönyv szerint énekelte az ünnepélyes áldást; a delegatus közben mitra nélkül az evangélium oldalán állott. Ennek végeztével az oltárt mindketten elhagyták s egymást üdvözölve, delegatus a sekrestyébe ment, s ott az egyházi öltönyöket levette eltávozott. Klimó püspök pedig a baldachin alatt a széken elhelyezkedve, a főpapi keztyűt és mitrát felvéve, elkezdte az ünnepi szent misét, mely alatt a palliumot magán viselte. Sz. mise után a baldachin alatti székhez odaérvén hozzá Fonyó Sándor Scutari v. püspök, káptalani nagyprépost elegáns beszédet intézett. Utána a püspök még jelen volt a szentbeszéden a Székesegyházban, mely után a székházba távozott, a káptalan, klérus (élén kecszttel), a tolnai és baranyai nemesi küldöttség kíséretében. Délben bőkezű

és fényes ebédet adott a püspök; a meghívottak száma kilencvenkettő volt részint a klérusból, részint a világi nemességből. *Szentkirályi István.*

Testőrségre pályázó Pécsről 1763-ban. Klimó György pécsi püspök (1751—1777) jó lelkét és bizalomkeltő egyéniségét bizonyítja temérdek és gazdag levelezésében a hozzá fordulóknak hosszú sorozata. Egy levelet veszünk ki a sok közül, melyben Horváth Krisztina kéri a püspököt, hogy rokonát, *DAVID 60* Dávid Ferdinándot Mária Teréziánál testörnek ajánlja. (Pávics Antal kapitány, kire a levélben hivatkozás esik, a megye előtt 1754. aug. 29. mutatta be eredeti okmányát. A levél eredeti írással így hangzik:

Méltóságos és fő-tisztelendő uram, püspök és fő ispány uram!

Excelenciádnak hozzám hajlani méltóztatott nagy kegyelmét és kegyességét tapasztalni érdemelvén, különös gráciául alázatosan kikérem és venném azt: hogy t. i. Excelenciád már nyújtott kegyessége szerint kedves atyámfiait és öcsecskémeket, Pavics Ferdinánd ifjút, édesatyjának, néhai Pavics Antal urambátyámnak — mind a tek. vármegyénkben, mind pedig fölséges asszonyunk hadi szolgálatában sok esztendőig kapitányi hivatalja által szerzett érdemeinek tekintéseért — az fölséges udvarnak, ő fölsége királyné asszonyunk leib-guardájában, guardistának hathatósan ajánlani, nagy kegyesen méltóztassék, Mely különös gráciát Excellenciádtól midőn alázatos bizalommal reményleném, kegyelmes válaszádsának érdemelésével Exc.-ádnak kegyességébe tovább is ajánlottan maradok Excelenciádnak tisztelettel való alázatos szolgálója Horváth Krisztina. Pécs, 1763. nov. 10.

Szentkirályi

Egyesületi ügyek.

LXXXIV. választmányi ülés 1916. október 30.-án d. u. 5 órakor a pécsi püspöki joglyceum dísztermében.

Elnök: Szily Tamás, egyesületi elnök. Jegyző: dr. Szönyi Ottó, titkár. Jelen vannak: Arnhold Nándor, Balogh Károly, Cserkúti Adolf, Kenedy Nándor, Kiss József, Kisaszondy Géza h. pénztáros, Koszits Kamil, dr. Lauber Rezső, dr. Ludwig Ferenc, Nendtvich Andor, Oberhammer Antal, Reéh György, Róna Jenő, dr. Rónaky Kálmán, dr. Vasváry Ferenc választmányi tagok.

1. Elnök üdvözli a jelenteket s a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Arnhold Nándor és dr. Rónaky Kálmán urakat.

2. Titkár jelenti, hogy dr. Erreth Lajos kir. tanácsos ny. kórházi igazgató köszönetét fejezte ki a választmánynak néhai bátyja Erreth János, az egyesület volt elnökének elhunytá alkalmából nyilvánított részvételeért s értesítette a választmányt, hogy arcképét annak elkészültével elfogja küldeni a múzeum arcképcsarnoka számára. Az arckép még nem érkezett meg.

Tudomásul szolgál.

3. Titkár jelenti, hogy gróf Zichy Gyula megyés püspök úr köszönő levelet intézett a választmányhoz a püspökké szenteltetésének 10 éves fordulójára alkalmából történt üdvözlötéséért.

Tudomásul szolgál.

4. Tudomásul szolgál, hogy Kugler Alajos sopronmegyei főlevéltáros és múzeumi főőr elhunytá alkalmából részvénytájékoztató ment Sopron városához.

5. Olvastatott báró Wlassics Gyula köszönő levele a bárói méltóságra való emelése alkalmából történt üdvözlésért.

6. Köszönettel tudomásul vétetett, hogy a Pécsi Takarékpénztár közgyűlése 100 koronát adományozott az Egyesületnek s az összeg az egyesületi pénztárba utaltatott.

7. Boldogult özv. Pintér Gusztávné szül. Valerián Katalin pécsi lakós végrendeleti hagyománya az egyesület javára, 40 korona illeték levonásával maradt 360 (Háromszáthatvan) korona a törzstőkéhez csatoltatott s pénztáros jegyzőkönyvi kivonatban utasítatik hogy a levont illeték visszaszerzésére a megfelelő intézkedéseket tegye.

8. Az Egyesületi Értesítő 1916. évi nyomdai költségei, melyek még ez időszerint számszerűleg ismeretlenek, utalványoztatnak. Miről az egyesületi pénztáros jegyzőkönyvi kivonattal értesítetik.

7. A rendes tagok sorába felvették: Galambos Kálmán, pécs-belvárosi segédlelkész, Füchsl Arnold gyárigazgató, Forbát Alfréd műegyetemi hallgató. A pártoló tagok közé felvették: Mekényes, Matty, Kisharsány, Adorjás, Baranyahidvég, Kisszentmárton, Kórós, Sámód községek.

Meghaltak s így a tagok sorából töröltetnek; Gruics József, Károly Ignác, Wicha József, Fekete Mihály. Bejelentett kilépésük alapján töröltetnek: Krasznay Mihály rendes, Schwartzner Gyula és Virág Ferenc pártoló tagok. Behajthatlan tagdíj hátralékok címén töröltetnek: Fortwinger István, Handwerk Ferenc, Mészáros István, Pécsujlya Szvetozár, Radó Frigyes és Kácsfalú és Vidéke Önszegélyző Egyesület. Drávaszerdahely, Egyházasharaszti és Kátoly községek felhivatnak, hogy tagdíj hátralékaikat fizessék be és maradjanak meg a tagok sorában.

Mindezekről a pénztáros jegyzőkönyvi kivonattal értesítetik.

10. A Károly Ignác halálával megüresedett választmányi tagsági helyre megválasztás céljából dr. Schaurek Rafael jogtanár hozatik javaslatba a közgyűlésnek.

11. H. pénztáros felolvassa zárószámadását az 1915. évről a számvizsgáló bizottság jelentésének kíséretében, továbbá az 1916. évi költségelőirányzatot és a pénztári kimutatást 1916. október 30-ról.

Ezeket a választmány elfogadja és a közgyűlés elé terjeszti. Pénztáros számára 200 korona tiszteletdíjat hoz javaslatba a közgyűlésnek.

12. Egyéb tárgy nem lévén, elnök a választmányi ülést berekeszti.

IX. rendes évi közgyűlés október 30-án, d. u. 1/2 6 órakor Pécsen a püspöki joglyceum disztermében.

Elnökölt: Szily Tamás. Baranyavármegye főispánja, egyesületi elnök. A jegyzőkönyvet vezette: dr. Szőnyi Ottó titkár. Megjelentek a választmány tagjai majdnem teljes számmal és néhány egyesületi tag.

1. Elnök üdvözli a háboru minden érdeklődést felemészítő hatása ellenére is szép számmal megjelent egyesületi tagokat. Ezt jelül tekinti arra nézve, hogy fontosnak tartják a békés kulturális intézmények ápolását e válságos időkben is, a mikor épen ez intézmények szenvednek legtöbbet, mert a tudományos elmélyedéshez szükséges csendet és nyugalmat nélkülözik.

Jelenti, hogy a betegen fekvő Majorossy Imre alelnök és Zsolnay Miklós választmányi tag kimentették távolmaradásukat.

A jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Arnhold Nándor és dr. Rónaky Kálmán választmányi tagokat.

2. A tárgysorra áttérve dr. Szőnyi Ottó titkár következő évi jelentését olvassa fel:
Tisztelt Közgyűlés!

Soha mostohább körülmények között nem kellett beszámolnom egyesületünk egy évi működéséről, s soha kevesebb mondanivalóm nem volt, mint e kilencedik közgyűlésünk alkalmával. A munkásságunkat megbénító rém, melyre már tavaly panaszkodtam,

még mindig a kapuink előtt áll s egyre több áldozatot követel a csendes, szelid kulturális foglalkozásokhoz szokott emberektől. A kinek a vérét nem veszi, annak agyára és szívére fekszik s kíméletlen folytonos jelenlétével izgalmakat kelt, melyek nem hagynak nyugtot. Egyszer sőtét kétségekbe dönt, máskor reményeket ébreszt, de mindig magára irányítja tekintetünket. Nem tudunk tőle szabadulni, pedig miatta egyre fanyarabbakká leszünk s nem izlenek már az örömek, miket a békés tudományba merülés nyújtott egykor. Ez az örökös szemlélése a jelennek és kínos feszegése a jövőnek sehogy sem akar kiegyezni a mult kibányázására irányult tevékenységünkkel. Szinte kétséget ébreszt egyesületünk hivatása felől. Mikor a világ új távlatokért küzd, új elhelyezkedések alapjainak kedvéért irgalom nélkül rombadönti az emberi ész képzelet csodáit s a multból kapott örökséggel nem a kegyelet simogató kezével, hanem a pusztítás gránátjaival bánik el, akkor nem tűnik-e meddő, hatástalan, sőt egyenesen fölösleges foglalkozásnak a multat ápolni, tanulságait rendszerbe foglalva az emberek elé tárni, s a múzeumokban megőrizni az egykor ugyan életre ható, szükségleteket kielégítő és lelkeket gyönyörködtető dolgokat, a miket azonban a mai, a jövőért szenvedő és küzködő nemzedék előbb legázol, elpusztít, mert többé nincs szüksége rájuk? Bár ellenmondásnak látszik, de éppen a háboruból mely annyit pusztított bennünk, merithetjük a mi hivatásunk legfényesebb igazolását s ennek révén legbizhatóbb reménységeket arra nézve, hogyha az izgalmaknak egyszer vége lesz, munkásságunk ismét elfoglalja méltó helyét a nemzetfejlesztő tényezők sorában. Sokszor elmondott dolgokat kellene ismételnem, ha ezt kimerítően bizonyítani akarnám. Kölcsynek a hazáról adott meghatározását mindenki ismeri. Hogy a röghöz ragaszkodhassunk, meg kell azt ismernünk minden vonatkozásában, hogy szeretettel, ezzel a nagy erkölcsi tőkével felfegyverkezve áldozhassunk vért és életet a hazáért, tudnunk kell, hogy mit szeressünk, mire legyünk büszkék, mi lebegjen a szemünk előtt, mint megvédendő drága kincs, hogy műveltségünk erő legyen, mely eszményekért való küzdelemre acélozza meg karunkat, bizonyára szükségünk van a hagyományok megbecsülésére. Az öntudatos nemzetek nemcsak a jövőért küzdenek, habár azt megalapozni kell, hanem a dicsőséges mult elismeréséért is, mely megmutatja, hogy érdemesek a jövőre, kár volna értük, ha megsemmisülnének, mert vannak oly értékes különös sajátágaik, a melyeknek hasznát veszi a népek egyetemes fejlődése. A magyar nemzet ezeréves multja egy nagy ígéret, egy hatalmas érv létjogosultsága mellett. Nem szabad meghalnunk, mert tudtunk élni és tudunk majd élni, tudtunk használni és tudunk használni az emberiségnek. A mi szerény munkásságunk is e gondolatok szolgálatában állt. Nem az egész ország, hanem egy szűkebb terület hagyományait ápoltuk, kulturális kincseit emeltük ki a multak ködéből és nyújtottuk oda a ma nemzedékének okulásul, erősítésül. Nem dicsekszünk, de nekünk is van, habár egy parányi részünk annak a nemzeti erőkészletnek összehordásában, mely a mai válságokban és zivatarokban oly fényesen állja meg helyét. Erre gondolva e szomorú napokban, megvigasztalódtunk s nem hagytuk kialudni a mécsest, mely utainkra világított. És bár a nagy izgalmak nem engedték, hogy szárnyainkat kibonthassuk, mégsem aludtunk el teljesen. Előadásokat nem tarthattunk ugyan, előadók és közönség hiányában, de előadási programmunk kifejlesztésének szükségességét ép a háboru alatt keletkezett társadalmi mozgalmak helyezték élénk világításba. Látva ugyanis azt, hogy a gyűjtökedv mily hatalmasat fejlődött az utóbbi időkben s bizonyos osztályok igyekeznek „antik“ tárgyakkal származásuk szürkességét megaranyozni, föllismertük, hogy a közönséget e téren nagyon irányítani kell, mert ismereteinek hiánya a legfurcsább viselkedésekhez vezet s ezeket csak jó szemléltető előadásokkal lehet megszüntetni. Igen, ápolni akarjuk a szépnek szeretetét a közönségben, de a sokféle érdeksérelmet is megszüntetni kívánjuk, a mi a tájékozatlanság nyomában jár.

Az egyesületi Értesítőt egy évi szünet után ismét életre ébresztettük és a lefolyt évben adtunk ki, a melyhez Várady Ferenc és Szentkirályi István urak nyújtottak anyagot, a miért fogadják hálás köszönetünket. Minden reményünk megvan arra nézve, hogy az Értesítőt ezután rendszeren adhatjuk tagjainknak. Hogy a folyóirat tartalma milyen, az tisztán a munkatársak számától és sulyától függ. Azért ezuttal is kérem a tisztelt tagokat,

hogy régészeti, természettudományi, néprajzi, művészeti, könyvészeti és egyéb dolgozatokat, de főleg helyi érdekűeket minél nagyobb számmal bocsássanak a folyóirat rendelkezésére. Rajzoljuk meg közös erővel és igyekezettel a mi vidékünk kulturájának képét. A jbeavatott tudja, hogy nagy a pusztulás az emlékekben. Mentsük meg őket és lehetőleg uttassuk a muzeumba, mint közgyűjteménybe, a hol legjobban megőriztetnek és mindenkinek hozzáférhetők. Ne maradjunk meg az önzés álláspontján, mely az emlékekben csak kifacsarandó anyagi értéket lát. Az önzésnek van egy nemesebb fajtája is, a mely manapság épen aktuális. Értem a háborúra vonatkozó tárgyak emlékebe való gyűjtését. Nem lehet kifogásolni, hogy valaki diadalainak, vagy szenvedéseinek tanuitól, vagy eszközeitől nem tud egyhamar megválni.

Ez emberi vonás. Ámde bizonyára sokkal hathatósabban szolgálja a megőrkítés célját az, a ki legyőzve az emlékkultusz idővel ugyanis gyengülő szentimentalitását s szeme előtt tartva a közérdeket a muzeumra bizza az emléket, hogy ott több más emlék társaságában szélesebb képet adjon valami nevezetes dologról, például a jelen esetben a világháborúnak Pécsre és Baranyára vonatkozó mozzanatairól, a mieink részvételéről a nagy viaskodásban. Ez az igazi pártolás a közintézményeknek, ha nem bizunk mindent a hatóságokra. Az illetén pártolás ép most nagyon ráférne muzeumunkra, a mely a hazai hasonló intézetek között a tíz első osztályu közé lépett. A muzeumok és könyvtárak főfelügyelősége ezzel azt jelenti, hogy Pécs városát elsőrangú kulturális középnek tekinti, amelynek muzeuma egy nagyobb terület felszívó organuma legyen. E kitüntetésre csak széleskörű társadalmi érdeklődéssel és adakozással tudunk majd érdemeket szerezni. Erős a hitem, hogy közönségünk meg fogja érteni e kérdés jelentőségét. Sajnos, az idejében nagyon érezeti hatását a háboru az adományozások megcsökkenésében,

Fájdalmasan emlékezem meg választmányunk vesztességéről, mely Károly Ignác pécs-budai külvárosi apátplébános elhunytával érte. Tisztikarunk egyébként változatlanul megmaradt. A tagok létszámában sincs érezhető változás. Van ezidőszert 155 rendes, 175 pártoló, 5 örökös, 4 alapító és 3 előfizető tag, vagyis összesen 342. A tavalyihoz képest a szaporodás 11.

Ezekben nyújtottam egyesületünk állapotáról és működéséről halvány képet e rendkívüli esztendőben. Reméljük, hogy a várva várt béke nekünk is virágzó jövőt rejt méhében.

Kérem jelentésem szives tudomásul vételét.

A közgyűlés a titkári jelentést köszönettel tudomásul veszi.

3. Kisaszondy Géza hely. pénztáros felolvassa a számvizsgáló bizottságnak az 1915. évi számadás megvizsgálásáról szóló következő jelentését.

Tekintetes közgyűlés!

Egyesületünk 1915. évi zárószámadását megvizsgáltuk, az okmányokkal összehasonlítottuk s azt teljesen rendben levőnek és elfogadhatónak találtuk,

A számadás alakulásáról s az egyesület vagyonáról a következőkben számolunk be:

Az egyesület vagyona volt az 1914. évi számadás szerint 14505'85 K.
szaporodott a vagyon az 1915. évi bevételekkel

a) rendes tagsági díjak	— — — — — = —	835 — „
b) pártoló tagsági díjak	— — — — — — — —	441 — „
c) nyomtatványok után	— — — — — — — —	6'71 „
d) állami segítség	— — — — — — — —	150.— „
e) kamatok	— — — — — — — —	549'71 „
f) Döbrössy apátkanonok, Mohács nagyközség, Kisaszondy Géza s a Pécsi Takarékpénztár adományával	—	163'36 „
g) a hadikölcsönnél elért különbözet	— — — —	229 — „

Összesen 169'063 K.

Ebből fedezte az Egyesület a folyó kiadásokat és pedig
kifizetett

a) postadíjakra	— — — — —	20.04 K.	
b) irodai költségre és tiszteletdíjra	—	218— „	
c) az Értesítő költségeire és nyomtatványokra		236— „	
d) hozzájárulásként a szolgálja fizetéséhez		200— „	674.04 K.
maradvány az 1915. év végén			16256.59 K.
A maradvány az alábbi vagyonrészeket foglalja magában.			
<i>I. Törzsvagyon.</i>			
a) Hadi kölcsön kötvény		5000.— K.	
b) Betét a Pécsi Keresk. és Iparbank 2452. sz. könyvében		7629— K.	12629— K.
<i>II. Alapítványok.</i>			
a) Wosinszky Mór alap (Pécsi Keresk. és Iparbank 2361 sz.)		510— K.	
b) Mátyás Flórián alap (Pécsi keresk. és Iparbank 2360. sz.)		509.91 K.	
c) Németh Béla alap (Pécsi Keresk. és Iparbank 9646. sz.)		252.60 K.	1272.51 K.
III. Számadás szerinti pénzkészlet elhelyezve a Pécsi Keresk. és Iparbank 2203. sz. betétkönyvére			2355.08 K.
Összesen			16256.59 K.

A számadás ellen vizsgálat során észrevételek nem merültek fel, miért is kérjük azt elfogadni, az Egyesület vagyonát az 1915. év végével 16256.59 koronában megállapítani s a felelős számadóknak: Kisaszondy Géza pénztáros urnak és Szieberth Róbert ellenőr urnak a felmentést ezen számadásra nézve a netán később felmerülő jogsérelmek orvoslásának fentartásával megadni s méltóztassék nekik buzgó fáradozásukért az Egyesület elismerését kifejezni.

Pécs 1916. október 22-én.

Deutsch Kornél s. k.

Taizs József s. k.

egyesületi számvizsgálók.

A közgyűlés az 1915. évi számadást jóváhagyja, Kisaszondy Géza h. pénztárosnak a számadási felmentvényt a szokásos óvás mellett megadja s neki a választmány által javaslatba hozott 200 korona tiszteletdíjat kiutalványozza s erről öt jegyzőkönyvi kivonattal értesíti.

Kisaszondy Géza h. pénztáros előterjeszti az Egyesület 1916. évi költségvetését és az 1916. október 30-áról szóló pénztári kimutatást.

A közgyűlés a költségvetést és kimutatást jóváhagyólag elfogadja s erről pénztáros jegyzőkönyvi kivonattal értesíti.

5. A Károly Ignác halálával megüresedett választmányi tagságra a közgyűlés a választmány által javaslatba hozott dr. Schaurek Rafael jogtanárt egyhangu felkiáltással választmányi taggá megválasztja s erről öt jegyzőkönyvi kivonattal értesíti.

6. Indítványok nem tétetvén, elnök köszönetet mond a megjelentek érdeklődéséért a közgyűlést bezárja.

A „Pécs Baranyamegyei Múzeum Egyesület” költségelőirányzata az 1916. évre.

B E V É T E L			K I A D Á S		
	K	f.	K	f.	f.
1. Törzsvagyon:					
a) Hadi kölcsön kötvényekben	5000	—			50
b) Takarékpénztári betétben	7629	—	12629	—	50
2. Alapítványok:					1000
a) Tőke 1916. január 1.	1272	51			200
b) Kamatok 1916. évre	74	49	1317	—	200
3. Pénztári maradvány 1915. évről			2355	—	20
4. Tagsági díjak:					50
a) 151 rendes tag után	770	—			13
b) 172 pártoló " "	344	—			
c) 3 előfizető " "	15	—	1129	—	
5. Hátralékos tagdíjak:					
a) 23 rendes tag után	180	—			
b) 40 pártoló " "	214	—	394	—	
6. Kamatok:					
a) Törzsvagyon készpénz kamata	270	—			
b) Hadi kölcs. kötvények	295	—	645	—	
c) Folyó szükségletek	80	—	100	—	
7 Pécsi Takarékpénztár adománya					
8. Néhai Osv. Pintér Gusztávné hagyománya			360	—	
			18923	08	
					18929 08

A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület“ pénztári kimutatása 1916. október 30.

B E V É T E L	K	f.	K	f.	K I A D Á S	K	f.	K	f.
a) Törzsvagyon: — — — — —									
Takarékpénztári betétben — — — — —	7629	—						33	60
Hadikölcsön kötvényekben — — — — —	5000	—	12629	—				7	09
b) Alapítványok — — — — —								1	26
Takarékpénztári betétben — — — — —			1295	49					
c) Készpénz a múlt évről — — — — —			2355	08				100	—
d) Tagsági díjak — — — — —									
1. rendes tagsági díjak — — — — —	715	—				12629	—		
2. pártoló „ „ — — — — —	212	—				1295	49		
e) Kamatok — — — — —						3930	60		
1. Törzsvagyon kamata — — — — —	138	32							
2. Hadikölcsön kötvények kamata — — — — —	147	50							
3. Folyó szükségletek kamata — — — — —	44	65							
f) Pécsi Takarékpénztár adományai — — — — —			330	47					
g) Néhai özv. Pintér Gusztávné hagyományai — — — — —			100	—					
			360	—					
								17997	04

MÉRLEG ÉS HONVÁRTI ÉVI MUNKACSERÉ

2002/11
L. K.

6. 11. 1916

adly